

Taşpınar

Yıl: 2010 Sayı: 5

Taşpınar Afyonkarahisar Belediyesi
yayın organıdır.

Afyonkarahisar Belediyesi Adına Sahibi
Afyonkarahisar Belediye Başkanı
Burhanettin Çoban

Genel Yayın Yönetmeni
Mehmet Savaş

Yazı İşleri Müdürü
E. Emel Sarlık

Editör
Hasan Özpunar

Katkıda Bulunanlar
Şükrü Çubuk
Zekeriya Çakal
Ahmet Çoban
Zakire Şahin

Grafik Tasarım Baskı

İdare Yeri

Afyonkarahisar Belediyesi
Basın Yayın Birimi Tel:0 272 214 22 23
Faks:0 272 213 53 86

Dergide yayımlanan yazı ve şiirler yazarların düşüncelerini yansıtır.

Dergimizle ilgili her türlü fikir, öneri ve eleştirileriniz için e-posta adresimiz basin@afyon.bel.tr

Bu dergide yayımlanan tüm yazı ve görseller izin alınmak şartıyla kullanılabilir, dağıtılabilir ve kaynak gösterilmek kaydıyla alıntı yapılabilir.

Dergimiz 6 ayda bir yayınlanır.
2. 000 adet basılmıştır. ISSN 1305-4678

Afyonkarahisar'ın kültürel hayatında çok önemli bir yeri olan "Taşpınar" dergisi yeniden okuyucularının karşısına çıkıyor. İlk defa Afyon Halkevi tarafından yayın hayatına kazandırılan dergi 1932-1950 yılları arasında 161 sayı yayınlanmıştır. Bu dönemde dergide imzası olanlardan bazıları şunlardır; Edip Ali Baki, Eflatun Cem Güney, Süleyman Hilmi Gönçer, Osman Attila, Haydar Çerçel, Namdar Rahmi Karatay, A. Mahir Erkmen, Muzaffer Göktaş, Rıfki Melul Meriç. Özellikle Afyon Lisesi öğretmenlerinden Edip Ali Baki'nin yazıları ve araştırmaları dergiye büyük zenginlik kazandırmıştır. Taşpınar Nisan 1950'deki 161. sayısından sonra Ağustos 1963'e kadar yayınına ara vermiştir. Bu tarihte tekrar çıkartılmaya başlanır, sahibi ve başyazarı olarak Hüseyin Şenşaştımoğlu gözükmektedir. Bu dönemde 1966'ya kadar 20 sayı daha yayınlanmıştır. Ağustos 1968'de yayınlanan özel sayısı ile bu dönemde ki yayını da sona erer.

Önceki yayın dönemlerinde Afyon Halkevi tarafından yayınlanan dergi Ekim 1999 tarihinde Afyon Belediyesi tarafından tekrar yayımlanmaya başlanır. Kapağında derginin adını aldığı "Taşpınar Çeşmesi"nin, ilimizin yetiştirdiği hat ve minyatür sanatçılarından merhum Ömer Faruk Atabek tarafından çizilmiş güzel bir kompozisyonu yer alır.

Afyon Valiliği, Afyon Belediyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi tarafından dönüşümlü olarak 4 sayı yayımlanabilen derginin bu dönemdeki son sayısı Şubat 2005 tarihinde yayınlanmıştır.

Dergi, ilk yayınlandığı dönemdeki kısıtlı imkanlara rağmen kesintisiz 161 sayı çıkarılması ile Afyonkarahisar'ın tarihi ve kültürel temellerini ortaya koyan ve araştırmalara kaynak teşkil eden önemli bilgiler içermektedir. Afyonkarahisar'ın kültürel hayatına yeniden soluk getireceğine inandığımız "Taşpınar"ın yeni yayın döneminin sürekli olmasını dilerken yayınlanmasını istediğiniz araştırma, inceleme, şiir, deneme gibi yazılarınızı elektronik ortamda;

basin@afyon.bel.tr
e-posta adresine veya mektupla,

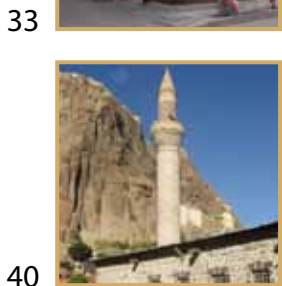
Afyonkarahisar Belediyesi Basın Yayın Birimi
Karaman Mah. Albay Reşat Çiğiltepe Cad. Belediye Binası
No:11 K:2 AFYONKARAHİSAR
adresine göndermenizi, görüş ve tavsiyelerinizi iletmenizi bekliyoruz. Yapacağınız katkıya şimdiden teşekkür ediyoruz.

İÇİNDEKİLER

5		Taşpınar Çeşmesi / İbrahim Yüksel 5		51
		Mustafa Kemal'in TBMM'de Yaptığı Konuşma..... 8		
		Yunan Başkomutanı Trikopis'i Esir Eden		
		Afyonkarahisar'lı Ahmet Çavuş / Hasan Özpınar 10		
		Afyonkarahisar'ın İstiklâl Savaşı Tarihi / Ülkü Akcüre 16		
8		Afyonkarahisar Din Âlimlerinden		
		Cemâl Eğretli / Yusuf Ilgar 20		
		Afyonkarahisar Kırkgöz Köprüsü / Dr. Muharrem Bayar..... 26		66
		Afyonkarahisar Saklı Kent / Eyüp Güngör 33		
		Afyonkarahisar'da Sema Törenleri ve		
		Gezeklerin Tesiri / Senih Bayık 36		
10		Afyonkarahisar Minareleri / Fevzi Kaya 40		70
		Kentsel Sitte Bir Mekân Afyonkarahisar		
		Mevlevihanesi ve Keçe / R. Gülenay Yalçınkaya 51		
		Geçmiş Zaman Olur ki..... 54		
		Gedik Ahmet Paşa ve İmaret Külliyesi / Ahmet Tunca 55		
		Ağılönü Çeşmesi / Ali Osman Uysal 58		72
16		Başkomutan Tarihi Milli Parkı / İhsan Kırgız 66		
		"Milli Mücadele'de Afyonkarahisar" Yayınlanıyor 70		
		Gazlıgöl Binlerce Yıldır Şifa Veriyor / Hasan Özpınar 72		
		Afyon'um Şiir / Mehmet Bozdağ 78		
		Afyonkarahisar Gravür - Şehir Planı 79		
20		Kusura Kalma Beyim, Ben Gidemem Afyon'dan		78
		Ali Türk Keskin 80		

KAPAK KONUSU

Afyonkarahisar'ın Kurtuluşu -Ömer Faruk Atabek

Bilindiği gibi Afyonkarahisar; tarihi, coğrafi ve kültürel açılarından, ülkemizin en önemli illerinden birisidir. Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu bölümünde yer alan ilimiz coğrafi konum itibarıyla Marmara ve İç Anadolu Bölgelerini Ege ve Akdeniz bölgelerine bağlayan bir geçit, bir eşik durumunda bulunması yüzünden M.Ö. III binden başlayarak, bilinen 5 bin yıllık tarihi süreci içerisinde de doğu ile batı, kuzey ile güney arasında bir köprü, bir intikal bölgesi olmuştur. Roma ticaret yollarının ilimizde düğümlenmesi, Bizanslıların Amorium'u (Emirdağ) askeri üs yapmaları, Selçukluların Afyonkarahisar'ı üs olarak kullanmaları, Osmanlı'nın doğu seferlerinde konaklama yeri olması, Anadolu'da egemen olarak kalmak isteyen işgalci Yunanlılar'ın da yine Afyonkarahisar'da üstlenmeleri ve Kurtuluş Savaşımızın kazanılmasını sağlayan ilk adımda, ilimiz sınırları içerisinde bulunan Kocatepe'de atılmıştır.

Cumhuriyetimizin kurucusu büyük önder Atatürk, ilimizin Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki önemini "Afyonkarahisar son Büyük Zaferin kilidi oldu, esaslı oldu. AFYONKARAHİSAR'ın tarihi savaşımızda unutulmaz, parlak bir sayfası vardır" sözleriyle dile getirmektedir. Bu nedenle Afyonkarahisar tarihi süreç içerisinde çok önemli bir mihenk taşı özelliğine sahiptir. İlimizin, sınırları içerisinde bulunan 4 termal turizm merkeziyle Termal ve Sağlık Turizminden, Frig

Vadisi ve Kentsel Sit ile Kültür Turizminden, Tarihi camileri ve kültür varlıkları ile İnanç Turizminden, Akdağ Tabiat Parkı, Başkomutan Tarihi Milli Parkı, yaylaları ve gölleri ile Doğa Turizminden kendisine düşen payı alması gerekmektedir. Böylesine zengin bir tarih, kültür ve doğa hazinelerinin bulunduğu ilimizin bu zenginlikleri tanıtmasında "Taşpınar" gibi yayınların büyük önemi vardır.

Adını Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın silah ve çalışma arkadaşlarından en büyük Afyonkarahisar'lı Ali Çetinkaya'nın koyduğu bu derginin adeta bir okul vazifesi gördüğü bilinen bir gerçektir. Edip Ali Baki, Eflatun Cem Güney, Rıfkı Melul Meriç gibi bir çok usta yazarın ilk yazılarını yazdıkları böyle bir derginin ilimizde çıkmış olması ayrı bir gurur kaynağıdır.

Kurtuluş Savaşı'nın akışını değiştiren ve eşine az rastlanan çetin savaşlar sonucunda Cumhuriyetin kazanıldığı bu toprakların kıymetini bilerek ve el ele vererek birlik beraberlik içerisinde çok çalışmak zorundayız. Ancak bu taktirde, sosyal ve ekonomik yönden refaha ulaşabiliriz. Bu anlamlı yayının hazırlanmasında emeği geçen herkesi tekrar kutlarken, bu tür yayınların devamını dilerim.

Haluk İMGA
Afyonkarahisar Valisi

Taşpınar Yeniden

Kamuoyuna yeniden yayınlanacağını müjdediğimiz “Taşpınar” dergisini sizlerle buluşturmakta büyük bir mutluluk duyuyoruz.

İlk sayısı 1932 yılında çıkarak uzun yıllar boyunca yayımlanan ve en son sayısı 2005 yılında çıkan Taşpınar Dergimizi bundan sonra düzenli bir şekilde okuyucularımızla buluşturmayı planlıyoruz.

Taşpınar Dergisi, köklü tarihi geçmişi, zengin maddi ve manevi değerleri ve toplum olarak sahip olduğu sağlam temelleriyle Afyonkarahisar’ımız da kültürel anlamda büyük bir boşluğu dolduracaktır. Geçmiş sayıları ilimizin tarihi, kültürü, sosyal yaşantısıyla ilgili önemli bir kaynak olan Taşpınar bundan sonra da bu özelliğini korumaya devam edecektir. Derginin yayın ilkeleri doğrultusunda isteyen herkesin yazı, şiir, denemelerini bize ulaştırmalarını bekliyoruz.

Altyapı, yol, imar, temizlik gibi görevlerin yanında belediyelerin önemli bir görevi de kentte yaşayan insanların kültürel ihtiyaçlarına cevap vermektir. Afyonkarahisar Belediyesi olarak bu anlayıştan hareket ederek bu konuda üzerimize düşen görevleri yerine getirme çabasıdayız. Elinizde bulunan dergi işte böyle bir anlayışın ürünüdür. Halk kültürü bakımından bitmez tükenmez bir kaynağa sahip olan ilimizde bu kültürü yansıtacak yayını organı dergimiz olacaktır.

Zaferler Ayı’nın hemen sonrasında sizlere ulaştırdığımız dergimizde “Büyük Zaferin kilidi olan, esası olan” Afyonkarahisar’ın Milli Müca-

delesi yer buluyor. Bu vesile ile Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ü, silah arkadaşlarını ve şehitlerimizi bir kez daha rahmet ve minnetle anıyoruz.

Yine ilimizin manevi hayatında önemli bir yeri olan Mevlevilik’te ilk sayıda işlenen konular arasında. Binlerce ziyaretçiyi ağırlayan Sultan Divani Mevlevihane Müzesi, ilimizin tanıtımında büyük bir rol üstlenirken Mevlevi Camii de uhrevi havasıyla bizleri başka âlemlere götürüyor.

Taşpınar Dergimiz ile ilgili sizlerinde görüş ve katkılarınızı beklediğimizi yeniden belirtirken bu güzel yayını sizlere ulaştırmaktan büyük bir mutluluk duyuyorum.

Burhanettin ÇOBAN
Afyonkarahisar
Belediye Başkanı

Taşpınar Çeşmesi

*İbrahim YÜKSEL

Afyonkarahisar İl Merkezi Taşpınar Mahallesi'nde bulunan Taşpınar Çeşmesi, Tapuda 62 parçta, 666 ada, 8 parsel numarasıyla kayıtlıdır. Afyonkarahisar'ın ünlü pınar suyunu akıtan eski bir çeşme olup, tarihi özelliğe sahiptir. Yapılış tarihi bilinmemektedir. Afyonkarahisar'ın daha önce Kale eteklerinde küçük bir köy iken bölgenin Türkler eline geçmesiyle beraber büyü-yüp geliştiği ve Afyonkarahisar'daki en eski kaynak suları incelendiğinde Taşpınar'ın da bunlardan biri olduğu¹ göz önüne alınırsa tarihi çeşmenin kentin yerleşime açılmasıyla yaşıt olduğu düşünülmektedir. Çeşmenin savak kısmında bulunan iki yazıttan birincisinden Hacı Muharrem adlı kişinin çeşmeyi yaptırarak vakfettiği; ikinci yazıttan ise İhtiyarzade Mehmet Çelebi tarafından 1799 yılında tamir ettirildiği anlaşılmaktadır.² Taşpınar Çeşmesi, Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 11. 07. 1980 tarih ve A-2314 sayılı kararı ile korunması gerekli eski eser olarak tescil edilmiştir.

Taşpınar çeşmesi kentin güneybatı kenarında yer almaktadır. Kuzeyi (arkası) ve batı yanı kaya kütleleri ile çevrilidir. Anakayaya yaslanmış olan çeşme, onarımlar sonucu aslı hüviyetini önemli ölçüde yitirmiştir.³ Doğal kaya kütlelerinin önüne irili ufaklı taşlardan örülerek yapılmıştır. Çeşmenin cephesi güneye bakmaktadır. Cephenin eski ve yeni olmak üzere iki kısımdan oluştuğu anlaşılmaktadır. Baharda sular bolluştığında akan savak kısmı eski olup, burada devşirme bir mimari parça ile bir mezar taşı ve iki yazıt vardır. Devşirme parça Bizans dönemine ait bir korkuluk parçasıdır ve üzerinde ortada rozet, yanlarda ise stilize yapraklardan oluşan motifler bulunmaktadır. Selçuklular döneminden kalan mezar taşı ise, Esirüddin Hoca Harun bin Yusuf'a aittir. 1237-1250 tarihleri arasında Karahisar-ı Devle Valisi olan Esirüddin Hoca Harun bin Yusuf öldüğünde Taşpınar Mezarlığı'na gömülmüş ve mezar taşı daha sonra Taşpınar'ın onarımında kullanılmıştır.⁴

Yazıtlardan birindeki:

"Bu vakfın vakfı Hacı Muharrem

*İlâhi dü cihanda eyle hurrem"*⁵

* Gazeteci-Yazar

sözlerinden çeşmeyi Hacı Muharrem adlı birinin yaptırarak vakfettiği anlaşılmaktadır.

İkinci yazıt ise çeşmenin onarımına ilişkindir:

"İhtiyarzade Mehmet Çelebi

Taş Pınarı etti tâmire heves

Bin iki yüz on dördü sal-i Hicretin

*Hubbeza bu hayrı etti mültemes"*⁶

Yazıttan çeşmenin İhtiyarzade Mehmet Çelebi adındaki bir hayırsever tarafından H. 1214 (M. 1799) yılında tamir ettirildiği anlaşılmaktadır.

Eski çeşmeyi oluşturan devşirme parçaların bulunduğu kısım hafif bir niş görünümündedir. Önünde taştan oyulmuş yalak kısmı bulunur.

Pınar suyunun devamlı aktığı çeşme diğer kısımdan bir set daha aşağıdadır. Önünde taştan oyulmuş dikine iki yalak bulunur. Çeşme cephesinde küçük dikdörtgen bir delik, mahzen deliği olarak dikkati çeker. Çeşmenin üstü beton şaplıdır, önü ağaç sundurma ile örtülüdür. Sundurma ahşap kalaslarla öne bağlanmıştır. Mahalle sakinlerinden edinilen bilgilere göre, yeni kısım 1940 yıllarında ilave edilip, ahşap sundurma yapılmıştır.

Çeşmenin doğu kenarında çamaşır yıkama yeri olarak kullanılan bir kısım bulunur. Burada yuvarlak kemerli, tuğla örgülü dört ocak bulunur. İki yanlarda da büyük esbap taşları⁷ uzatılmıştır. Çamaşırılık denilen bu kısmın üstü önceleri ahşap iken 1977-1978 yıllarında beton örtü

ile kaplanmıştır. Etrafı moloz taşlarla yarım duvar olarak çevrilmiştir.

1960'lı yıllardan itibaren her eve şehir suyunun girmesiyle birlikte mahalle çeşmelerinin önemlerini yitirmesi sonucu, Taşpınar Çeşmesi de eski görkemli günlerinden uzaklaşmış ve dere yatağından yağmur suları ile birlikte gelen çöp ve atıkların birikmesiyle son derece kötü bir görünüm almıştır. Afyonkarahisar Belediyesi, 1998 yılında Taşpınar Çeşmesi civarındaki 2.800 metrekarelik bir alanda yaptığı park düzenlemesi ile tarihi çeşmeyi gölgeleyen çirkinlikleri ortadan kaldırırsa da çeşme orijinallliğini tamamen yitirmiştir.⁸ Dönemin Belediye Başkanı Erdal Akar, parkın açılış töreninde yaptığı konuşmada "Tarihi Taşpınar Çeşmesi'nin de Kültür Bakanlığı'nın onayı alınmak sureti ile restore edilmesini planlıyoruz" dese de aradan geçen 12 yıllık dönemde hiçbir gelişme olmamıştır. Tarihi Taşpınar Çeşmesi, Afyonkarahisarlıların anılarını canlandıracak biçimde orijinal haliyle restore edilmeyi beklemektedir.

Yüzyıllardan beridir Afyonkarahisar halkının susuzluğunu gideren, Taşpınar Çeşmesi, Afyonkarahisar'ın sosyal ve kültürel hayatında önemli bir yere sahiptir. Son zamanlarda önemini yitirmiş olsa bile Taşpınar Çeşmesi ve çevresi, bir dönemler Afyonkarahisar'ın en güzide mesire yeri olarak, belli bir yaşın üzerindeki Afyonkarahisarlıların anılarında hâlâ yaşamaktadır. Özellikle Hidrellez kutlamalarının merkezi olan Taşpınar Çeşmesi'nin, bu kutlamalar sırasında ahilik geleneği çer-

çevesinde yapılan peştamal kuşanma törenlerine de ev sahipliği yaptığı anlatılmaktadır. Çamaşırlık olarak da kullanılan Taşpınar çeşmesi, kayınvalidelerin çamaşır yıkayışlarındaki beceri ve çabukluklarına bakarak gelin adaylarını belirledikleri; kadınların birlikte iş yaptıkları, karşılıklı yardımlaşmaları, çeşitli konularda haberleştikleri sosyal ve kültürel dayanışma merkezlerinden biridir. Süleyman Hilmi (Gönçer), Taşpınar Çeşmesi'ni "Afyon'un en lezzetli, adeta ab-ı hayat denecek derecede güzel suyu Taşpınar suyudur. ...Mahalle kadınları, onun

sessiz, söğüt gölgeli muhitinde güle oynuya çamaşır yıkarlar. Halk hayatında Taşpınar'ın ayrı bir değeri vardır" sözleriyle övmektedir.⁹

Taşpınar, pek çok şaire de ilham kaynağı olmuştur:

*Yedi kap, yedi kazan, yedi ocak
Gelecek genç kızlar, esvap yuyacak
Testisi güğümü suyla dolacak
Vaktinde açan bahtım, Taşpınar*

*Çağlayan suların en güzel sesi
Kuşların haykıran hayat nefesi
Baharda saçılan bayram neş'esi
Badem ağacından tahtım Taşpınar*

*Hayal mi gerçek mi bilemiyorum
Gençlik anılarımı silemiyorum
Suyunla yaşıyor, inaniyorum
Üstünü yeşertmek ahtım, Taşpınar
(İsmail Hızal)*

1998 yılı park çalışmaları

“Taşpınar’da kızlar gelir eğleşir
İner dallarına kuşlar söyleşir
Taşlarda çırpınır sular ağlaşır
Döğür göğsü seher yeli Afyon’un”
(Osman Attila)

“Dirilik kaynağı gür bir çeşmesin
Zafer türküleri söylüyor sesin
Ne kadar tatlısın, Kevser mi nesin?
Ne taze bir hayat verdin Taşpınar”
(Mahir Türkan)

“Bir kız gergefine yolunu dokur
Bir kız bakışında bahtını okur
Yaşıttır seninle bu şehir, bu sur
Dökülür düşlere selin Taşpınar”

(Nushet Erman)

Afyonkarahisar’da 1932-1949 yılları arasında Halkevi tarafından yayımlanan ve tarihi, kültürel, sanatsal konularda önemli bir kaynak olan dergiye de “Taşpınar” adı verilmiştir. ¹⁰ İlk sayısı 19 Birinci Teşrin (Ekim) 1932 tarihinde yayımlanan dergiye isim arandığı bir toplantı sırasında çeşitli isimler üzerinde tartışılırken Afyonkarahisar Milletvekili Ali Bey (Çetinkaya), susar ve bir bardak su ister. Kendisine sunulan buz gibi kaynak suyunu içerek susuzluğunu gideren Ali Bey, suyun nereden getirildiğini sorar. “Taşpınar suyu” yanıtını aldığı anda ise derginin Taşpınar adı altında yayımlanmasını ister. Ali Bey’in bu önerisi coşkuyla kabul edilir ve Taşpınar Dergisi de Taşpınar suyu gibi halkın sosyal ve kültürel alandaki susuzluğunu gideren bir pınar olur.

Dipnotlar

- ¹ KARAZEYBEK Mustafa, “Selçuklu ve Beylikler Döneminde Afyonkarahisar”, Anadolu’nun Kilidi Afyon, Afyon Valiliği Yayın No: 21, Afyon-2004, s. 72. ; Ayrıca bkz, ÜYÜMEZ Mevlüt-KAYA Fevzi, “Afyonkarahisar’da Su Mimarisi”, Afyonkarahisar Kütüğü Cilt I, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayın No:35, Afyon-2001, s. 389.
- ² GÖNÇER Süleyman, Afyon İli Tarihi Cilt II, (Düz. İLASLI Ahmet), Afyon-1991, s. 280.
- ³ ÜYÜMEZ-KAYA, a. g. m. , s. 399.
- ⁴ GÖNÇER Süleyman, Afyon İli Tarihi Cilt I, İzmir-1971, s. 268-269.
- ⁵ GÖNÇER, Afyon İli Tarihi Cilt II, s. 280
- ⁶ GÖNÇER, aynı yer.
- ⁷ Esbap, “esbab”ın yöre ağzındaki söyleniş biçimidir. Esbap taşı: çamaşır yıkamak için özel olarak yontulmuş, üstü düzgün ve hafif dişli, yalağı olan taşlardır.
- ⁸ “Taşpınar Parkla Güzelleşti”, Beldemiz Afyon Dergisi, Sayı 50, s. 18.
- ⁹ Süleyman Hilmi, “Taşpınar” Taşpınar Dergisi C. I. , Sayı 2, 19 Birincikânun 1932, s. 38.
- ¹⁰ Taşpınar Dergisi, C. I, 15 Birinci Teşrin 1932, Sayı 1, s. 12; İzzet Ulvi, “Taşpınar”, Taşpınar Dergisi C. 1. , Sayı 2, 19 Birinci Kânun 1932, s. 1. ; Süleyman Hilmi, a. g. m. , s. 38.

Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 4 Ekim 1922 Tarihinde TBMM'de Yaptığı Konuşma'dan

Arkadaşlar !
Topçularımız bu mevzilere gece geldiler ve karanlık içinde mevzi aldılar ve fecirle beraber bütün dünyanın gözleri açıldığı zaman, ateşe başladılar. Kemal-i takdirat ve hürmetle buradan zikretmek isterim ki, topçularımızın o gün göstermiş olduğu maharet ve vukuf, bütün dünya topçuları için misal olacak mahiyetteydi. Hayat-ı askeriyemde bu kadar mükemmel bir topçu ve bu kadar mükemmel idare edilmiş bir topçu ateşi nadiren gördüm. Topçularımız saat 04:30'da endahta başladılar; bilirsiniz ki, topçulukta evvelâ ateş tanzim etmek için, endaht yapılır. Yarım saat zarfında bütün bu cephe üstünde endaht tanzim edilmiş ve saat beşte yani yarım saat sonra, bu saydığım nikat üzerine şiddetle tesir endahtına başlanmıştır. Bu mevzii çok ve çok müstahkemdi. Bu mevziin kıymetini en son tetkik eden bir İngiliz erkan-ı harbinin verdiği raporda, eğer Türkler bu mevzii dört, beş ayda işgal ederlerse, bir günde iskat ettiklerini iddia edebilirler. Fakat Türkler, bu mevzii iskat etmek için üç, dört ay değil, bir gün de değil yalnız bir saat kafi gelmişti.

Saat altıda Tınaztepe'ye hücum vaziyetinde,

hücum mesafesine yaklaşmış bulunan piyadelerimiz önündeki tel örgüleri kesmeğe ve bertaraf etmeye lüzum görmeyerek; ayağını kaldırdı ve telörgüsünden bacağını aşırarak atladi ve orada bulunan Yunan neferlerini süngüleriyle tamamen tepeledikten sonra, Tınaztepe'yi işgal etti.

Ve ben bu manzarayı seyrederken, bir suale cevap vermeyi hatırladım. Bu telörgüsünü nasıl geçebilirsiniz? diyorlardı. Oradakilerine dedim ki; işte böyle ayağını kaldırır ve geçerler. Bunu müteakip efendiler, saat dokuzda Belentepe düştü. Ve onu müteakip Kalecik Sivrisi düştü. Fakat bunun şimalinde (kuzey) 1310 rakımlı Erkmen Tepesi hala mukavemet ediyordu. Bunun sebebini izah edeyim.

Biz, ağır topçularımızı mevazie getirebilmek için yollar yapmaya mecbur olmuştuk. Bu mıntıkaıyı bilenlerce malumdur ki, burası tekerli vesaitin hareketine gayrimüsait bir yerdir, yol yoktur. Binaenaleyh; ondan daha ilerisine yol yapabilmek için, mutlaka düşmanla çarpışmak lazım geliyordu. Son 1310 rakımlı tepe topçu ateşimizin tesirinden uzaktı. Orada taarruzlarımız tekerlek geçmediği için yalnız cebel top-larıyla himaye edilmek mecburiyetindeydi. Onun için

mukavemet edildi. Bu nokta o kadar çok mühimdir ki; düşman bütün kuvvetiyle ve bütün vesaitiyle orasını elde tutmağa çalışıyordu. Tınaztepe mevzi-i mühimminin garbında taarruz eden kıtaatımız da, bazı mühim noktalara, mühim mevzilere dahil olmuşlardı.

Bu taarruz gününün en sol cenahında bir fırka-mız, 57'nci Fırka taarruzlarını tevcih ederken kuvvetlerini biraz yekdiğerinden uzakça bulundurmıştu. Bu itibarla düşman üzerinde, müessir bir tazyik yapamıyordu. O firkanın kumandanı Reşat Bey namında bir zattı. Çok eskiden tanıyorum. Muş'ta beraber muharebe yaptık, Suriye'de çok muharebeler yaptık. Çok kıymetli bir askerdı, şahsen bana çok muhabbeti ve emniyeti vardı. Telefonla sordum: Niçin hedefinize vasil olamadınız? dedim. Cevaben dedi ki, yarım saat sonra bu hedeflere vasil olacağız. Halbuki maateessüf yarım saatte bu hedefler istih-sal edilememişti. Tekrar sorduğum zaman telefonda bana Reşat Bey'in son bir vedanamesini okudular, orada diyordu ki; "Yarım saat zarfında size o mevazii almak için söz verdiğim halde, sözümü yapamamış olduğumdan dolayı yaşayamam. "

Bu misali, Reşat Bey'in o hareketini takdir etmek için söylemiyorum. Tabii öyle bir muamele ve öyle bir hareket bizce şayan-ı kabul değildir. Yalnız ordumuzda zabitanın, kumandanların kendilerine verilen vazifeyi ifada gösterdiği tehalükü ve hiss-i namusu göstermek isterim.

Hakikaten ordumuzdaki zabitan ve kumanda heyet-i aliyesi yekdiğerine karşı böyle bir muhabbetle, hürmetle, emniyet ve itimatla merbuttur ve mafevkten aldıkları emri bir namus telakki ederek ifa ederler.

-Türklüğünü göstermiş, Allah rahmet eylesin. (Meclisten sesler)

Albay Reşat Çiğiltepe

Büyük Taarruz'da Türk Topçusu

Trikopis'i Esir Eden Afyonkarahisar'lı Ahmet Çavuş

Hasan ÖZPUNAR*

Değerli okurlarımız bu yazımızda Afyonkarahisar tarihinde unutulmuş bir kahramanı tanıtacağız. Ahmet Çavuş deyince pek çoğumuz için belki bir anlam ifade etmez, Yunan Başkomutanı Trikopis'i esir eden Ahmet Çavuş dediğimizde ise belki bir merak uyandırabiliriz. Onu

Hasan Özpınar Arşivi

Ahmet Çavuş 1890 - 1956

tanımak için öncelikle dönemin gazetelerinde çıkan onunla yapılan röportajlara bakmakta fayda var.

Yunan Başkomandanı Trikopis'i Esir Eden Askerimiz Elmalıdağ'da Yunan Başkomandanı General Trikopis'i ve maiyetini tek başına esir eden Ahmet Çavuş, son zamanlara kadar Afyonkarahisar hapisanesinde başgardiyen olarak çalışmakta idi. Yunan Başkomandanını nasıl esir ettiğinin hikâyesini şöyle anlatmıştır:

-Keşif için üç kişi dağa tırmanmağa başladık. Yanımda saatli, tetikli, fitilli olmak üzere 11 bomba vardı. Arkamızdan da kırk kişi yollayacaklardı. Alaca karanlıkta tepenin bir boyun noktasına vardığımız zaman, 5 - 10 zabitin oturduklarını gördüm. Derhal bombalardan birisini yakalayıp davranmayın, teslim olun, diye haykırdım. Hepsi, ellerini kaldırdılar. Arkadaşlarım da yanıma gelmişlerdi. Ben önümüzde duran bir zabitin atını yularından yakalılarak çektim. Sordular:

-Ne kadar kuvvetiniz var? dediler.

-Üç ordu, dedim. Tamamen muhasara altındasınız. Ya teslim olacaksınız, ya sizi gurup ateşine vereceğiz.

Afyonkarahisarlı Ahmet Çavuş Tarafından Esir Edilen
Yunan Orduları Başkomutanı Nikolaus Trikopis

* Başkomutan Tarihi Milli Parkı Alan Kılavuzu

-Hangi kıtaya kumanda ediyorsun? dediler.

-Alay kumandanıyım, dedim.

Rütbemi sordular?

-Başçavuş... dediğim zaman hepsi hayret içerisinde kalmışlardı. Hayretlerini gidermek için devam ettim:

-Bizde onbaşidan fırka kumandanı bile var, dedim. Onlara, torbalarımızdan peksimet çıkararak verdik. Onlar da bize, bol bol sigara ikram ettiler. Ceplerimizi doldurduk. Biz onları böylece esir aldıktan epey sonra Kaymakam Hüseyin Hüsnü Bey'le tabur kumandanımız Fuat Bey geldiler. Hüseyin Hüsnü Bey, esir zabitlerin içerisinden birisini, elyle işaret ederek bana sordu:

-Bu zabitin kim olduğunu biliyor musun?

-Ne bileyim, dedim. Elin düşmanı. . . Babamın oğlu değil ya! . . .

Fuat Bey'in gözleri faltaşı gibi açılmıştı:

-Trikopis, Trikopis, diye haykırdı. Yunan Başkumandanı. . . Trikopis'i Uşak'a kadar getirdik. Orada bana bir İstiklâl Madalyası yazdılar. Trikopis'in esvaplarını da bana hediye ettiler. Geçen seneye kadar bu esvapları giyerdim. Şimdi bunlar azıcık eskidi. Sokağa pek gelmiyor. Evde saklıyorum. ¹

Ahmet Çavuş'un torunu Ahmet Ünlü kanalıyla İzmir'de yaşayan oğlu Osman Ünlü'den edindiğimiz bilgi-

lerde şu şekilde; Gazi Ahmet Çavuş'un oğlu Osman Ünlü anlatıyor;

— Babam Ahmet Çavuş'un Doğum tarihi 1890'dır. Ana adı Ayşe, baba adı Halil'dir. Ahmet Çavuş'un dört erkek, iki kız olmak üzere altı çocuğu olmuş. En büyüğümüz Cemalettin ÜNLÜ (Bir zamanlar yayımlanan ULUS Gazetesinin Yazı İşleri Md. ve Kıbrıs Basın Ataşesi) ve ablamız Hatice ile en küçük kardeşimiz Müfide öldü. Üçüncü çocuğu ben Osman, dördüncü çocuğu Selçuk ve beşinci çocuğu Vedat, İzmir'de yaşıyoruz.

Halil Dedem; Sinir köyündeki (şimdiki adı Tınaztepe) arazisi ve değirmeni olan zatmış. Öldükten sonra değirmenin bahçesine gömülmüş. Eskiden "Hacı Beşirlerin Değirmeni" olarak anılırdı. Babamın ağabeyi Abdullah amcam, Yemen'de şehit olmuş. Diğer ağabeyi Mehmet amcam, Osmanlı Ordusunda başladığı askerlik görevinde Rumeli ve İstanbul'da görev yapıyor. Kurtuluş Savaşına katılıyor, sonra tabur komutanı rütbesiyle (kıdemli binbaşısı) ordudan ayrılıyor ve Ayvalık'ta kurulan Mütevelli Heyeti Başkanlığı'na getiriliyor. Bir diğer ağabeyi Osman amcam; gözünü çiçek hastalığından kaybetmiş; onun için o sıralar askerlikten muaf tutulmuş ve değirmeni çalıştırmış. 1925 yılında ekonomik sıkıntı nedeniyle değirmen satılmış. Abaları Atike ve Şerife ise asker eşleri olarak Afyon'da yaşamışlar. Babam Ahmet, altı yaşlarında yetim kalmış, sekiz yaşlarında, babaannemle, o sıralarda Rumeli'nde Tabur Komutanı olan amcam Mehmet'in İstanbul'daki evine gitmişler.

İstanbul'da Mehmet amcamın ve bacanağının (amcamın bacanağı da tabur komutanı imiş.) küçük çocukları ile ilgilendiğinden, uzun süre çocukların ve ailenin başında durmuş ve okula gitme şansı bulamamış; ta ki amcamın ve bacanağının, İstanbul'a tayinleri çıkana kadar.

Babamın ilgilendiği bu çocuklardan biri, Mehmet amcamın oğlu Celalettin (ÜNSELİ) daha sonra 1953'de Diyarbakır valisi oldu. Diğerisi ise 1957'de Hava Kuvvetleri Komutanı olan Hamdullah Paşa'dır.

Ağabeyi Mehmet, Rumeli'nden İstanbul'a döndükten sonra, babam Jandarma okuluna yazdırılmış. Askerlikle beraber okulda terzilik eğitimi almış. Balkan bozgunundan sonra okul kapatılmış. Babam eşkiya takibinde görevlendirilmiş. İlk görev yeri Bandırma ve civarı.

Aklımda kalan bir hatırası şöyle: Türk eşkiyayı sıkıştırmışlar. Eşkiya babama seslenmiş; "Atma çavuş atma. Karşıda Rum eşkiya Yorgi var. Ben orduya kızanlarım la beraber katılalım. Hep beraber, memleketi kâfirlerden temizleyelim. " diye seslenmiş ve katılımdan sonra, böl-

Yunan başkomutanı General Trikopisi esir alan Afyonlu meşhur Ahmet Ünlü çavuş (sağda). Dumlupınardan sonra Murat dağlarına doğru çekilen Trikopis ve malyetini Halit Akmansu'nun kumandasındaki tümen takip ediyordu. Ahmet Ünlü de tümenin öncü birliklerindedi. Trikopisi mangası ile birlikte esir etmiştir. Trikopis'in yanında General Diyonis, miralay Vanderis bulunuyordu. Göyem köyü civarında teslim olan generalî Sivashi yüzbaşı Salih Efendiyle birlikte tümen kumandanının yanına getirmişlerdir.

Ahmet Çavuş'la İlgili Gazete Haberi (Vatan Gazetesi Nisan 1953-Afyon Eki)

ge Rum eşkiyadan arındırılmış. Daha sonra Çanakka- le savunmasında bulunmuş. Ordular dağılınca, kafasında planladığı gibi hareket edip, önce Afyon'a gelmiş, sonra Ankara'da düzenli orduya katılmış. Babamın 18 yıllık askerlik hayatının özeti (bu zamana jandarma okulu da dahil) kendi ağzıyla şöyledir:

— 'Rumeli bozgunundan sonra okul dağıldı. Ben Marmara bölgesi eşkiya takibine görevlendirildim. Daha sonra Edirne'nin kurtarılmasında bulundum. Birinci Cihan Harbi sonucu ordular dağıtılınca, Afyon Sinirköy'deki (şimdiki adı Tınaztepe) değirmenimize, geceleri yaya giderek vardım. Daha sonra Afyon'a geçtim. Afyon, düş-

man işgalinde... Asker geldi diye, düşman merkez komutanlığına ihbar etmişler. Eve gelen düşman askerleri beni alıp, merkez komutanlığına götürdüler. Orada iki gün işkence gördüm. Asker olmadığımı, köyde yaşayıp, orada değirmencilik yaptığımı söyledim. Köyden getirilen muhtar ve köylüler, söylediklerimin doğru olduğunu teyit ettikleri için, beni bıraktılar. Serbest kalınca yine yaya olarak, Ankara'da toplanan birliğe katıldım. İnönü harbinde; Çöğürler mevkiinde yaralandım. Dört ay kadar hastanede kaldım. İyileşerek kıtama katıldım. Sakarya muharebesinde Yunan'ı kaçıncı, Afyon taarruzuna hazırlıklarımız başladı. 26 Ağustos 1922 de Kocatepe'de başlayan Afyon taarruzunda, Yunan kaçmaya başlayınca; bizde durmalarına engel olmak için, devamlı kovaladık. Taa ki 29, 30, 31 Ağustos 1922 Dumlupınar Başkomutan Meydan Muharebesinde, tekrar karşı karşıya harbe tutuşana ve yene-kene kadar.

2 Eylül 1922 günü tabur komutanımız tarafından, keşif kolu komutanı olarak görevlendirildim. Usta erlerden bir manga ekip yaptım. Komutanıma hazır olduğumu bildirdim. Komutanım bana "bak Ahmet Çavuş, bu keşif diğerleri gibi değil. Biliyorsun düşmanı bozduk. Her tepenin ardından, kaçan düşman çıkabilir. Çıkan, düşman komutanı ve efradı, yani karargâhı olabilir. Sakın ha... Çavuşum falan deme. Alay komutanı olduğunu ve etrafınızı çevirdim. Teslim olmazsanız imha edeceğim diyeceksin" diye talimat verdi. Keşfe çıktık. Bir süre sonra, yabancı sesler duydum. O istikamete yürüdük. Yaklaştıkça sesler yükseliyordu. Hemen tertibatı aldım. Altı erimi tepenin arkasına yerleştirdim. Üç eri yanıma alıp tepeyi aşarak, karşılarına dikildim. "Teslim olun" diye bağırdım. Yunan başkomutanı olduğunu sonradan öğrendiğim kişi, tercümanı vasıtasıyla, benim söylediklerimi öğrenince bana rütbe-min ne olduğunu sordu. "Alay komutanı olduğumu, teslim olmazlarsa imha edeceğimizi" söyledim. Ben de bu arada kaç kişi olduklarına bakıyordum ki; Rumca kendi mahiyetine "teslim oluyoruz" diye bağırdı. Tercüman da bize Türkçe bildirdi. Bu arada yirmi kadar Yunan subayı atlarını

Trikopis'in esir edildiği köy turistik bölge olacak

UŞAK, HUSUSİ

İstiklal Savaşı esnasında General Trikopis ve malyetinin esir edilmiş olduğu Göyem Köyü Bölmeli Tepede dikilen anıt sâhası turistik bir hale getirilecektir. Mezkûr bölgenin ağaçlandırılmasına çalışılmaktadır. Ayrıca Uşak - Göyem Köyü yolunun da muntazam bir hale getirilmesi için çalışmalara başlanmıştır.

ters yöne çevirip kaçtılar. Teslim olan grubu attan indirtip, silah ve kılıçlarını toplattım. Tarafımızdan Yunan komuta heyetine ne kötü söz söylendi ne de darp yapıldı. Yaya olarak Uşak yoluna vadi arasından giderken; Dadaylı Halit Albay'ın süvari birliği ile karşılaştık. Dadaylı "Ben atla birlikte Gazi Paşa'ya daha çabuk götürürüm" deyince, ben de esir aldığım Yunan komuta gurubunu teslim ettim. Teslim ettiğim yer; Uşak merkeze on-on-beş km mesafede, Afyon'dan Uşak'a gidiş yönünde, sağ tarafta içerde, suni göle giderken, yol üzerindeki köyün meydanıdır.' (Şimdi bu köy meydanındaki anıtın üzerinde, "Yunan başkomutanı ve ekibinin, süvari komutanı Dadaylı Halit Albay'a teslim edildiği yer" diye yazar.) Dikkatinizi çekerim. Esir değil, teslim alındığı yerdir. Çünkü daha sonra, esir alınan Yunan komuta gurubu, Dadaylı Halit Albay'a mal edilmek istenmiştir.) 'Esir alınan komuta gurubundan iki general daha bulunuyordu. Birinin adı Tümgeneral Diyenis'tir.' (Bu Yunan paşasının saati, babama hediye edilmiştir.)

1941 yılında, İkinci Cihan Harbinde, Alman işgalinden kaçan Yunanlılardan bir katile, Afyon'da misafir edildiler. Bunların ziyaretine gittik. İçlerinden birisi, Afyon işgalinde bulunmuş ve babamın esir aldığı komuta gurubunda imiş. Emekli Yunan Albayı, babamı tanıdı. Evimize yemeğe davet ettik. Güzel Türkçe konuşuyordu. Babama söylediği şu sözünü hiç unutmadım. "Siz Yunanistan'da böyle bir kahramanlık yapsaydınız, hükümet sizi ihya ederdi." Babam ise, "Biz Türklerin hepsi benim gibidir. Biz karşılık beklemeden vatani görevimizi yaparız" diye cevap verdi. Babam askerlik hatıralarını kendiliğinden anlatmaz ancak,

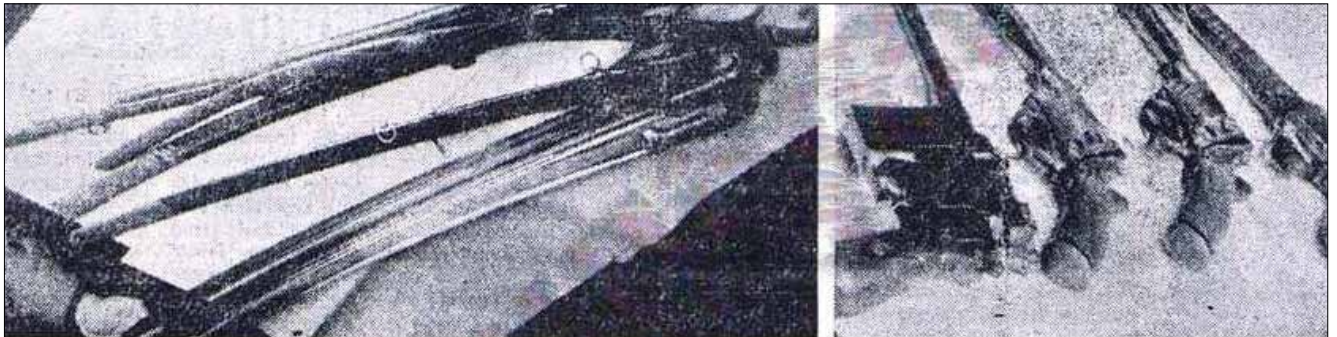

Ahmet Çavuşun Oğlu Osman Ünlü (Kasketli)

sorulduğunda cevapları. Babam da Trikopis'ten bugünlere kadar kalan eşya yoktur. Trikopis esir edildiğinde giysileri ve çizmesi babama verilmiş. O da bunları kullanmış ve eskimişler. Ayrıca Diyenis'in olduğu söylenen bir saat var. Babam saati düşürdüğü için hasarlı durumda...

İstanbul'da büyüyüp 30'lu yaşlarda Afyon'a dönmüş, askerden terhis olduktan sonra 34-35 yaşlarında annem Emine (Pancar ailesinden, İkbâl'in kurucusu Salim Pancar'ın kardeşi) ile evlenmiş. Jandarma okulunda aldığı eğitimden başka eğitimi yok. Elimizde diploması gibi bir belge bulunmamaktadır. Afyon'da ki yakın arkadaşları konusunda bir şey hatırlamıyorum.

Askerlik bittikten sonra, Kolordu komutanlığı; o zamanki adı kumpanya olan, Devlet Demiryollarına yerleştirilim demiş. Anneannem; kızım gurbete gider, diye; razı olmamış.

İlk baştaki kılıç Atatürk'e attır ve üzerinde Mustafa Kemal yazmaktadır.

Ortadaki iki tabanca Yunan Generali Trikopis'indir.

Refet Paşa'nın koleksiyonu müzeye verildi

MERHUM General Refet Bele'nin eşi Perihan Bele, içinde Atatürk'ün İstiklâl Harbi sırasında kullandığı

Koleksiyonda Yunan Generali Trikopis esir alındığı sırada çadırında ele geçirilen toplu ve kapsüllü tabancalar, Refet Paşanın

diği sırada giydiği General elbisesi bulunmaktadır. Refet paşa, vefatından bir süre önce silah koleksiyonundan 34

maddi değeri fazla olan üzeri zümrüt işlemeli bir yatağan bulunmuştur. Askeri Müze idarecileri, İstik

General Dimaras, Trikopolis, Albay Kemalettin Sami, General Diyenis ve Emin Bey Kırşehir Esir Kampında

Kolordu komutanı Derviş Paşa, babamı Atatürk'e takdim etmiş. Atatürk, "Ahmet Çavuş; dile benden ne dilerse" demiş. Babam da "Allah'tan sizin sağlığını ve vatanın kurtulmasını isterim. Bu bize yeter." demiş. Atatürk; Derviş Paşa'ya (Afyon Kolordu Komutanı olduğunda) "Ahmet Çavuş'a yardımcı ol" diye emir vermiş. Sonradan babama İstiklal Madalyası verilmiş ve yardımda bulunulmuş.

Evimiz, Yunan işgali sırasında Yunan askerleri tarafından askeri gazino olarak kullanılmış, kaçarken tahrip edilmişler. Ancak daha sonra tahrip edilen evimiz, kolordu tarafından tamir edilmiştir. Sonra hapisyanede başgardıyan olarak işe başlamış. Yaşı elli beşi bulunca, işine son verilmiş. Ne emeklilik var, ne ikramiye. Adeta boşlukta bırakılmış. 1946 yılında vilayet, nokta bekçiliğinde görev verildi. Biz yetişinceye kadar bu görevde kaldı. Babam 18 Mayıs 1956'da vefat etti. Kendisi; Abdülhamit'in indirilişi harekâtına katılan, Hareket ordusu komutanı Mahmut Şevket Paşa'yı vuran kişiyi; İstanbul'da adını hatırlayamadığım bir hanın tuvaletinde yakalayan ekibin de içinde bulunmuştur.

Afyon'da ki evimiz 'Ulu Camii Caddesi No:20 adresinde idi. Şu anda artık bu adreste ev yok. Yakın zaman öncesinde yıkılmış ne yazık ki... Ben, oğlu Osman Ünlü, 1950 yılında Eskişehir Hava Kuvvetleri Astsubay okuluna gittim. Babamın bana anlattığı askerlik hatıraları 1940-1949 yılları olduğundan, eksikliği vardır, fazlası yoktur.

Şimdilik başka hatırladığım bir olay yok.

Selamlar.

Gazi Ahmet Çavuş'un Oğlu

Osman ÜNLÜ – 09. 03. 2007²

Ahmet Çavuş'un esir aldığı Yunan Başkomutanı Trikopolis'de 1952 yılında Atina'da kendisi ile röportaj ya-

pan gazeteci Hıfzı Topuz'a esir olmasını şöyle anlatır.

- Türk ordusunun bu beklenmedik kuvveti karşısında birliklerimiz perişan olmuştu. Yan birliklerle de irtibatı kaybetmiştik. Cephanemiz tükenmek üzereydi. Neşrettiğim bir günlük emirle sonuna kadar muharebeye devam edilmesini askere tebliğ etmişim. Vaziyetimiz gittikçe müşkülleşiyordu. Asker yorgundu. Kimsede muharebeye devam arzusu kalmamıştı. Birinci Dünya Savaşı'ndan beri durma-

dan çarpışan Yunan ordusunun maneviyatı hayli sarsılmıştı. Halk artık savaştan bıkmıştı. Askeri zorla, inanmadığı bir gaye uğrunda muharebeye sürüklemekteki güçlük harbin en çetin meselelerinden birini teşkil eder. Ordunun adım adım hezimete yaklaştığını hissediyorduk. Her tarafımız Türklerle çevrilmişti. Esir olacağımızı anlıyorduk. Bizde kılıcı düşmana teslim etmek küçüklük sayılır. Vaziyetin kötüye gittiğini gören yaverim bir ara yanıma gelerek:

— "Generalim, kılıçlarımızı imha edelim." diye teklifte bulundu. Kılıcımı kendisine verdim. Aldı ve parçaladı. Firar fayda etmedi, ordu perişan olmuştu. Bu esnada atım da vurulmuştu. Başka bir ata binerek kaçmaya ve çemberi yarmaya teşebbüs ettim. Fayda etmedi. Türklerin içine düştüm. Esir oldum. Beni yakalayanlar hüviyetimi almakta güçlük çekmediler. Üzerimde bir revolver vardı. Derhal bunu anladılar. Bizde süvarilerin kılıcı atların eğrine bağlıdır. Benim bindiğim atta da böyle bir kılıç bulunuyordu. Askerler bunu da benim kılıcım zannıyla müsadere ettiler. Bu esnada ordu perişan olmuştu. Sağ kalan birlikler dağınık bir halde İzmir'e kaçmaya çalışıyorlardı. Bu bizim için büyük bir mağlûbiyet olmuştu. Beni ilk evvelâ Garp Cephesi Kumandanı İsmet İnönü'ye götürdüler. Kendisi ile fazla bir şey konuşmadık. İnönü, beni yanına alarak Mustafa Kemal'in huzuruna çıkardı. Yunan Orduları Başkumandanlığına tayin edildiğimi de bu sırada öğrendim. Atatürk beni mert bir askere yaraşır bir şekilde kabul etti. Teessür ve heyecan içindeydim. İnönü beni kendisine takdim etti. Gazi'nin bu esnadaki sözlerini hiç unutmuyacağım:

— Üzülmeyin General, dedi.

— Siz vazifenizi sonuna kadar yaptınız. Askerlikte mağlûp olmak da vardır. Napolyon da vaktiyle esir olmuş-

tu. Size karşı büyük bir hürmet hissi besliyoruz. Burada kendinizi esir adedememenizi rica ediyorum. Misafirimizsiniz. Yakında her şey düzelecektir. Buyurun, istirahat edin” Atatürk’ün bu ince ve nazik muamelesi karşısında ben de bu büyük kumandana karşı içimde bir hayranlık duymaya başlamıştım. Bundan sonra bizi Kayseri’nin Talas bölgesinde kurulan bir esir kampına sevk ettiler.”³

Trikopis’in esir olmasına dair anlattıkları bu şekilde. Daha sonra Talas esir kampında yaklaşık bir yıl kaldıktan sonra Türk ve Yunan Hükümetleri arasında imzalanan esir değişimi anlaşması sonucu serbest bırakılır ve Yunanistan’a döner. Orada da Askeri Mahkeme tarafından orduyu yenilgiye uğrattığı gerekçesiyle yargılanır ve beraat eder.

Ahmet Çavuş’a gelince, soyadı kanunu çıkınca “ÜNLÜ” soyadını alır. Yukarıda da aktardığımız gibi, günümüzde yerinde Karaman İş Merkezi’nin olduğu Afyon eski cezaevinde yıllarca gardiyanlık yaptıktan sonra yaşlandığı gerekçesiyle işine son verilir ve daha sonra vilayet kavşığında nokta bekçiliği görevinde bulunur.

Ahmet Çavuş’un hayatı Yeşilçam tarafından filme de alınır. Ama vefatından çok sonra 1972 yılında. Semih Evin’in yönettiği filmin başrollerinde Aytekin Akkaya ve Erol Taş gibi oyuncular görev alır. Film Ahmet Çavuş’un hayatından kesitler vermekle birlikte gerçeğe ilgisi olmayan abartmalara da yer vermektedir.

Ahmet Çavuş Film Afışı (1972)

Uşak Göğem Köyü'nde Halit Akmansu Anıtı

Biz Ahmet Çavuşu hatırlamazken her yıl Zafer Haftasında ilginç bir haber gözümüze çarpar. “Yunan Başkomutanı Trikopis’in esir alındığı Uşak Göğem Köyü Anıtı’nda törenler yapıldı”

Uşak merkeze bağlı Göğem Köyü’nde bulunan ve Yunan Orduları Başkomutanı Trikopis’i ve beraberindeki komuta heyetinin, esir alınışını simgeleyen, Göğem anıtı önünde anma töreni düzenlendi. Törende yapılan konuşmalarda “Uşak’ın kurtuluşundan bir gün sonra kahraman ordularımızın Yunan ordularının Başkomutanı General Trikopis’i ve beraberinde bulunan askerleri esir almalarının yıl dönümü dolayısıyla bu anlamlı Anıt önünde toplanmış bulunmaktayız. 2 Eylül 1922 günü kahraman ordumuzun taarruzları neticesinde bozguna uğrayan Yunan ordularının Başkomutanı ve komuta heyeti Aşağıkaracahisar istikametinden geri çekilirken, mahalli kahraman Çeçeli Kara Murat’ın Yunan Ordularının Başkomutanı ve beraberindeki birlikleri ordumuzun bulunduğu Göğem köyü yakınındaki Kusra Boğazına yönlendirmesi ile 2 Eylül 1922 günü saat:22:30’da Yunan orduları Başkomutanı General Trikopis ile mahiyetinde bulunan 2. Kolordu Komutanı Albay Vandelis, Albay Kalinalis ve Kurmay Başkanları ile Yarenleri, Muzaffer Türk ordularının 5. Kafkas Tümen komutanı Kurmay Albay Dadaylı Halit Bey tarafından teslim alınmıştır. Tuzağa düştüklerini anlayan Yunan askerleri Çeçeli Kara Murat’ı Aşağıkaracahisar köyü yakınlarında şehit etmişlerdir.

Haberde de okuduğumuz gibi Göğem Köyü Anıtı’nda yapılan törenlerde Ahmet Çavuş’tan hiç bahsedilmezken, Onun Trikopis’i teslim ettiği komutanı Kurmay Albay Dadaylı Halit Bey (Akmansu), aynı yerde adına yapılan anıtta anılmakta, Ahmet Çavuş ise adeta unutulmaya terk edilmektedir. Büyük Taarruz’un sonrasında düşman Başkomutanı’nı esir ederek tarihe geçmiş bir Afyonkarahisar’lıyı bu şekilde hatırlatabildiysek ne mutlu bize.

Dipnotlar

¹ Tanıkların Dilinden İstiklâl ve Zafer Hatıraları, s. 70, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli 2009

² Kurtuluş Savaşımızda Yunan Başkomutanı Trikopis ve Afyonkarahisarlı Ahmet Çavuş, Aytam Yayınları 2007.

³ Topuz Hıfzı Eski Dostlar, s. 83-89, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000

Afyonkarahisar'ın İstiklal Savaşımızdaki Tarihi Nasıl Yazılır?

*Ükü AKCÜRE

Komşu vilayetlerimiz İstiklal Savaşı kaynakları bakımından şanslıdır. Hiç işgale uğramamış bulunan Denizli, Isparta, ve Burdur vilayetleri için Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ'nün Kültür Bakanlığı'nca yayınlanan "Milli Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur sancakları" adlı eseri, Antalya'dan Aydın'a kadar askeri birliklerin bağlı bulunduğu 57'nci Tümenin komutanı Mehmet Şefik AKER'in "İstiklal Harbinde 57'nci Tümen ve Aydın Milli Cidali" adlı 3 ciltlik eseri vardır.

İzmir'in işgali olan 15 Mayıs 1919 günü işgalden dört saat sonra halkı Çınaraltı meydanında toplayarak, ilk Milli Mücadele bayrağını açan Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi'nin oğlu Dr. Lütfi MÜFTÜLER, babasının hatıraları ile Denizli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne ait bilgileri 1947 yılında Balıkesir'de "Denizli Heyeti Milliyesi" adıyla kitap olarak yayınlamıştır.

Isparta'da Demir Alay adıyla bir Milli Milis alayı kurmuş olan ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanlığı yapan İbrahim DEMİRALAY'ın hatıraları yayınlan-

mıştır. Aydın'da Yörük Ali Efe ile birlikte Milli Mücadeleye katılmış olan Asaf GÖKBEL'de hatıralarını "Milli Mücadelede Aydın" adlı eseriyle yayınlamıştır.

Mehmet Akif TÜTENK'in "Milli Mücadelede Denizli" ve Tarhan TOKER'in "Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadelede Denizli" adlı eserleri vardır.

Afyonkarahisar gibi işgale uğrayıp, işgal acılarını çekmiş olan Uşak için ise Uşak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuş, burada milli bir tabur meydana getirmiş olan İbrahim Tahtakılıç Bey'in hatıraları ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin tutanakları, İlhan TEKELİ ve Selim İLKİN tarafından "Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim Tahtakılıç Bey" adıyla Türk Tarih Kurumu tarafından neşredilmiştir.

Bugün aradan doksan yıl geçmiş, Milli Mücadeleye katılan gazilerimiz ve işgal acılarını tatmış büyüklerimiz göçtü. Varsa bunlara ait hatıralar kayboldu. Geride, Taşpınar Dergisi'nde yayınlanmış birkaç küçük hatıra ile 1-2 yazı kaldı. Öğretmen

Ömer Fevzi ATABEK'in o günlerde neşredilen İkaz Gazetesi'nden ve yaşayanların hatıralarını dinleyerek yazdığı "Afyon Vilayeti Tarihçesi" adlı eseri Kocatepe Üniversitesi öğretim görevlisi tarihçi Doç. Dr. Turan AKKOYUNLU'nun himmetiyle "Ömer Fevzi ATABEK ve Afyon Vilayeti Tarihçesi" adıyla neşredilmiştir. Bu eser o devir için müstakil olarak yayınlanmış tek eserdir.

Afyonkarahisar Belediyesi'nin çıkarmış olduğu "BELDEMİZ" dergisi ile yine belediyenin tertiplediği "Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu"nda sunulan bildirilerden bazıları konumuzla ilgilidir.

Afyon Kocatepe Üniversitesi'nin neşretmiş olduğu "Tarih İçinde Afyonkarahisar" kitabında da Afyon'da ki Milli Mücadele ile ilgili makaleler vardır.

Rahmetli Doktor M. Sadettin AYGEN'in çıkardığı Türkeli Gazetesi ve Matbaasınca basılan konuyla ilgili iki kitap da bazı anılara dayanmaktadır.

Afyonkarahisar Milli Mücadele döneminde iki defa Yunan işgaline uğramıştır. Birinci işgalde 10 gün, ikincisinde ise 13,5 ay işgal altında kalmış, hem Yunanlının hemde yerli azınlıkların eziyetleriyle karşılaşmıştır.

Yunan işgalinden önce 1919 Nisan ayından iti-

baren önce Fransız, sonra İtalyan ve daha sonra da İngilizler yanlarında sömürgelerinden getirdikleri Hintli, Senegalli askerlerle Afyonkarahisar'ın stratejik yerlerini işgal ettiler. O sırada Afyonkarahisar'da 23. Tümen vardır ve komutanı Ömer Lütfi (ARGEŞO) Beydir. Erkmten tepelerine çadırılı karargah kurarak Milli Mücadele bayrağını açar.

Bayatlı Arif Bey'de Bayat ve civarından topladığı ekserisi atlı 220 kişilik "Karakeçili Aşireti Milli Alayı"nı kurar. O da Erkmten tepelerinde mevzilenir.

Afyonkarahisar eşrafı arasında da Milli Mücadele imkanı için cemiyet kurma, icabında silahlı mücadeleye geçme imkanı aranır. Bu işin başında da, Müftü Hüseyin (BAYIK) efendi, Hoca İsmail Şükrü (ÇELİKALAY) efendi, İkaz Gazetesi sahibi Koçoğlu Şükrü Bey ve kardeşi Arif Bey, Nebil (YURTERİ) Hoca gibi vatanperver kişiler vardır.

Bu vatanperver kişiler önce Paşa Camii meydanında sonra Gedik Ahmet Paşa Camii meydanında mitingler düzenleyerek durumu halka anlattılar.

Şehirde İkaz ve Öğüt adında Milli Mücadele taraftarı iki gazete çıkmaktadır. Önce Anastas adlı bir mutasarrıfla idare edilen Afyonkarahisar'a mütarekede mutasarrıf olarak Mahir Bey getirilmiştir. Mahir

Bey İstanbul Hükümeti yanlısıdır. Yazışmaları, vilayet tahrirat müdürü Alaaddin Çelebi tarafından Reddi İlhak Cemiyetine aktarılmaktadır.

Mahir Bey bir gece Mecidiye mahallesindeki evinden Bayatlı Arif Bey tarafından aldirılarak Antalya yoluyla İstanbul'a iade edilmiştir.

Konya'da bulunan 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'da Afyonkarahisar'a gelerek şehrin ileri gelenleriyle Milli Mücadele lehinde görüşmeler yapmıştır.

Mondros Mütarekesi'ni imzalayan eski Bahriye Nazırı Rauf Bey'de Mudanya üzerinden Anadolu'ya geçerek Ethem Bey ve kardeşlerini Milli Mücadeleye katılmaları için uyarılmış ve Ankara'da 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa ile buluşmak üzere Afyonkarahisar'dan geçerken ilgililerle görüşmüştür.

Ordumuzun ilk Mehter takımını kuran Teğmen Nuri Bey'de Bolvadin'e gelerek önde gelen kişilerle görüşmeler yapar. Balıkesir Zağanos Camii'nde vaaz eden Mehmet Akif'de Burdur'a giderken Afyon'a da uğramıştır. Keza Refet (BELE), Ali Fuat (CEBESoy) gibi paşalarda Afyonkarahisar'a defaatle gelerek Milli Mücadele için çalışmışlardır.

16 Ağustos 1919'da başlayıp 25 Ağustos 1919'da sona eren ve 21 merkezden 42 delegenin katıldığı Alaşehir Kongresi başta olmak üzere bir çok kongreye Afyonkarahisarlı delegeler katılarak düşman tehlikesini yakından görüp alınacak tedbirler hakkında malumat sahibi olarak dönmüşlerdir.

Bir taraftan Yunanların ilerlemesi karşısında düşmanın önünden kaçıp Afyonkarahisar'a gelen ve geçenlerin durumları, anlattıkları fecaat haberleri diğer yandan Akhisar-Salihli, Nazilli-Aydın cephesinde Yunanlıları durdurmak için karşı çıkan Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe ve Ethem Bey kuvvetlerinden yaralanan askerlerin demiryolu ile gerideki hastanelere sevki sırasındaki halleri, halka Milli Mücadele için hazırlıklı olmanın gerekliliğini öğretmiştir.

Birinci Dünya Harbi'nde Çanakkale'den Kafkaslar'a, Irak Cephesi'nde, Suriye ve Filistin Cephesi'nde çarpışmış, yaralanmış ve esir düşmüş Afyonkarahisarlı askerler dönüşlerinde harpteki tecrübelerini zalim düşmana karşı kullanmak üzere Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdular. Ve yine bu gazi subaylarımız Hoca Şükrü'nün kurduğu Çelikalay'da bölük komu-

tanı olarak yerlerini aldılar.

Düşmanın Uşak istikametinde ilerlemesi üzerine Çelikalay, Afyon-Uşak sınırındaki Dumlu Tepeleğinde mevzilenir. Başlarında Afyonkarahisar Müftüsü Hüseyin Efendi olduğu halde şehrin ileri gelenleri Afyonkarahisar halkının hazırladığı kavurma, ekmek, yemeni, çamaşır, çorap, kepeneklerle askerlerimizi ziyaret eder ve hediyelerini verirler.

Yunan, ikinci defa Afyonkarahisar'ı işgal için geldiğinde şehrin ileri gelenleri ile birlikte 10 yıldır Belediye Başkanlığı yapan Sabit Efendi'de vardır. Düşman komutanı mutasarrıfın kim olduğunu sorunca, mutasarrıfın olmadığı söylenir. Bunun üzerine Yunan Komutanı emrivaki ile Sabit Efendi'yi mutasarrıf tayin eder. Sabit Efendi'nin, yerli azınlıkların Müslüman Türklere karşı yapacakları tecavüzlere mani olarak Türklere yardımcı olması üzerine azınlıklar şikayet eder. Bunun üzerine Sabit Efendi tevkif edilerek elleri kelepçeli olarak Atina'ya gönderilir ve orada vefat eder. Yerine çiftliğinde düşman subaylarını misafir eden Halil Ağa getirilir.

Büyük Taarruz'dan önce Tokuşlar Köyü muhtarı Haydar Ağa, düşmanın hareketleri hakkında elde ettiği bilgileri güvenilir bir atlı yakınıyla Süvari Kolordu Komutanı Fahrettin (ALTAY) Bey'e iletir. Büyük Taarruz'da da Yörük Mezarı'nda ki gizli, dar bir patika yoldan Süvari Kolordusu'nu düşmanın gerisine indirerek düşmanı şaşkınlığa uğratır.

Görüldüğü gibi Afyonkarahisar kurtulduğu 27 Ağustos 1922 tarihine kadar birçok hadiseyle karşılaşmış, Milli Mücadelede önemli roller üstlenmiş ve bir çok Afyonkarahisarlı'nın fedakarlıkları görülmüştür. Bu kahraman dedelerimizi yad edebilmek, bizden sonraki nesillere tanıtılabilmek, vefa borcumuzu ödeyebilmek için Afyonkarahisar'ın Milli Mücadele tarihinin yazımına ihtiyaç vardır.

Söke'de Milli Mücadele'de silahlı birliğin başına geçen Cafer Efe'nin bu kahramanlığından dolayı heykeli yapılmıştır. Sultanhisar'da Milli Mücadele'ye katılan ve büyük kahramanlıkları görülen Yörük Ali Efe'nin de kadirşinas hemşehrileri tarafından heykeli dikilmiştir. Bizimde Hoca İsmail Şükrü ÇELİKA-

LAY ile Bayatlı Arif Bey'in heykelini dikmemiz herhalde vazifemizdir.¹

Afyonkarahisar'da Milli Mücadele tarihinin yazılması için şu kaynaklara ihtiyaç vardır;

1-23. cü Tümenin tarihçesi

2-İkaz Gazetesi'nin koleksiyonu

3-Hoca İsmail Şükrü Çelikalay, Müftü Hüseyin Bayık Efendi başta olmak üzere Behçetoğlu Efendi Hatıraları(Rahmetli Gazeteci Muzaffer Görktan'ın babası) ve varsa diğer hatıraların temin edilerek yayınlanması.

4- Ahzı Asker Dairesi(Askere Alma) resmi yazışmaları ve kütüğü

5-Mutasarrıflığın yazışmaları

6-Afyonkarahisar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin karar defteri ve yazışmaları

7- Büyük Millet Meclisi tutanakları

8-Afyonkarahisar Belediyesi tutanakları

9-Mahkeme karar ve zabıtları

10-Halkevi 1930'lu yıllarda, harbe iştirak etmiş 600 kadar kişiye mektup yazarak Milli Mücadele'de hangi cephede savaştıklarını, bölük-alay adlarını, komutanlarının adını, ellerindeki bilgi ve belgeleri göndermelerini istemiş, gelen cevaplar saklanmıştır. Bunların temini gerekir.

11-İşgal ordusu komutanlarından bazılarının hatıraları ve yazışmaları Genelkurmay Başkanlığı'nca daktilo edilmiştir. Bunlardan istifade edilmesi,

12-Civar vilayetlerde o yıllarda çıkan gazete, dergi, belge ve hatıraların temin edilmesi.

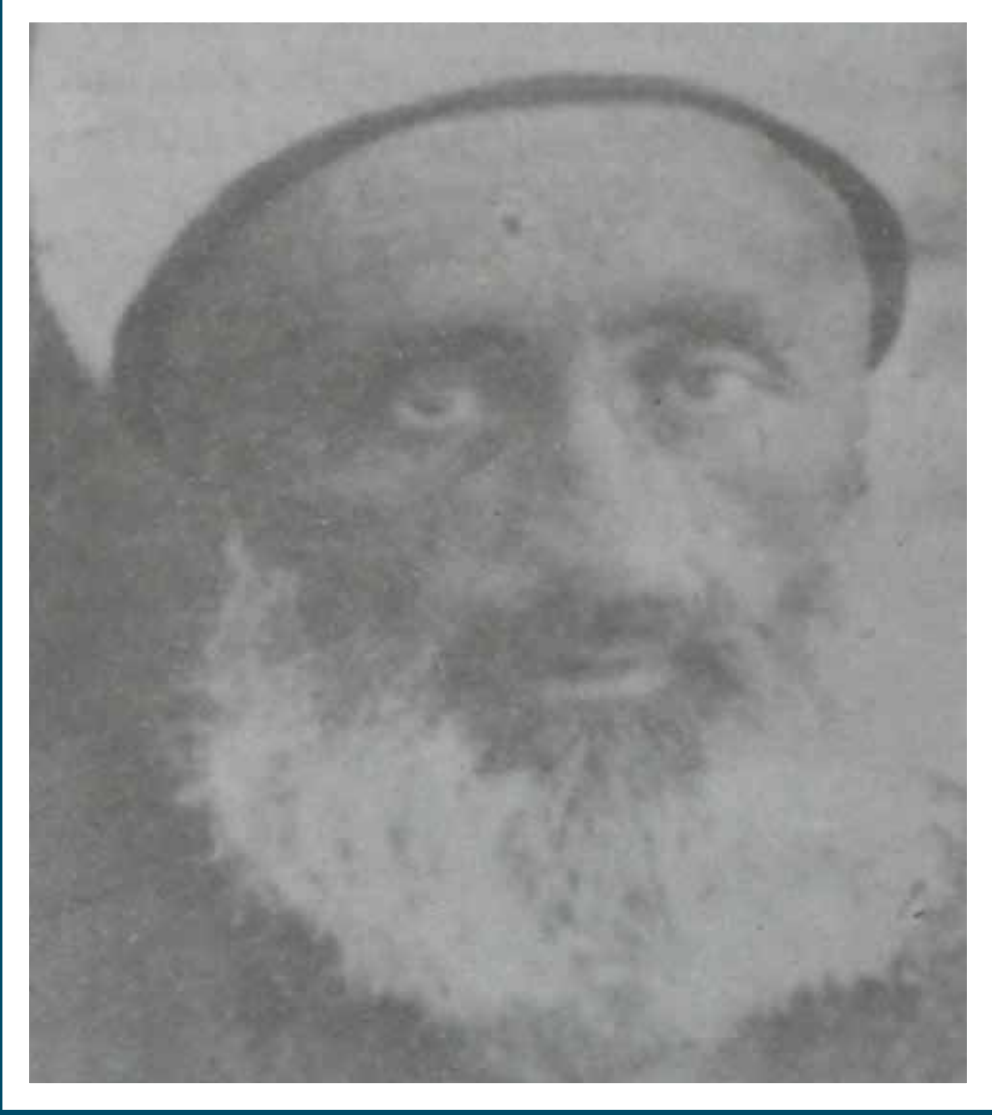
13- Geç kalınmış olmakla beraber halkın elinde bulunan belge, fotoğraf, eşya, madalya, hatırat gibi dökümanların toplanması

14- Afyonkarahisar'da ki resmi dairelerin arşivlerinin bulunması gerekmektedir.

Bütün bu belge ve bilgilerin toplanması emek isteyen, maddi destek isteyen;Üniversitenin öncülüğünde Valilik, Belediye ve diğer kuruluşların katkılarıyla tarihçi ve bilim adamlarımızın yapacağı bir iştir.

¹ Editörün notu: Bayatlı Arif Bey'in Heykeli Bayat ilçemizde dikilmiştir.

Afyonkarahisar Din Âlimlerinden
Cemâl Eğretli

*Uzm. Yusuf İLGAR

Cemal Eğretli R. 1299/1883 yılında Afyonkarahisar'da doğmuştur. Babası âlim ve şair Osman Şevki Efendidir.¹ Annesi Dehşetî torunu Fatma Hanımdır. Afyon'da Açıkgöz Zâde Cemalettin Efendiden icazet almıştır.² Gençliğinde uzun yıllar köy imamlığı yapan Cemal Eğretli, Yoncaaltı, Zülâli ve İmaret, Otpazarı Camilerinde genellikle Cuma ve Bayram namazlarından önce fahri vaizlik yapmıştır. Yaklaşık on beş yıl her pazar öğleden sonra Zülâli Camiinde vaaz etmiş, yöneltilen fikhî soruları cevaplandırmıştır. Oğlu kazım Eğretlinin bildirdiğine göre, gençlik yıllarında bir müddet kulakları duymayacak derecede rahatsızlanmış, iyileşinceye kadar evinden dışarı çıkmamıştır. Bu arada "İkâzu'r-Ricâl ve'n-Nisâ' fî Ahkâmî'l-Hâ'iz ve'n-Nefsâ" adlı eseri yazmıştır.³ Bu eser hoca efendinin ilk çalışmasıdır. Kitabın yazılışı 1913 yılında tamamlandıği göz önüne alarak hocanın otuz yaşlarında iken ilk ve değerli bir çalışma yaptığı anlaşılmaktadır.

Vaizlik belgesinin iptali üzerine 1940 yılından sonra Afyonkarahisar'da uygulanan gezeklerde sohbetlere baş-

lamıştır. Vaizlik belgesi daha sonra tekrar geri verilmiştir. Afyonkarahisar'da gezek âdeti Onun tarafından gelişmiştir denebilir.⁴ Bu özel toplantılarda dini sohbetlerini vefatına kadar devam ettirmiştir. Cemal Eğretli, Hadis ve Fıkıh alanında mütehassıs idi. Arapça'ya vakıftı, Osmanlıcası fevkalade idi. Hadisler üzerine derlemelerde bulunmuş, bu alanda değerli eserler bırakmıştır. Bu eserler vefatından sonra oğlu tarafından yayınlanmıştır.

Dini vaaz ve çalışmaları yanında kardeşleriyle bakaliye üzerine ticaretle de meşgul olan Cemal Eğretli 30 Ocak 1967 tarihinde vefat etmiştir.⁵ 31 Ocak 1967 tarihinde İmaret Camiinde çok büyük bir cemaatla namaz kılındıktan sonra cenazesi buradan Karaman Mahallesi ile parkın kesiştiği noktada bulunan PTT Baş Müdürlüğü'ne kadar omuzlarda taşınmıştır.⁶ Tabutuna ulemadan olması sebebiyle sarık sarılmıştır. Cenazesi, Asri Mezarlıktaki aile kabrine defin olmuştur. Kitaplarının çoğu Afyon Müftülüğü Kütüphanesine bağış edilmiştir.⁷

Vefatıyla ilgili olarak Afyonkarahisar basınında yer

Cemal Eğretli Efendinin Cenaze Merasimi. (Özdemir, Age. , s. 97)

Cenazesi Bankalar Caddesinden Anıtpark'a doğru omuzlarda taşınmıştır.

Cemâl Eğretli Efendi Kâbre Defnedilirken. (Özdemir, age. , s. 98)

alan şu bilgiler onun ne kadar çok sevildiğini göstermektedir: “Salı günü sabah saat 9’da bütün minarelerde okunan salâlar Afyon’un yetiştirdiği büyük din Âlimi Elhac Cemal Eğretli Hoca’nın rahmeti rahmana kavuştuğunu fani dünyadan beka âlemine göçtüğünü duyurdu. İmaret Camiinde kılınan cenaze namazı çok kalabalıktı. Caminin avlusu insan selini almiyordu.”⁸

Cemal Eğretli’nin Zehra hanımdan Salim, Osman ve Kazım isminde üç oğlu, Fatma ve Hüsnü isimlerinde iki kızı vardır.⁹

Onu, 1955 doğumlu olanlara kadar hemen hemen herkes tanır. Dini konularda ondan istifade etmeyen yoktur denilse yeridir. Şükrü Çelikalay, Ahmet Çelikalay, Müftü Hüseyin Bayık, Şerafettin Açıköz, Cemalettin Açıköz, Yemenici Sırık Mehmet Seçkin, Yemenici Hacı Hasan Tütüncü, Ahmet Arısoy, Bekir Sıtkı Sencer arkadaşlarından bazılarıdır.¹⁰

Eserleri:

Cemal Eğretli’nin İslam dini ile ilgili olarak altı kitap çalışması yaptığını tespit ettik. Bunlardan Beşyüz Hadis ile Binbir Hadis adlı eserler daha sonra Binbeşyüz Hadis-i Şerif ismiyle basılmıştır. Hocanın basılmayan eseri var mıdır? Varsa nelerdir. Bu husus tespit edilememiştir.

1. *İkâzu’r-Ricâl ve’n-Nisâ’i fi Ahkâmî’l-Hâ’iz ve’n-*

Nefsâ (Hayız ve Nifas Hükümlerinden Kadın ve Erkeklerle İkaz), Karahisar-ı Sahib, Eser-i Terakki Matbaası, H. 1332/M. 1914, 70 s., İbrahim Hulûsi bin Esad el-Karahisarî takdim yazısını yazmıştır.

2. *Beşyüz Hadis-i Şerif ve Tercümesi*, Demir Kitabevi Yayını, İstanbul 1967, 234s. Kitap 131 konuya bölümlere ayrılarak hazırlanmış olup hadislerin sonuna kaynakları gösterilmiştir.

3. *Binbir Hadis*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1963, 384s. Kitabın önsözünde eserin hazırlanmasında Bekir Sıtkı Sencer Efendinin yardımları olduğunu belirten Cemal Eğretli eserini 185 bölüme ayırarak bu konularla ilgili hadisleri tespit ederek tercümeleriyle birlikte verdiğini belirtmiştir. Alınan hadislerin kaynakları metin altında verilmiştir. Hadis-i şeriflerin anlamlarının anlaşılması için parantez içerisinde açıklamalarda bulunulmuştur.

4. *Binbeşyüz Hadis-i Şerif*, 5. baskı, Demir Kitabevi Yayını, İstanbul 1981, 541 s. Bu eser daha önce hazırlanan 500 ve 1001 Hadis-i Şerif kitaplarının birleştirilerek basılmış halidir.

5. *Menâsik-i Hac*, Yeni Matbaa, Afyon 1953, 13 s. Hacdaki hareket tarzları, haccın farzları, vacipleri, sünnetleri vs. bilgileri ihtiva etmektedir.

6. *Küçük İlmihal*, İstanbul 1964, 43 s. Bu eser küçük

boy olup İslam Dini ile ilgili ilmihal (Allah'ın sıfatları, İslâmın şartları, imanın şartları, farz, vacip, sünnet, mekruh, namazın farzları vs.) bilgileri ihtiva etmektedir.

7. *Elfâz-ı Küfür* (Küfür Sözler), Nurgök Matbaası, İstanbul 1970, 48s., küçük boy. İnsanı küfre götüren sözleri ihtiva etmektedir.

Kişiliği:

İncelemelerimiz sırasında Cemal Eğretli'nin âlim, takva sahibi, cömert, şefkat ve merhamet sahibi mütevazı olduğu ve Afyon halkı tarafından çok sevildiği gözlenmiştir. Bekir Sıtkı Sencer Hoca ile İmaret Camiinin tamiriyle uğraşmıştır. İnsanları hep hayra, Allah'a itaate davet etmiştir.

Onu yakınan tanıyanlar, sabah namazından sonra evinde, eşin dostun çocuğuna Kur'an okuttuğunu, çocukları hiç dövmeğini, ödevini yapmayan yahut şımaran çocuklara işaret parmağı ile vurur gibi dokunduğu; bu ona yeter dediğini duyduklarını, haftanın altı gününde gezek sohbetlerine katıldığını nakletmektedirler.¹¹ Oğlu Ka-

zım Eğretli bazı vasıflarını şu şekilde belirtmiştir: "...bütün ömrünü öğrenmekle ve öğrendiklerini halka anlatmakla geçirdi. Boşa geçirdiği hiçbir anı olmazdı. Yalnızca kitap okur, bir mecliste ise mutlaka bir şeyler anlatır, öğretmeye çalışırdı. Onun olduğu yerde boş lüzumsuz şeyler konuşulmazdı. Evimizin kapısı hiç boş kalmaz, ziyaretine gelen, bir mesele sormak isteyenler hiç eksik olmazdı. Takvalı yaşardı. Sünnetlere azami derecede riayet ederdi. "Hayat mücadeledir derler hayat mücadele değil yardımlaşmadır." derdi. Bu sözü cemaat olarak yaşamının gereğini ifade ediyor. Her zaman söylediği bir sözde de "Günün 24 saatinden hiç olmazsa iki saatini de Ahirete ayırınız" tavsiyesi idi.

Cömert, mütevazı, mülayim idi. Çocukları sever onlarla çok meşgul olurdu. Onlara imanı, Kur'an-ı Kerim okumasını ve ilmihal bilgilerini öğretirdi. Bir yandan da onların oyunlarına katılırdı. Merhum Hoca Efendi yakınlarına bir tarikata girmeyi tavsiye etmemişti. Bunun sebebi bu zamanda hem gerçek mürşit bulmanın zorluğu hem de

münferit değil cemaat olarak yaşamanın gereği idi. Hoca Efendi kendisi de bütün merasimini tarikate vermeyip, hizmetle uğraşmıştır. Bu yönü çok mühimdir.

Zaman zaman kerametlerine şahit olurduk. Mesela kendisine bir mesele sormaya gelenler, diyelim ki sıkılıyor, soramıyor, onun sormasına fırsat vermeden kendisi anlıyordu. Hoca Efendi'yi öldükten sonra rüyasında görüp yüksek bir mertebesi olduğunu müşahade edenler de vardır.

Cenab-ı Hak merhum Hoca Efendi'den razı olsun. Afyon'umuza pek çok hizmeti olmuştur. Bu nedenle Cenab-ı Allah Cennet'teki makamını yükseltsin ve bizleri de şefaathine nail etsin inşallah. Ruhuna Fatiha..!"¹²

Cemal Eğretli'nin vefatından sonra onunla tanış olan kalem erbabından Behçetoğlu Muzaffer Görktan, Osman Attila, Dr. Aygen ve dönemin müftüsü Celal Yıldırım onun hizmetlerini, yüksek ahlakını, vasıflarını övgüyle kaleme almışlardır.¹³ Bunlar içerisinde Celâl Yıldırım'ın "Üzün-tümüz Büyüktür" başlıklı yazısından bazı pasajları örnek olarak sunuyoruz: "Hacı Cemal Efendi, zamanında iyi bir medrese tahsili görmüş, ulûm-i âliyeyi değerli üstadlardan okumuş ve fıkhıta ihtisasını yaparak icazet almış faziletli bir din adamımızdı. Yarım asırdan fazla ömrünü ilme veren, fıkhıta ve hadîste emsali az bulunan kâmil bir hocaydı. Bil-

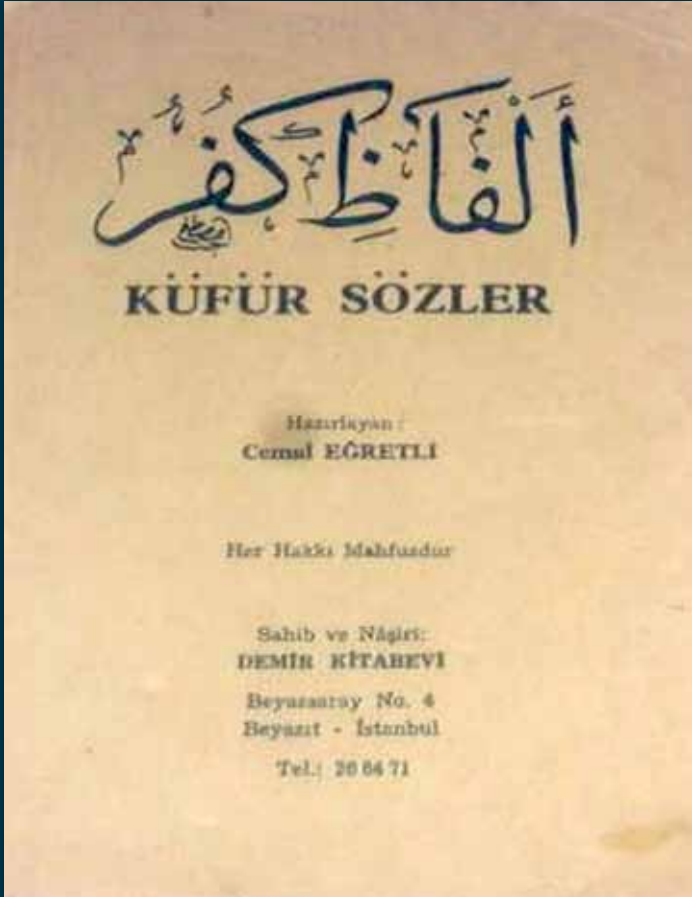
hasa İslâm Hukukunda yed-i tulâ sahibiydi. Hadis ve tefsir üzerinde geniş mütalaası vardı.

Kendisini tanıdığım günden beri ilmüne irfanına, teva-zuuna hayran kaldım. İlmî sohbetleri, gönülleri fethedecek mahiyette idi. Daima gerçeği söyler ve hakikati ifâde ederdi. Hatır için fetvâ vermez, sorulan sualleri tam bir vukuf-la cevaplandırır.

Hacı Cemal Efendinin daha birçok üstün meziyetleri vardır; özellikle, İslamiyeti bütün saffetıyla korumak, bid'atlere yer vermemek ve din namına zihinlerde yer eden hurafeleri silip atmak onun devamlı meşgul olduğu ve mücadele ettiği konu olmuştur... O, yeri kolay kolay doldurulamayan büyük bir değerdi."¹⁴

Cemal Eğretli Hocanın vefatından yıllar sonra (1993) Hekimoğlu İsmail bir makalesinde ondan övgü ile bahis eylemiş, onun gezeklerdeki hizmetlerini "Erkam (R. A) evini 20'nci asra"¹⁵ taşıdığını belirterek benzetme yapmıştır.

Sonuç olarak şunları deriz ki: XX. yüz yılda Afyonkarahisar'da yetişen kıymetli din ulamasından Cemal Eğretli Hoca Efendi, derin İslâm bilgisi yanında engin bir düşünceye sahip, ufku geniş, mütevazı, pek çok güzel vasıfları şahsında toplamış, bir insandır. Pek çok güzel hasletlere sahip olan Cemal Eğretli'nin yerinin Afyonkarahisar'da hala doldurulamadığına inanıyoruz.

Dipnotlar

- * Eski Türk Edebiyatı Uzmanı, Afyon Kocatepe Üniversitesi Rektörlük, Afyonkarahisar.
- ¹ Osman Şevki Efendi Afyonkarahisar'da doğmuştur. Babası Hacı Mustafa Efendidir. Küçük yaşta babasını kaybeden Osman Şevki üvey baba elinde büyümüş, bu arada çok sıkıntılı günler geçirmiştir. Dini yönden kendi kendini yetiştirmiştir. Eğret'te uzun yıllar imamlık yapmasından dolayı "Eğretli İmam" lakabıyla meşhur olmuştur. Sandıklı'da Nakşi şeyhi Hasan Efendinin teşvikiyle Nakşibendi tariikatına giren Osman Şevki Efendi 1905 yılında vefat etmiştir. Onun şairliği olmasına rağmen şiirlerinin çoğu kayıptır. Osman Şevki'nin babası Hacı Mustafa Efendi de devrin âlimlerindedir. Kırk yaşında iken ölmüştür. (İrfan Ünver Nasrattınoğlu, *Afyonkarahisarlı Şairler Yazarlar Hattatlar*, Ankara 1971, s. 190; İrfan Ünver Nasrattınoğlu, "Kimler Geldi Kimler geçti Bu Kentten Eğretli Şevki Efendi ve Cemal Hoca", *Çetinkaya (Afyon)*, nr. 2, Eylül-Ekim 1974, 6-7).
 - ² "Sonraları Cemalettin Hoca, öğrencisi Cemal Eğretli Hocaya: -Sen beni geçtin, artık Afyonkarahisar'da durma, Konya'ya veya İstanbul'a gitmelisin demiştir." (Nasrattınoğlu, a.g.m., s. 7).
 - ³ "Unutulmayan Simalar: Cemal Eğretli Hoca", (*Zaman Gazetesi Kurban Bayramı Afyon, Isparta Özel Sayısı*), İzmir, t. y. (1992), s. 5.
 - ⁴ Afyonkarahisar'daki Gezekler hakkında geniş bilgi için bk. M. Agah Biykoğlu, *Afyon Gezekleri*, AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 1997; İdris Özdemir, *gezekler ve Eğretli Hoca*, İstanbul 2003.
 - ⁵ "Geçtiğimiz pazartesi günü saat 15'te Hakkın rahmetine kavuşan şehrimiz eşrafından Eğret İmam Zade Merhum Hacı Osman Efendinin mahdumu 87 yaşındaki Hacı Hafız Cemal Hoca efendiyi dün toprağa verdik." *Kocatepe*, nr. 439, 1 Şubat 1967. Bu habere göre hoca efendi 30 Ocak 1967 tarihinde vefat etmiştir.
 - ⁶ "Dün saat 9'da bütün camilerden Selâ-ı selâm verilerek vefat halka ilan edildi. Gedik Ahmet Camiinde saat 10'da Müftümüz Celal Yıldırımın kıldırıldığı cenaze namazından sonra binlerce Afyonlunun elleri üzerinde cenaze Mecidiye caddesine kadar götürüldü." *Kocatepe*, nr. 439, 1 Şubat 1967. Cenaze merasimi fotoğrafları şurada yayınlanmıştır: *Kocatepe*, nr. 441, 3 Şubat 1967.
 - ⁷ H. Fikri Yazıcıoğlu, *Afyon Evliyaları ve İlim Adamları*, Afyon 1969, s. 252; Nasrattınoğlu, a.g.e., s. 190; İrfan Ünver Nasrattınoğlu, "Afyonkarahisar'ın Maddi ve Manevi Değerleri", *IV. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bilidirileri*, Afyon Belediyesi Yayını, 29-30 Eylül 1995 Afyonkarahisar, s. 10; Mehmet Gündoğan, *Afyon Alimleri Evliyaları*, Konya 1999, s. 171; Zeki Genelloğlu, 25. 10. 1997.
 - ⁸ Dr. Aygen "Eğretli Hoca", *Türkeli Gazetesi (Afyon)*, nr. 1909, 2 Şubat 1967.
 - ⁹ Sabri Genelloğlu, 23. 10. 1997; Nurettin Keskin, 23. 10. 1997, Ömer Arsoy (d. 1973). . 19. 03. 1998.
 - ¹⁰ Sabri Genelloğlu, 23. 10. 1997; Nurettin Keskin, 23. 10. 1997.
 - ¹¹ Zeki Genelloğlu, 25. 10. 1997; Sabri Genelloğlu, 25. 10. 1997.
 - ¹² Unutulmayan Simalar, s. 5.
 - ¹³ Behçetoğlu, "Büyük Bir Din Adamı Cemâl Eğretli'nin Ardından", *Kocatepe*, nr. 440, 2 Şubat 1967; Osman Atilla, "Afyon'umuzun Direklerinden Biri Daha Çöktü", *Kocatepe Gazetesi (Afyon)*, nr. 469, 8 Mart 1967; Dr. Aygen "Eğretli Hoca", *Türkeli Gazetesi (Afyon)*, nr. 1909, 2 Şubat 1967.
 - ¹⁴ Celâl Yıldırım, "Üzüntümüz Büyüktür", *Kocatepe*, nr. 439, 1 Şubat 1967.
 - ¹⁵ Hekimoğlu İsmail, "Tefekkür: Afyon ve Cemal Hoca", *Zaman*, 26 Mart 1993.

Afyonkarahisar Tarihini Yaşayan Vesikaları

26

Yaşınar

Afyonkarahisar Kırkgöz Köprüsü

*Dr. Muharrem Bayar

1. BOLVADİN

Ege Bölgesinin, iç batı bölümünün dördüncü büyük yerleşimlerinden. 1 Konya-İstanbul karayolunun üzerindedir. Afyon-Konya karayolundan 10 km içeridedir. İl merkezine 60 km, Emirdağ İlçesine 30 km'dir. Afyon ilinin en büyük ilçesidir. Nüfusu 31.000, yüzölçümü 1108 km'dir. Ortalama yüksekliği 1016 m.

Tarihi: Bolvadin Ovası Arkaik Devir öncesinde bir iç denizdir. Kazılan her yerden, bu iç denizin kalıntısı olan deniz hayvanlarının kabukları çıkmaktadır. Dördüncü Jeolojik zamanın başlarından meydana gelen büyük depremlerde Kara Deniz'in bulunduğu kara parçası çöktü. Daha sonra Ege ve Marmara Denizinin olduğu yerler çökerken, Anadolu Yarımadası yükseldi. Bu de-

* Araştırmacı-Yazar

ğişimler sonunda iç deniz kurudu. Eber Gölü ve Akşehir Gölü bu iç denizin kalıntısıdır. Antik Dönemde Eber Gölü'ne Kırk Şehit Gölü deniyordu. Charles. Texiere bu göle Quatrante Martyres (Kırk Aşık Gölü) diyor.²

Bolvadin ve civarına iskân 10 bin sene önce başlamıştır. Çevrede bulunan antik malzemeler bunun kanıtıdır. M.Ö. 295 yılında meydana gelen büyük depremde sonunda, yer kabuğunun kırılması ile sıcak sular fışkırdı. Heybeli Kaplıcası bu devirde meydana gelmiştir. M.S. 222 ve 235 yıllarındaki depremde Polybotum yıkıldı. Bolvadin Ovasının her yerinden sıcak sular fışkırdı. Bu sular zamanla kayboldu. Dura Yerindeki sıcak su yakın zamana kadar pınar halinde akıyordu. Dipevler yakınındaki sıcak su kaynağı da uzun süre kullanıldı. Ha-

mamlar yapıldı. Bu sular 200 sene öncesine kadar kullanılıyordu. Bu nedenle bu bölgeye Hamamlı deniyordu. Daha sonra bu sular da kayboldu. Antik devirde Termal tesislerinin sıralandığı bu vadiye antik devirde Phrygia Salutaris (Şifalı Frigya) deniyordu.

Antik Kral Yolu buradan geçmiştir. Tarihi İpek Yolu da buradan geçiyordu. Asırlar boyunca doğuyu-batıya bağlayan en önemli yolların tek geçiş noktasıdır. Bu yolların üzerindeki Akarçay üstüne çeşitli zamanlarda muhtelif köprüler yapılmıştır. Bu köprülerden Kırkgöz Köprüsü Anadolu'nun en eski ve en uzun taş köprülerinden biridir. Kırkgöz Köprüsü ile ilgili en eski kayıtlar M.Ö. 1344 tarihli olup, Ankara Anadolu Medeniyetleri müzesindedir. 4 bin yıllık geçmişi olan köprünün uzunluğu 400m. genişliği 4m. olup, 64 gözünü vardır. Bu yolun Bolvadin-Çay arası kademe kaplıdır.

10 bin yıllık bir geçmişi olan Bolvadin, Anadolu'daki bütün devreleri yaşamıştır. Çevrede bulunan malzemeler arkaik ve antik çağın bütün devreleri yaşadığını gösterir. Frigya Döneminde önemli bir yerleşim merkezi olduğu Bolvadin Müzesinde sergilenen eserler gösterir. Bu devirde Anadolu'nun en önemli yerleşim bölgelerinden olan Frigya Vadi'si Kütahya/Afyon sınırı ve Eskişehir/ Han İlçesinden başlar, Akşehir'e kadar uzanır. Bu vadideki şehirler Antik devirde çeşitli savaşlar sonrası yıkılıp, yıkılmış bu nedenle Parereos Phrygia (Yanık Frigya) ismi ile de anılmıştır. Bolvadin Frigya Döneminde bu vadinin en önemli şehirlerinden birisi idi. Bu devirde dini ve korunma amaçlı Yedi Kapı Yeraltı Şehiri yapılmıştır.³ katlı ve kilometrelerce uzunluğundadır.

Roma Döneminde hızla gelişmiş, 133 yılında Roma Kralı Haliyanus'un Polybotos'u (Bolvadin) ziyareti ile şehir imar edilmiş, bu ziyaretin anısına şehir parası basılmıştır. Paraların bir yüzünde şehrin korucusu Zeus Alsanos, diğer yüzünde Kral Hadrianus'un portresi vardır. Bizans Döneminde Polybotum ismi ile anıldı. Ünlü Bizans Tarihçisi Anna Komnena Alexiad isimli eserinde Bolvadin'in önemli bir şehir olduğunu İznik ve Efes konsüllerine temsilci gönderdiğini yazar. Polybotos'u, Malazgirt Zaferi'nin hemen sonunda 1107 tarihinde Emir Menkücek fethetmiştir. İsmi Bolvadin olarak değiştirilmiştir. Zaman içinde Türkler ile Bizans arasında el değiştirdi. 1116 tarihinde Bolvadin ovasında Bizansla yapılan Bolvadin Savaşı ve sonunda yapılan Bolvadin Anlaşması ile bu bölge kesin olarak Türklerin eline geçti. Bu sırada Bolvadin'i valisi Emir Buga idi.⁴

Selçuklular Döneminde XII. asrın başlarında aşiretlerin iskanı başlamıştır. Zamanla çeşitli Türkmen Aşiretlerinin iskanı ile yeni köyler kurulmuş, eski köyler yeniden imar edilmiştir. Bölge kısa zamanla Türkleşmiştir. Bolvadin civarına Avşar, Çebni, Karkın, Yazır Aşiretleri iskan oldu.⁶ XII. asırdan XIX. asra kadar çeşitli aşiretlere bağlı 100'den fazla cemaat Bolvadin ve civarına konup, göçmüştür. Selçuklular zamanında Karahisar-ı Devle vilayetinin önemli kazalarından birisidir. Bu dönemde şehirleri yıkan, köyleri yok eden, Haçlı Seferleri (1096-1099) Anadolu'yu harabeye çevirdi, iskan olan aşiretlerin büyük bir kısmı dağıldı. Bu devirde Bolvadin merkezinde 11 mahalle, 60 köy, 30 mezra vardı. Bolvadin'e bağlı 12 nahiye ve bağlı toplam köy sayısı 326 civarındadır.

Restorasyon sonrası Kırkgöz Köprüsü

Selçuklular zamanında camiler, mescidler, çeşmeler, hanlar, hamamlar, mektepler medreseler, köprülerle süslenmiştir. Bu eserlerden yalnız Alaca Camisi (1278) günümüze kadar gelebilmiştir.⁷ Bu devrin önemli olaylarından Cimri Olayı (Şeyhzade Siyavuş'un isyanı) Kemer kaya Kasabası yakınlarındaki 1278 yılında Yedi Kapı mevkinde olmuştur.⁸ Bu olay sonunda köylerin bir kısmı dağıldı.

Selçuklu Devletinin yıkılmasından sonra Karamanlı, Germiyan, Eşrefoğulları ve Sahipata Beyliği arasında el değiştirdi. Çarşı Camisinin olduğu yerde Eşrefoğlu Mübariziddinzade Süleyman oğlu Mehmet Bey 1320 yılında bir cami ve külliyesini yaptırmıştır.⁹ Bolvadin'i Sultan I. Murat 1362 yılında Osmanlı topraklarına katmıştır. 1402 Ankara Savaşından sonra kısa süre el değiştirmiş, 1429 tarihinde kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır.

İdari Yapısı: Fatih Sultan Mehmet zamanında yapılan idari düzenlemede, Bolvadin Anadolu Eyaletinin önemli kazalarından birisi oldu. Eyaletin merkezi Kütahya vilayettir Zamanla Ankara'da eyalet merkezi oldu. 1839 tarihinde yapılan yeni düzenleme ile vilayet merkezi Hüdavendiğer ismi ile teşkilatlanan Bursa olmuştur. Hüdavendiğer Vilayetinin Bursa, Karesi (Balıkesir), Ertuğrul (Bilecik), Germiyan (Kütahya) Karahisar-Sahip (Afyon) ismin de 5 sancağı vardı.

Hüdavendiğer Vilayetine bağlı olan Karahisar-ı Sahip Sancağı iki Muhassılığa ayrıldı.

1. Karahisar-Sahip Muhassıllığı: Merkez, Baklan, Çal, Çivril, Geyikler (Dinar), Sandıklı, Sincanlı, Şaphane ve Şeyhlü

2. Bolvadin Muhassıllığı: Bolvadin, Çay, İshaklı, Şuhut, Çölabad, Karamık, Musluca (Emirdağ) Bayat, Han, Nevahi-i Barçınlı.¹⁰

1. Kırkgöz Köprüsü'nün Tarih deki yeri: İsmi, Türk Mitolojisinde çokluğu ifade eden sihirli "Kırk" sözcüğünden almıştır.

1. 1. Kırkgöz Köprüsü'nün yapılış tarihi, kesin olarak tesbit edilememiştir. Köprüden ilk bahseden eserler, Ankara Önasya Medeniyetleri Müzesindeki Hitit Tabletleridir. Bu tabletlerde Hitit Kralı II. Murşil 'in M. Ö. 1344 yılında düzenlediği Arzava Seferinde bu köprüyü kullanmıştır.¹¹

Tarihi Kral Yolu:Bu devre ait pek çok askeri ve ticari seferlerde sözü edilen, meşhur Kral Yolu, Kırkgöz Köprüsünden geçer.¹²

1. 2. Kırkgöz Köprüsüne ait ilk vesikayı ünlü arkeolog Calder "*Asia Minoris Antiqua-I*"¹³ isimli eserinde yayınlamıştır. Calder 19. asırda Bolvadin'e gelir. Günlerce araştırma yapar. Tarihi Polybotum Şehri harabelerini Kırkgöz Köprüsünü inceler. Köprü'nün üzerindeki şu tamir kitabesini, eserinde yayınlır.

"LOS VL VEWDV KVOU

WAVEL KAKUA QQA

KET ALKAUA ATTİN KETL

T T ET LK WEVOS ELTOV"¹⁴

"Attis'e dünyavi gibi davranılmıştır.

Attisin ikili karakterinde hem dünyavi

hem semavidir. O'nda Men'in karakteri

vardır."

1. 3. Ünlü Tarihçi Ksenophon, Perslerin Anadolu Valisi Cyros'un paralı askerleri ile birlikte M. Ö. 401 yılında devrin en büyük şehirlerinden Kayter Pedion'a (Üçhöyükler)gelir;bir süre kalır. civarı gezer, köprüyü inceler. Burada paralı askerlere, bol para dağıtılır. Ksenophon sayısı 10 binleri aşan paralı askerlerin köprüden çok zor geçtiğini yazar. Cyros M. Ö. 401 yılı Eylül ayında Kuzey Irak'ta Kunaksa şehri yakınlarında Perslerle yaptığı savaşta öldü. Persler orduları, Anadolu'yu baştan başa çiğnedi. Cyrus'a yakın olan şehirleri yağmaladı. Bu sırada Kayster Pedion şehrini yağmalar, köprüyü tahrip eder.¹⁵

1. 4. Bu bölgede en büyük tahrip İpsos Savaşın' dan sonra olmuştur. Savaş İskender'in Generallerinden Antigone ile diğer generalleri arasında Bolvadin-Çay arasındaki ovada M. Ö. 301 yılında oldu. Klasik Devirde bu ova ya İpsos Ovası deniyordu. Savaşta Antigona yenildi. Binlerce insan öldü. Kasyter çayından su yerine kan aktı. Köprü cesetlerle doldu. Bununla da kalmadı. Kayster Pedion (Üçhöyükler) şehrini baştan başa yaktılar. Şehir o tarihten sonra bir daha kurulamadı. Bu gün hala burada neresi kazılsa o yangının külleri çıkar. Şehrin insanlarını öldürdüler. Kurtulanlar dağlara kaçtı. Kemer kaya'nın Yapraklı Mahallesi'nde bulunan o devre ait mezar taşlarında bu facia anlatılır. Bu olaydan sonra bu bölgeye Parereos Phrigia (Yanık Frigya) ismini verilerek, bu acı olay tarihin hatıralarına bir daha silinmemek üzere kazındı. Savaş sırasında köprüyü baştan başa tahrip ettiler.¹⁶

1. 5. Roma Kralı Hadrianus M. S. 133 yılında

Anadolu'yu dolaşır. Bu uzun gezisinde Polybotum'a uğrar. Bu ziyaretin anısına para basılır, heykelleri şehrin muhtelif yerlerine dikilir. ¹⁷ Hadrianus, Polybotum'u imar etmiş, çarşılar, kültür ve spor tesisleri yaptırmış, şehrin surlarını ve Kırkgöz Köprüsü'nü ile Polybotum-Synnada (Şuhut) yolu üzerinde ki köprüyü de tamir ettirdi. ¹⁸ Sportif yarışmalarda dünya şampiyonu olan Polybotum'lu sporcu Epitechanos' un heykelini dikirmiştir. Heykelin kitabesi:¹⁹

...ΙΣΑΝΤΑ	kazandı
ΡΑΙΝΑΡΟΜΝ	stadyumda koşu yarışmasını
ΚΟΝΙΘΔΕ	bu heykeli
ΣΤΕΥΕΔΙΟΝΥΣΙ	Dionisios'un başına taç koyduğu
ΡΟΝΑΡΝΝΟΟΕΤ	bu yarışmayı düzenleyen adam
ΜΕΡΑΟΥΜ	alicenaplıkla
Ι Π ΑΤΡΙΔΟΣ	ve vatanın
ΣΕ Π ΙΤΥΡΧΑ	Epitechanos
ΕΣ. ΟΣΑΛ
ΑΤΗΡΔΕΥΠ ΑΤ	mutlu babası
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣΙ	Dionisios değerli
ΤΑΥΤΑΠΑΡΕΣΧ	bunları vermiş olan
ΣΤΟΡΗΣΤΕΙΜ	sevgi ve şeref
ΕΚΑ	dolayısıyla

Bu muhteşem törene Polybotum valisi Pasikrates oğlu Charmos'da katılmıştır. Pasikrates oğlu Charmos'da Mezartaşı kitabesi"²⁰

ΠΑΕΙΚΤΑΤΗC	- Pasikrates'in oğlu Charmos'un töreni
ΧΑΡΑΜΟΥΖΩΝΚΑ	- Pasikrates hayatta ve akli başında
ΩΡΟΝΩΝΥΟΥ	- iken eşim Tatia ve çocuklarım
ΝΑΙΚΙΤΑΤΙΑΚΑΙ	- Aristogenes ve İskender ile beraber
ΤΕΚΝΟΙΚΑΡΙΟΤΟΓΕ	- (Bu mezari yaptılar)
ΝΗΚΑΙΑΛΕΖΑΝ	
ΔΡΩ	

1. 6. 1070 yılında, Malazgirt Savaşı'ndan 1 yıl önce Bizans Kralı Romulus Diyogene Türkleri Anadolu'dan atmak için yolları tamir ettirirken Kırkgöz Köprüsünü de tamir ettirdi.²¹

1. 7. I. Haçlı Seferinde, Haçlılar bu köprü üzerinde 1097 yılında Türklerle savaştılar. Binlerce kişi öldü. Savaş sırasında köprü harap oldu. Bu olaydan 53 yıl sonra Bizans İmparatoru Manuel Comnena 1150 tarihinde köprüyü esaslı olarak tamir ettirdi. Yeni gözler ilave etti. Tamirde civardaki Roma Devri yapılarını yıktı malzemelerini köprüde kullandı. Hep öyle olmuştur. Roma'yı, Anadolu'dan Bizans silmiştir.²²

1. 8. Selçuklu Sultanı I. Kılıç Aslan, Bolvadin'i 1107 tarihinde Türk topraklarına kattı.²³ 1116 tarihinde yapılan Bolvadin Savaşı ve arkasından yapılan Bolvadin Anlaşması sırasındaki ünlü Bolvadin Valisi Emir Buğa, Bolvadin Kalesini kahramanca savunmuştur.²⁴ Bu olaylarda Kırkgöz Köprüsünden bahsedilir. Bizans kaynaklarında Eber Gölünü Kırk Şehit Gölü deniyor. Fransızca Arkeolog Charles Texiere eserinde bu gölün isminin "Quatrante Martyres" (Kırk Aşıklar)Gölü olduğunu söyler.²⁵ Ünlü İpek Yolu:Çin den başlayarak Orta Asya'yı geçip, İran üzerinden Anadolu geçip, Avrupa'ya ulaşan tarihi ticaret yolu olan İpek Yolu Kırkgöz Köprüsü'nden geçiyordu.

1. 9. Bolvadin Osmanlı Topraklarına Sultan I. Murat zamanında 1362 tarihinde katıldı. Sonra birkaç defa Karamanlılar ile el değiştirdi. Osmanlı Padişahları bütün doğu seferlerinde bu yolu kullandılar. Surre Alayları²⁶ ve ticaret kervanları bu köprüden geçti.

Yıldırım Beyazıd, Sultan II. Murat, Fatih Sultan Mehmet'in Karaman Seferi'nde,²⁷ Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi'nde, Kanuni Sultan Süleyman'ın İran Seferi ve Şeyhzade Mustafa Olayı'nda, IV. Sultan Murat'ın Bağdat Seferi'nde bu köprü anlatılmıştır.

1. 10. Yavuz Selim Çaldıran Seferi'ne çıkarken 1514 tarihinde Kırkgöz Köprüsü'nü tamir ettirmiştir. Sefer sı-

rasında 16. Mayıs. 1514 Bolvadin'e geldi. Ordu "Dura Yeri"nde karargah kurdu. Dinlendikten sonra Kırkgöz Köprüsü'nden geçildi.²⁸

1. 11. Kanuni Sultan Süleyman 1534 yılında İstanbul'da hareket etti. Kırkgöz Köprüsü'nden geçerek Aralık 1534 yılında Bağdat'ı aldı. Revan Seferi'ne çıkmadan önce, yolları yaptırdı. Mimar Sinan'ı 1550 yılında Bolvadin'e göndererek köprüyü tamir ettirdi. Yeni gözler ilave ederek, göz sayısı 64'e çıkarıldı. Köprü'nün uzunluğu 400 m. yükseldi. Köprü'nün Bolvadin tarafına bir namazgah ilave etti. Namazgahın kenarına suya inmek için mermer merdiven yaptı. Namazgahın köprüye açılan kapısının üzerine tamir kitabesini koydu. İki satır süslü hatla yazılmış kitabesi:

۱- رما رامة ذهه ارطنقله اناطسل ناميلساين پلسم اخ
دلخا مكلم ال اخر الزامن

۲- كم روبرا متى بوى ز اصدغ و ائسن - ازانخبرى دى پ تكرراسحن
ى اء

Çevirisi:1. Emere bi-imarete hâze'l-kantara es-Sultan Süleyman ibn-i Selim Han hâledal-Allahü mülkehu ilâ âhiri'z-zaman.

2. Kim ubur etti bunu sağ ve esen. Tarihini dedi tekrar âhsan-Ali-²⁹

Namazgah yıkıldıktan sonra kitabesi Afyon Müzesine kondu.³⁰ İstanbul'dan-Bağdat'a kadar uzanan bu

yol kademi kaplıydı. Yolları tamir etti. Daha sonraki yıllarda Sadrazam Rüstem Paşa, Mimar Sinan'a Bolvadin'e cami, çeşme, bedestan, hamam ve han yaptırdı. Hamam ve Bedestan günümüze kadar gelebilmiştir.

1. 12. Köprü, Celali İsyanlarında pek çok olaylara şahit oldu. Bunların en kanlısı Recep 1014 /Kasım1605 ayında meydana geldi. Osmanlı Ordusu Nasuh Paşa idaresinde eşkiya takibi için İstanbul'dan hareket etti. Bolvadin'e geldiklerinde orduya Anadolu Beyler Beyi Gejdehan Ali Paşa katıldı. Celali Tavi Ahmet ve Saçlı Hüseyin, Ankara taraflarını soygunundan dönüşte Kırkgöz Köprüsü üzerinde Osmanlı Ordusu tarafından kısıtıldı. Çok kanlı savaş oldu. Binlerce insan öldü. Cesetlerden köprü geçilemiyordu. Naima bu olayı şöyle anlatıyor. "Osmanlı askeri Recep ayının evvelinde Bolvadin Köprüsünde (Kırkgöz Köprüsü) Celali Tavi Ahmet ve Saçlı Hüseyin ile karşılaştı. Askeri düzenledi cenge kadir olanı ata bindirip, alaylar düzüp, toplarını çekip, tabl ve nefir sadası gök yüzünü sarsmıştı. Köprü'nün Çay tarafında Celali eşkiyalar, Bolvadin tarafında Osmanlı askerleri duruyordu. Köprü'nün altından çok su geçiyordu. Etrafı da bataklık idi. Nasuh Paşa buradan at işlemez, köprüyü tuttuk eşkiya geçemez dedi. Fakat üzen-gileri zilli, postlu, garip ve acaib kimseler olan Celali atlıları bir anda hamle ettiklerinde atları öğretilmiş olduğu için balçığı (çamuru) etrafa sıçratıp kılıç sallayarak Osmanlı ordusuna saldırdı. Neye uğradığını bilemeyen askerler bozuldu, kaçmaya başladı. Çoğu kılıçtan geçiril-

di. Yakalananlar Köprü'nün Bolvadin ayağındaki geniş alana getirildi. Eşkiya Taviil Ahmet'in önünde zavallı askerlerin başları vuruldu.³¹ Nasuh Paşa bir kerake arkasında, bir yürük kısrağa bindi. Korkusundan arkasına bakmadan Seydişehir/Pınarbaşın' a kadar kaçtı. Eşkiya Bolvadin'e girdi. Şehri talan etti. Yaktı, yıktı, soydu. Çok kişi öldürdü."³²

1. 13. Sultan IV. Murad, Bağdat Sefiri için 23. Zilhicce. 1047/Mayıs. 1638 günü Üsküdar' dan hareket etti. Eskişehir'de Şeyh Edeb Ali türbesini ziyaret etti. Oradan Seyitgazi'ye geçti. Seyyit Battal Gazi türbesini ziyaretten sonra Han'a geldi. Bolvadin Kazası sınırlarına girmiş oldu. Han-Bayat-Özburun-Dişli köyü üzerinden Bolvadin'e geldi. Bütün mahiyeti ve ordu burada dinlendi. Hekimbaşı Emir Efendi'nin, Mihalçıcık' daki arpalığını soyan, suçlular Bolvadin'de Mimar Sinan'ın eseri olan Kubbeli Cami önünde idam edildi. Anadolu Beylerbeyi Vardar Ali Paşa Bolvadin'de Orduyu Hümayuna kattı. Mehdilik iddiasında bulunan Sakarya Şeyhi Ahmet etrafına 7-8 bin kişi toplamıştı. 12 adamı ile yakalanıp, Bolvadin'e getirildi. Bizzat Sultan Murad ifadesini aldı. Sonra cellat Kara Ali'ye teslim etti. Tarihçi Naima'nın anlattığına göre cellat Kara Ali şeyhin ayaklarını ellerini kırdı. Kulaklarını, burnunu ellerini ayaklarını kesti. Hiç acı belirtisi göstermemiş. Hatta-Cellat ağa evme (acele etme) demiş. Sonra adamları ile öldürüldü. Garipler me-

zarlığına gömüldü. Sonra padişah Kırkgöz Köprüsüne tamir ettirdi. Bir karakol binası ilave ettirdi.³³

1. 14. Yunan askeri, 19 Ağustos 1921 günü Üç höyüklere konuşlandığı zaman Çay tarafına geçmesin diye köprü'nün bir kısmını dinamitle uçurdular. Köprüdeki kitabeğe göre, zaferden sonra köprü'nün yıkılan kısmı tamir edilmiştir. Kitabesi: "Tamir tarihi Şubat. 1338/1922 İkinci Ordu. köprücü bölüğü mülazımı Rıza. Dersaadet"

1895 yılında Berlin-Bağdat Demir Yolu işletmeye açılınca yollar yön değiştirdi. Bolvadin'i Kırkgöze bağlayan Söğütü Yolu önemini kaybetti. Bolvadin Kaymakam Ahmet Maruf Bey (Tuzcu), İstasyon caddesini açtırdı. Develi Köprüsü genişletildi. Kırkgöz işlevini kaybetti. 1970 yılından sonra terk edildi. 50 yıl her türlü talana karşı yılmadan göğüs gerdi. Sabretti. 2003 yılında Karayolları Genel Müdürlüğüne tamir edildi.

2. Köprü'nün Mimari Özelliği: Mevcut köprü biri Ortaçağ, diğeri 16. asır Osmanlı olmak üzere iki parçanın birleşmesi ile meydana gelir. Eski köprü 0. 45-050m. enindeki korkuluk taşları ile köprü bedeni ve kemerleri siyah bazalt ve beyaz renkli kesme taşlardan yapılmıştır. Bunların arasına dağınık olarak Roma Devri mimari parçalar kullanılmıştır.

Mimar Sinan 1550 yılındaki tamirde, köprü'nün Bolvadin tarafında namazgahı, karakol binaları ve çeşitli amaçla kullanılan binalar ilave etmiştir.

Namazgah 2. 70m. eninde, 3. 60m. boyunda olup, köprünün bedenine taşkın şekilde yapılmıştı. Ayrıca mermer bir merdivenle abdest almak için akar suya inilirdi. Namazgahın giriş kapısının üstünde köprünün 1550 tarihli tamir kitabesi vardı.

2. 1. Köprünün şekli ve ölçüleri: Köprü siyah ve beyaz taşlarla karma olarak yapılmıştır. Köprünün kemer-

leri çeşitli ebatlarda yapılmıştır. Köprünün döşemesinde, kaldırım olarak büyük taşlar kullanılmıştır. Bu taşlar antik Polybotum harabelerinden getirilmiştir. Klasik devirde yapılan güney bölümü 200m. olup, 42 gözlüdür. Osmanlı Döneminde yapılan kuzey bölümü 200m olup, 22 gözlüdür. Toplam 400m. uzunluğunda 64 gözü vardır. Zamanla yapılan küçük tamirlerde 7 gözü kapatılmış, şimdi 57 gözü vardır.

Dipnotlar

- ¹ Kütahya-Afyon-Uşak ve Bolvadin
- ² Charles Texier "Description de L'Asie Mineure" c. 3. Paris. 1839. s. 12
- ³ Muharrem Bayar "Bolvadin Tarihi" c. 1. Ankara. 1996. s. 76
- ⁴ Osman Turan "Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi", İstanbul. 1971. s. 157
- ⁵ Faruk Sümer "Oğuzlar" Ankara. 1972. s. 430, 435, 439, 445
- ⁶ Muharrem Bayar "a. g. e" s. 114, 115, 116, 117, 118
- ⁸ Muharrem Bayar "Bolvadin'de Selçuklu Devri Eserleri (5. Selçuklu Sempozyumu)" Antalya. 1995
- ⁹ Muharrem Bayar "a. g. e" Ankara. 1996. s. 133
- Caminin kitabesi, Çarşı Camisinin giriş kapısının sağ tarafındadır.
- ¹⁰ Hüdavendiğar Salnameleri 1287, 1288, 1289, 1291, 1296 1301 tarihli
- ¹¹ M. Bayar "Bolvadin Tarihi" Ankara. 1996. s. 77
- ¹² Kral Yolu, Hititlerin başkenti Hattuşaş'dan başlar . Ankara yakınlarındaki Gavur Kaleden geçer. Spalya (Sivrihisar)'dan Afyon sınırına girer. Aura (Amorium-Hisarköy)şehrinden Yedikapı'ya gelerek, Bolvadin sınırlarına girer. Yedikapı-Bedrem Ovası-Özburun-Dişi üzerinden Polybotum (Dura yer)-Kayster Pedion (Üçhöyükler)-Kırkgöz Köprüsü'n den geçilir. Valma üzerinden Apamie (Dinar) şehrinden geçerek o zamanlar bir liman kenti olan Efes'e ulaşırdı. (M. Bayar'ın a. g. e. s. 76'ya bak.)
- ¹³ Calder, "Manumenta Asia Minoris Antiq-" s. 200
- ¹⁴ Roma valisi Attis, Kırkgöz Köprüsünü tamir ettirmiş. Bu sırada bu kitabeye koydurmuştur.
- ¹⁵ Ksenophon, "Anabasis"s. 15; M. Bayar "a. g. e. " s. 83
- ¹⁶ Bilge Umar "İlkçağda Anadolu Halkı" İstanbul. 1990. s. 364; Süleyman Gönçer "Afyon İli Tarihi. 1. İzmir. 1971. s. 144 . M. Bayar "a. g. e" s. 84
- ¹⁷ Heykeller Bursa müzesinde, paralar İstanbul Arkeoloji müzesindedir. Paraların bir yüzünde Hadrianus'un başı, diğer yüzünde şehrin koruyucu tanrısı Zeus Satiros ile üç başlı ejderhanın mücadelesi anlatılır.
- ¹⁸ Bu köprü Roma Generali Manlius'un, M. Ö. 188 yılında yaptığı Galatya Seferi'nde kullanılmıştır . Polybotum şehri büyük depremde yıkılınca, köprü önemini kaybetmiş, zamanla yıkılmış, taşlarının büyük bir kısmı Kestemet mahallesindeki tarihi evlerin yapımında kullanılmıştır . Köprünün ayakları halen vardır.
- ¹⁹ Kitabe Bolvadin Müzesindedir.
- ²⁰ Mezar taşı, Polybotos'da bulunmuş, Bolvadin Müzesindedir.
- ²¹ Anna Comnena "Alaxiade"s. 484. Ayrıca Charles Texiere, W. Ramsay, John

Hamilton, Frederec Sarre ve Calder'in eserlerinden köprü üzerindeki mimari parçalar hakkında geniş bilgi vardır.

- ²² "a. g. e" s. 348
- ²³ Muharrem Bayar "a. g. e" s. 99
- ²⁴ Osman Turan "Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi" İstanbul. 1996. s. 157
- ²⁵ Charles Texire "Description de Asia Mineure" Paris. 1839 s. 390
- ²⁶ Abdurrahman Hibri "Surre-i Hümayun ve Surre Alayları ve Surre Yolları". s. 361S
- ²⁷ Fatih Sultan Mehmet Karaman Seferi dönüşünde Bolvadin'e gelir. Bolvadin'in ünlü Ahi Tekkesini ziyaret eder. Tekkeye, Aleaddin Keykubatın vakfı olan Alvar Köyü civardan arazi vakf eder. Vakfiye berati Bolvadin Tarihi'nin kapağındadır. Beratin çevirisi: "Bolvadin Kazasında bundan akdem cennet-mekan firdesi aşıyan merhum ve mağfur-ileyh Sultan Mehmet Han vakf ve ihya buyurdıkları Ahi Mehmet Zaviyesine kaza-i mezbure murur ve ubur edüb vakf-ı taam-ı tam etmek şartıyla vakf-ı sahih-i şir'i vakf buyurdıkları tereke-i merkumun mutasarrıfı olan Veliy-üd-Din fevd olup, evladı zükur. . . (geresi yoktur).
- ²⁸ Haydar Çelebi "Ruzname" s. 57-70; M. Bayar "a. g. e. " 171-177
- ²⁹ "Tekrar ahsen "sözcüğü Ebced Hesabı ile çözüldüğünde Kırkgöz Köprüsün tamir tarihi olan H. 957 tarihi bulunur. Bu tarihin miladi takvim karşılığı 1550 yılıdır.
- ³⁰ M. Üyümez-F. Kaya "Afyonkarahisar'da Su Mimarisi" Afyonkarahisar. I. Ankara. 2001. s. 406
- ³¹ Osmanlı Askerlerinin başlarının vurulduğu, Cesetlerinin topluca gömüldüğü yer Totuların Çiftliğinin olduğu yerdir. Buradan halen toplu mezar çıkmaktadır. Çıkarılan malzemeler bu devre aittir.
- ³² Naima Tarihi c. 1. Dersaadet. 1280 s. 450 :M. Bayar "a. g. e" s. 187.
- ³³ Mühimme Defteri nr. 87. s. 74 ;Naima "a. g. e" c. 3, s. 1370

Kaynaklar

1. Muharrem Bayar. "Bolvadin Tarihi" Ankara. 1996
2. Arthur Pullinger "An Early Traveler in Syria and Asia Minor" Philadelphia. 1985
3. Süleyman Gönçer "Afyon İli Tarihi" c. 1. İzmir. 1971
4. W. Ramsay "Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası" (Çev. M. Pektaş) İstanbul. 1961
5. Haydar Çelebi "Ruzname" (Haz. Yavuz Senemoğlu) İstanbul. 1978
6. Cevdet Çulpan "Türk Taş Köprüleri" T. T. K, Ankara.
7. Orhan Bozkurt "Koca Sinan'ın Köprüleri" İstanbul. 1952
8. Anna Comnena "Alexad". New-York. 1969
9. Münir Atalay "Surre-i Hümayun ve Surre Alayları" Ankara. 1991

Afyonkarahisar Saklı Kent

Eyüp GÜNGÖR*

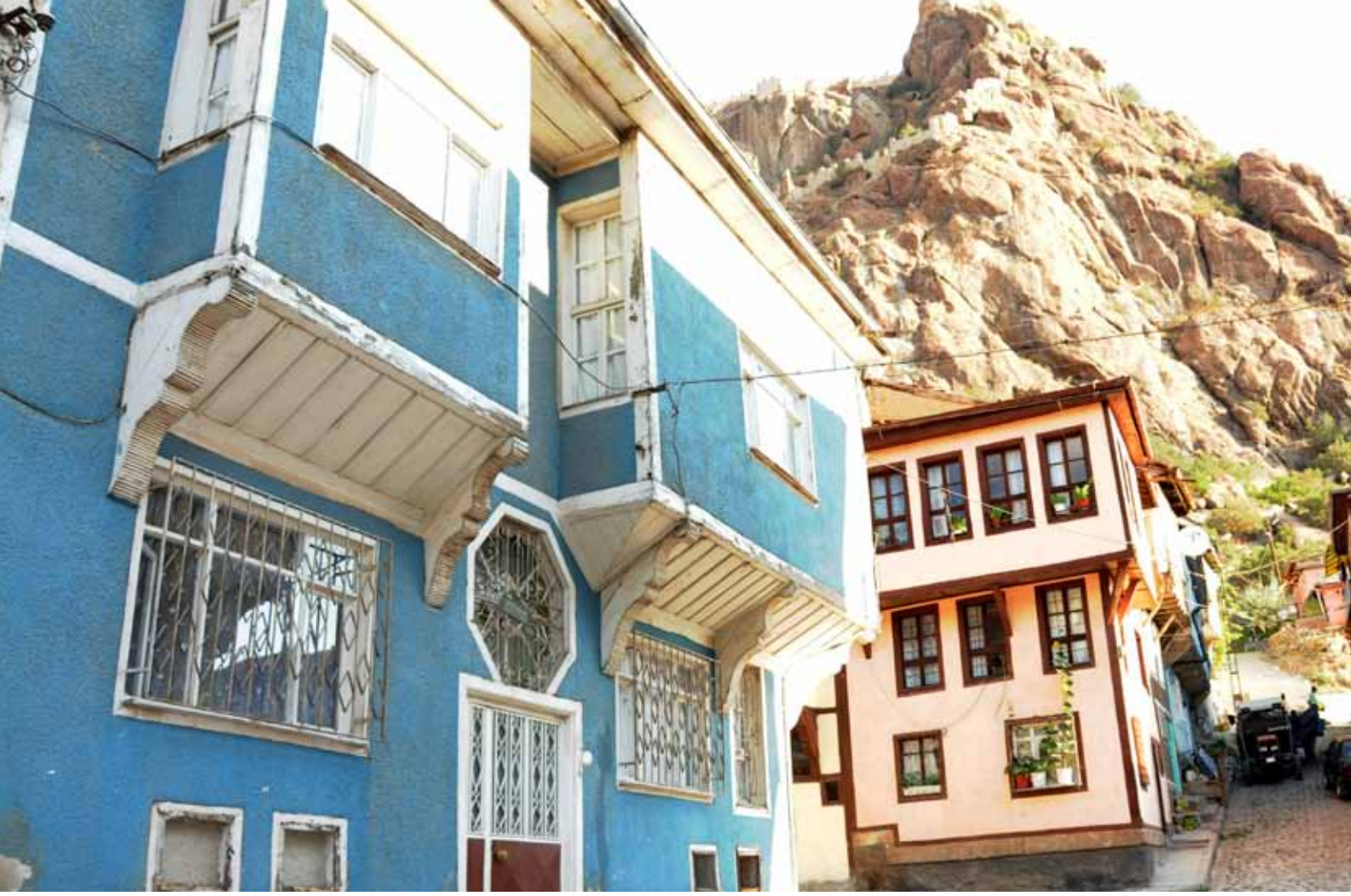
Afyonkarahisar'ı herkes tanır. Orta yaştaki bir çok insanın yolu bir şekilde düşmüştür şehrimize. Çoğu gelip geçmiştir şehrimizden. Otobüsle, trenle Afyonkarahisar'ın çok soğuk olduğunu söyler gelip geçenler. Ama yaş almış'ın üzerinde olanlar ise güzel bir şehir olduğundan bahsederler. İstasyon binamızı, PTT binamızı, Parkımızı ve Utku Anıtımızı anlata anlata bitiremezler. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki gelişmişlik düzeyi olarak Türkiye'nin sekizinci sırasındaki güzelim Afyonkarahisar'dan bahsederler. Rahmetli Atatürk ve Ali Çetinkaya'nın çok büyük hizmetleri vardır. Kentimize Cumhuriyetin ilk yıllarının en güzel eserlerini kazandırmışlardır. Belediye binamız, Parkımız, PTT ve İstasyonumuz ve ona paralel olarak gelişen sivil mimarlık örnekleri ile doludur Afyonkarahisar. O mutlu günlerde Cumhuriyetin kazanıldığı toprakları herkes önemsemiş, şehrimizin her bir yanına doğru çakılmış çivi-

ler. Ondan sonra ne olduğu ayrı bir yazı konusudur. Ama içimizi burkan bir çok şeylerin yaşandığı da inkar edilemez bir gerçek...!

Şimdi bu tatsız konulara girip kimseleri üzmem istemiyorum. Bugün daha yeniyeni gün yüzüne çıkmaya başlayan, ne olduğunu yeniyeni anlamaya başladığımız SAKLIKENTİMİZ'den bahsedeceğim.

Koruma Amaçlı imar planımız 1994 yılında tasdik edilerek yürürlüğe girmiştir. Afyonkarahisar Koruma Amaçlı İmar Planı İlkeleri ve Uygulama biçimi olarak Türkiye'de bütüncül korumanın en başarılı örneklerinden biridir. Bu korumada katkısı bulunan insanları, kurumları hayırla yâd etmeden geçemeyeceğim. Önceki, şimdiki Kültür ve Turizm Müdürlerimizin tamamı, önceki ve şimdiki Müze müdürlerimiz, Konya ve Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını

* Mimar

Koruma Kurulları, Kütahya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün değerli çalışanlarının katkıları ve Belediyemiz İmar Müdürlüğü personelinin emekleri, Kentsel Sit Alanımızın bozulmadan bugüne ulaşmasını sağlamıştır.

Yıllardır kendi kendini yukarıda saydığım kurumların desteği ile koruyan ve gelişmeye çalışan bu saklı kent artık kendini gün yüzüne çıkarmıştır. Her ne kadar kıyısından köşesinden kırılıp budanmış olsa da hala örnek bir kent dokusudur.

Afyonkarahisar Kentsel Sit Alanı başlı başına bir alemdir. Görülmeye, gezilmeye değer bir alandır. 1902 yılında yaşanan büyük yangından sonra yapılan ızgara türü imar planı, Geleneksel Türk sokakları ile gezilmeye görülmeye değer bir alemdir. Afyonkarahisar Kentsel Sit alanı Planında, Plan müellifi Sayın Ayça BİRSEL ve Güven BİRSEL Hocalarımızın başarılı çalışmalarını da göz ardı etmemek gerektiği inancındayım. Hala Afyonkarahisar Kentsel Sit Alanı dendiği zaman heyecanlanan, planın doğru uygulanması için maddi kaygıları bir tarafa bırakarak iyinin doğrunun yanında yer almışlardır. Bu iki değerli hocama da bu güne kadar gösterdikleri hassasiyetten dolayı teşekkür etmeyi her şeyden önce Afyonkarahisar'lı bir mimar olarak borç biliyorum.

Şimdi bu gizemli ve saklı kentte küçücük bir alanın sadece gözümüze ilişen, aklımıza gelen (bu arada unuttuklarımız bizi affetsin) yapılardan bahsedelim. Şanlı Fatih'in Sadrazamlarından Gedik Ahmet Paşa'nın Kül-

liyesinin önünden geçerek Osmanlı'nın son zamanlarında yapılan muhteşem taş işçiliği ile karşımızdaki, halâ güzelliğinden hiçbir şey kaybetmeyen Yonca altı Camiinin önünden Tuz pazarı Caddesine düşelim. Eski Hal binamızın bulunduğu Belediye Şehir Çarşısını içimiz sızlayarak görelim. Hemen yanında Otpazarı Camii, muhteşem Bedesten ve restore olmayı bekleyen Taş hanı gezdikten sonra çevredeki sivil mimarlık örneklerini görelim.

Sonra hemen Bedestenin arkasında yine kentsel tasarım projesini bekleyen Eski Kasaplar ve koruma amaçlı imar planının ve eski ticaret bölgesini geçtikten sonra cephe sağıklaştırılması yapılmış sokaklardan geçerek gözümüzü tırmalayan birkaç aykırı yapıyı saymazsak gerçekten bütünlüğü bozulmamış sokaklarda hiçbir değerinin aynısı olmayan yapılarla iç içesiniz.

Yeni restore edilen Mihrioğlu Konağını sağına alıp yokuşun başında dev bir külliye Mevlevi Türbe camii ile karşı karşıyasınız. Mevleviliğin Konya'dan sonra en önemli merkezidir. Burada Hazreti Mevlana'nın uhreviyetini yaşarsınız ve Mehmet Semai Hazretleri'nden feyz alırsınız. Yakın çevrenizde restore veya sokak sağıklaştırılması yapılmış sokaklardan geçerek valilik tarafından restore edilen ve sosyal amaçlı kullanılan Millet Hamamı ile karşılaşsınız

Akmescit Camii ve Kuyulu Camii yeni restore edilmiş halleri ile size eski mutlu günlerden esintiler sunarlar. Kafanızı kaldırıp sol taraftaki Hıdırlık yamaçlarına baktığınız

zaman Selçuklu dönemi Kadınana Su hattını görürsünüz. Hala ayakta, hala beni restore ederseniz ben insanlara su getirebilirim, çalışırım, hizmet ederim der gibidir. Kuyulu Camii'nden sonra hemen köşede Şehitoğlu Konağı'nı görürsünüz. Lokanta ve Butik otel olarak hizmet vermektedir. Ne diyelim Allah sayılarını artırsın.

Güzelim eli böğründeli, cumbalı evlerin arasından derin hüyalara dalarak yürürsünüz. Otomobillerin park etmediği sokaklarda sanki arkadan bir fayton veya bir atlı geliyor da ona yol verme ihtiyacını duyarsınız, sonra aklınıza beton yapılaşmaların olduğu alanlardaki arsız kapalı ve açık çıkmalarla buradaki insana saygılı zarif çıkmaları görürde kendi mimarlığınızdan utanırsınız. Sonra bir evin içini gezerken nasıl olupta tek bir odada evli bir çiftin yaşayabildiği gerçeğini görür ve konut problemine Türk evini çare olarak gösteren rahmetli Turgut Cansever'e hak verir, onuda hayırla yadetmiş olursunuz. Afyonkarahisar'da ki saklı kenti gezerken duygular sizi alır götürür, geçmiş zamanlara, insana sevginin saygının ne demek olduğunu orada görürsünüz. İnsan o evlerde sokağa arsız arsız taşmış bir tek merdiven basamağı göremezsiniz, işte bu insana saygının ta kendisidir. Bazıları buna hemen itiraz edecektir. Gezerken ben gördüm, o görülenlerin hepsi sonradan ilavedir. Ya sokak erozyonundan veya başka sebeplerle çukurlaşmış, o basarlarda sonradan konulmuştur.

Yukarı Pazar Mescidi'nin hemen sol yan tarafında bir giriş kapısı görürsünüz. Kim geldi penceresi ile ahşap işçiliği ile harikadır. Dakikalarca kapının önünden ayrılmaz-

sınız. Yukarı Pazar Mescidi sağ yan sokakta ilerlediğinizde geleneksel Türk evlerinin arasından geçerek kendini Selçuklu Döneminin ayakta kalan nadir eserlerinden biri olan Ulu Cami karşılar sizi. Geleneksel Selçuklu yapı tarzını koruyan önemli bir yapıdır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyon ve çevre düzenlemesi gerçekleştirilen yapı muhteşem tarihimizin en önemli ecdad yadigarı eserlerinden birisidir. Hemen karşımızda Ahmet Turani türbesi vardır. Ahmet Turani, Battal Gazi'nin yakın arkadaşıdır. Afyonkarahisar Kalesi'nin kuşatılması sırasında şehit olduğu söylenir. 50 metre yakınında Türklerin Afyonkarahisar'ı aldıktan sonra yaptıkları ilk mescidin beden duvarları hala zamana meydan okuyarak ayakta kalmaya çalışmakta, sanki burada bende varım, beni de unutmayın der gibidir. Daha ilerde görülmesi gereken o kadar çok yer vardır ki bilmem hangisinden söz etmeli Çavuşbaşı Camii ve çeşmesi haziresi, Kabe Mescidi, Kırklar Makamı ve türbeler, illede Taşpınar Çeşmesini unutmamak gerekir.

Meşhur Afyonkarahisar kalesini unutmak ne mümkün, burası Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat'ın hazinelerini sakladığı yer olarak bilinir. Granit kütlesi ile seyretmeye doyamazsınız. Dik merdiven tırmanmayı göze alıp kaleye çıkarsanız orada Frig, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlıdan izler görürsünüz. Hele birde sevgili dostumuz Ahmet İlaslı ile gezerseniz orada her taşın dile gelip konuştuğunu zannedersiniz. Şayet kaleyi seyretmekten çevrenize bakmaya fırsat bulabilirsiniz tüm Afyonkarahisar'ı avucunuzun içerisinde hissedersiniz. Bütün yönleriyle kucaklar sizi. Kentsel sit alanı, Hıdırlık yamaçları ve sokak sokak yeni ve eski Afyonkarahisar karşılaştırma imkanı bulursunuz.

Yeni Afyonkarahisar olumlu gelişmelere rağmen gelişmekte olan her hangi bir Anadolu kentinden farksız görülebilirsiniz, ama kentsel sit alanımız ve yakın çevresi işte orası Afyonkarahisardır. İşte kendine has kimliği olan bütüncül koruma özellikleri ile işte gerçek Afyonkarahisarı görürsünüz.

Kentsel sit alanı içindeki aykırı yapılar mı? Onların hepsi ya okul binalarımızdır ya da resmi daireler. Onların hiç birini halkımız yapmamıştır. O aykırılıklar hep kamuya ait yapılardır. Zira benim Afyonkarahisarım hiçbir zaman çevresine bu kadar saygısız olmadı.

Afyonkarahisar'da Sema Törenleri ve Gezeklerin Tesiri

Senih BAYIK

Afyonkarahisar'da Mevlevi musikisi çalışmalarını tek ke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra uzun yıllar sona erdiğini, Afyon mevlevihanesinde bulunan birçok mutribanında yaşları bir hayli olduğu, bunların zamanla Hakk'a kavuşmasından sonra, genç yaşta bulunan bir kaç kişilerin de zamanın Halk Evlerinde amatörce lâdini musiki icra ettikleri görülür. Bunlardan başlıcaları; Neyzen Feyzi Doğaner Dede, Neyzen Kemal Bayık (Ahmet Kemalettin Bayık), Neyzen Hasan Sanlı, Kemençe-vi Murat Çelebi Özturun, Kemani Hulusi Yamaner, Kanuni Selahattin Yamaner, Tamburi Cemal Altınığne, Kudümzen Mehmet Bayraşa'yı zikredebiliriz.

Bu şahısların Mevlevilikle ilgilerini şu şekilde sayabiliriz: Feyzi Doğaner Dede Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nden yetişmiş, İstanbul'da Beşiktaş Mevlevihanesi Şeyhi aynı zamanda devrinin en güzide bestekâr neyzenlerinden olan Neyzen Aziz Dede'nin talebesi Hüseyin Fahrettin Efendi'den ney tahsil etmiştir. Neyzen Feyzi Dede, Osmanlı İmparatorluğunun bütün Mevlevihanelerinde gezerek oradaki istidatlı canlara ney öğretmiş, Cumhuriyet döneminde işsiz kalması üzerine, Dolmabahçe de Atatürk'ün huzuruna çıkmış ve iş talebi üzerine İstanbul Nişantaşı'nda bulunan Feyziye Mektepleri (Işık Lisesi)nde musiki muallimliğine tayin olmuştur.

Neyzen Feyzi Dede'nin Afyonkarahisar'daki talebe-leri Kemal Bayık ve Hasan Sanlı'dır. Neyzen Kemal Bayık (Ahmet Kemalettin Bayık 1904-17 Aralık 1983) Afyon Mevlevihanesine 14 yaşında dedesi müezzin Hacı Mehmet Dedenin yanında 2nci müezzin olarak başlamış daha sonra dedesinden ve babası Müftü Hüseyin Feyzi Bayık'dan kudüm, ayin-i şerif ve Feyzi Dede'den de ney üfleme ve nota bilgisini öğrenmiştir. 17 Aralık 1951 günü Konya'da Mevlana İhtifallerini başlatan heyetin içinde yer almış, daha sonra 1954'den sonra bu ihtifallerin Afyonkarahisar'da yapılmasını sağlamış ve 1969 yılına kadar Afyonkarahisar Mevlevi camiinde müezzin olarak görev yapmış. Neyzenliği yanında kudümzen ve âyinhandı. Bir ara Afyon'da Nafia Müdürlüğünde mühendis olarak bulunan meşhur bestekâr Fehmi Tokay'la tanışmış, dini musiki bilgisini iletmiştir. Diğer taraftan İstanbul'da Şerh-i Mesnevi Tahirü'l-Mevlevi, Yaman Dede, Neyzen Halil Can beyle tanışmıştır. Halil Can beyle tanışması Afyon mutrip heyetinin Konya'da 17 Aralık 1951'de Şeb-i Aruz gecesini tertibinin yolunu açmıştır.¹

Konya'dan başlayan bu faaliyet sonra Afyonkarahisar'da da bu anma toplantılarına vesile teşkil edip, gerek Afyonkarahisar Belediye Salonu, bazı yıllar Ordu Evi sineması, Halk Eğitim Merkezi salonu gibi mahallerde 17 Aralık tarihlerinden başlayarak, bazen bir gece bazen 2 veya 3 gece Kûçek Mustafa Dede'nin Bayati ayini şerifi icrası ile birlikte sema ayini halka açık olarak ücretsiz olarak tertip edilmiştir. Bu anma günleri ve sema gösterileri-

nin tertibinde Afyon Musiki Cemiyeti ve Turizm derneklerinin önemli katkıları olmuştur. Bu faaliyetlerde bulunanlardan şu anda aklımıza düşen Dr. Mehmet Saadettin Aygen Beyi rahmetle anarım.

Neyzen Hasan Sanlı; Feyzi Dedenin talebesi olarak Afyon'da ney üfleme öğrenmiş. Halk Evlerinde daha sonraları Afyon Musiki cemiyetinde uzun yıllar ney üflemiştir. Kemençe-vi Murat Özturun Çelebi. Afyonlu Çelebilerden olup, İstanbul'da Mesnevihan olan Münir Çelebi'nin kardeşidir. Kemençe-vi meşhur Tambur ustası olan Cemil Bey'den öğrenmiş. Afyon'da Özel idarede memur olarak hayatını devam ettiren Murat Özturun Çelebi 17 Aralık 1951 de Konya'da Afyon Mutrip heyetinin içinde bulunmuş, daha sonraları da sıhhatinin elverdiği ölçülerde Afyon'da yapılan anma törenlerine kemençe-vi olarak iştirak etmiştir.

Kemani Hulusi Yamaner ve Kanuni Selahattin Yamaner Dedeler diye anılan Rıza Efendinin oğulları, Feyzi Dede'den musiki terbiyesini almışlar. Onlar da uzun yıllar Afyonkarahisar'daki 17 Aralık anma törenlerine Kemani ve Kanuni olarak iştirak etmişlerdir. Hulusi Yamaner Afyon Veterinerliğinde memur olarak, Selahattin Yamaner'de ticaretle meşgul olmuştur. Selahattin Yamaner Hac için gittiği Hicaz'da vefat etmiştir.

Kudümzen ve âyinhan Mehmet Bayraşa Afyon Mevlevihanesi aşçıbaşı Hacı Ali Dede'nin oğlu olup, kudüm ve âyinhanlık tahsilini Afyon'da mevlevihanede öğrenmiştir. 17 Aralık 1951 de Konya'da yapılan ilk Şeb-i Aruz gecesine iştirak eden mutrip heyetinin içinde o da bulunmaktadır. Çok gür Davudi bir sese sahipti. Mehmet Bayraşa, Ramazanlarda Afyon Mevlevihanesinde müezzin olan kayınbiraderi Kemal Bayık'ın yanında 5-6 sesi güzel muhibb-i mevlevilerle birlikte, Enderun usulü kıldırılan teravih namazının selam aralıklarında icra edilen çeşitli mevlevi ayinlerinin beyitlerinden alınan ilahileri icra edilen koronun içinde mümtaz bir yere sahipti. Kendisi Afyon Adliyesinde başkâtip olarak görev yapmıştır.

Tamburi Cemal Altınığne büyük bir tambur ustasıdır. Altınığne aynı zamanda lâdini musiki ile meşgul olup, birçok Afyon türkülerini derleyip Ankara Radyosu Yurttan Sesler ekibine kazandırmıştır. Bayan terzisi olan Cemal Altınığne'nin terzihanesinde gece geç saatlere kadar Hulusi Yamaner ve Selahattin Yamaner, Hasan Sanlı gibi müzisyenlerle lâdini musikisi icra ederlerdi.

Âyinhan olarak Mevlevi Camii imam ve hatibi aynı zamanda merkez vaizi olarak Hafız Bekir Gümüş, semazen Ahmet Öğüt zikre değer isimler olarak görülür

Tekke ve Zaviyelerin kapatılması hakkındaki kanunla birlikte Afyon Mevlevihanesi de kapatılmış, demirbaşları Ankara Etnoğrafya Müzesi ve Konya Mevlana Müzesine gönderilmiştir. Konya Mevlana müzesine gönderilen

Konya Mevlânâ anma programına katılanlar. Ayaktakiler: Soldan sağa Murat Çelebi, Abidin Çelebi, Edip Ali Bakı, Hulusi Yamaner, Bekir Gümüş, Cemal Altınığne. Çömelenler: Soldan sağa Rıza Sarı, Kemal Bayık, Mehmet Bayraşa, Ulvi Bayraşa, Hasan Sanlı. (Uzm. Yusuf İlgar Arşivi)

eşyalar arasında Sultan-i Divani merkadinin başında bulunan iki gümüş şamdanı bunlar arasında zikredebiliriz.

Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasından sonrada Mevlevi musikisi de 1951'de 17 Aralık'ta Konya da başlayan Afyon Mutrip heyetinin icrasına kadar hiçbir Mevlevi musikisi gerek açık gerekse kapalı olarak icra edilmemiştir. Bu tarihten sonra 1952 ve 1953 senelerinde de Afyon Mut-

rip heyeti 1951 in aksine semazenler Yahya Tekin Dede, Ahmet Öğüt, Mahmut Mollaoğlu, Rıza Sarı ve Mehmet Yüce'nin iştiraki ile birlikte Hüsrev Çelebi'nin Postnişinliğinde Kûçek Mustafa Dede'nin Bayati ayini icra edilmiştir. 1955 den itibaren İstanbul radyo ve İstanbul Belediye Konservatuvarı sanatçılarınin iştiraki ile Konya' daki Şebi Aruz törenleri bu güne kadar gelmiştir. Afyonkarahisar da gezek tabir edilen toplantılar yukarıda bahsi geçen gerek Konya'daki gerekse Afyon da İçişleri Bakanlığının özel izni ile yapılacak olan 17 Aralık Mevlana'yı anma ayinlerine hazırlıktan ibaret olan musiki çalışmaları idi. Bu özel izin her sene için alınmak zarureti vardı. Bu toplantılar gerek mutriban gerekse muhibbi mevlevilerin evlerinde aşağı yukarı Eylül ayının son haftalarından başlayarak haftada bir gece yatsı namazını müteakip yapılırdı. Bu toplantılarda 15- 20 dakika günün meseleleri konuşulmasını müteakip sazlar akort edilip mevlevi musikisi, neyzen başı olan zatın taksimi ile başlardı. Ney taksimini Kemal Bayık icra ederdi. Sazlar Kemanda Hulusi Yamaner, Kanunda Selahattin Yamaner, Tamburda Cemal Altınığne, Kemençede Murat Özturun Çelebi (bazen Kemanla iştirak ederdi) Neyde Hasan Sanlı, Kudüm ve âyinhan Mehmet Bayraşa, diğer âyinhanlar Ahmet Öğüt, Bekir Gümüş, Fehmi Bayraşa Abidin Çelebi idi. Zamanla bu mutrip heyetine Kemanla Ekrem Taşkınsel, İhsan Sami Doğan (bazen ney ile iştirak ederdi).

Kanunla Hulusi Arıkoğlu, Kudümdede Kemal Alpergöl ve Zahit Sağun, İhsan Sami Doğan ın yetiştirmiş olduğu genç neyzen Ahmet Abay ile âyinhan ve naathan Nazım Bursalıoğlu ve Zülâli Camii İmamı Hafız Abdullah Akar ve

Merhum Selçuk Bayraşa ve Seniğ Bayık

5-17 Aralık 1964 tarihinde Konya'da düzenlenen Mevlana ihtifalına Afyonkarahisar'dan giden semazenler: Bekir Alpergöl (küçük çocuk), Seniğ Bayık vd.

mimi pervâne düşürdüm" ilahisi büyük bir şevkle icra edilirdi. Bu toplantılarda ev sahibine bir maddi külfet yüklenmesin diyerek ilk önce kahve sonrada çay ile birlikte bisküvi ve sonunda da elma portakal gibi meyveler ikram edilirdi. Bu toplantılar ekseri İstanbul Bahariye Mevlevi Tekkesi Postnişinlerinden Feruh Çelebi'nin oğulları Arif ve Hüsrev Çelebilerin manevi gözetiminde yapılır. Hiçbir zaman siyasetten bahsedilmez musiki çalışmalarından önce 15- 20 dakika gibi kısa bir zamanda günün meselelerinden bahsediler, sonra musiki çalışmaları başlardı. Bu toplantılarda Yahya Tekin Dede, Ahmet Öğüt, Mehmet Mollaoğlu, Mehmet Yüce, Mehmet Dönergöz, Rıza Sarı, Selçuk Bayraşa, Enver Turunç, Bekir Alpergöl, Seniğ Bayık gibi semazenlerde bulunur asla sema edilmezdi. Ayinle birlikte sema icrası Aralık ayında birkaç kez yer olarak müsait ortamda Şeb-i Aruz hazırlık mahiyetinde yapılırdı. Bu toplantılara mutrip heyeti ve semazenlerin yanında iştirak eden birkaç da muhibbi mevleviler vardı. Bunların başında Mehmet Güleç, Şükrü Güleç, Sabri Sagun'u zikredebiliriz.

Müezzini Hafız Emin Bey iştirak ettiler. Evlerde yapılan bu çalışmalar bazı yıllar bilhassa Kasım sonları ve Aralık aylarında haftada iki gün olarak yapılırdı.

Zaman zaman iştirak edenin çokluğu vs. sebeplerden dolayı Afyon Musiki Cemiyeti binasında ve birkaç seferde Halk Eğitimi binasında yapıldı. Ev gezeklerinde icra edilen musiki çalışmalarının tek bir gayesi vardır. 17 Aralık Şeb-i Aruz günü icra edilecek olan programa hazırlık. Ekseri Bayatı Ayini icra edildiği gibi bazen de Hammami-zade İsmail Dede Efendinin Hüzzam Ayini de icra edilir. Bu icraların sonunda Niyaz İlahisi olan "Şem-i ruhına cis-

39

1969 yılında yapılan sema töreni: Semazen: Bekir Alpergöl

Afyonkarahisar Minareleri

Fevzi Kaya*

Hiç bilmediğimiz, yabancı olduğu bir şehre gitmişimizde karşımıza çıkacak dini bir yapı orada yaşayan topluluk hakkında bize bilgi verir. Camiler, İslâm dünyasında toplumun ibadet ihtiyacını karşılamak için ortaya çıkmış manevi mekanlardır. Minareler de bir İslâm beldesinin görünen ilk işaretleri olup, bir taraftan o şehre bir kimlik ve kişilik kazandırırken, bir taraftan da bir bayrak gibi simgeleşirler. Minarenin aslı menâre olup kelime olarak mi'zane, minar, nur, nur mevzii, ışık yeri, ezan mevkii manalarına gelir. Terim olarak ise, camilerin bitişiğinde ve dışarıda ezan okumak ve bunu civara duyurmak için ince bir kule şeklinde yüksek olarak yapılan, bir veya birkaç şerefesi bulunan bina olarak tanımlanır. ¹ Minare, ilk defa m. 667-684 arasında belki dört köşe kesitli Hıristiyan çan kulesi ve fenerlerden etkilenecek Kahire'deki Amr Camii'nde inşa edilmeye başlanmıştır. ² Bu ilk minareden önce camilerde ezan yüksekçe bir yerde okunurdu. Minareler umumiyetle yedi kısımdan meydana gelir. Bunlar aşağıdan yukarıya doğru şu isimleri alırlar: 1-Kürsü (Kaide), 2-Pabuç, 3-Gövde, 4-Şerefe, 5-Petek, 6-Külâh, 7-Alem³ Bu kısımlar arasındaki nispetler minarenin mimari karakteri ve üslûbunu vücuda getirir. Selçuk ve Osmanlı devri minareleri arasındaki fark da bu nispetlerin değişmesindedir. ⁴ M. S. 1000 yıllarından itibaren İslâm ülkelerinde düzenli olarak inşa edilmeye başlanan minareler, camiden başka hângâh, türbe ve medreselere de eklenmiş, gerek şekil ve form, gerekse tezyinât bakımından değişik bölgelerde yerel değişiklikler göstermiştir. ⁵ Doğu ve Batı İslâm minareleri arasında farklılıklar vardır. Suriye, Mağrib ve Mısır'ın dört köşe veya çok köşeli minareleri ekseriya bodur ve ağırdır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde coğrafi yakınlık, ekonomik ve kültürel alışveriş gibi etkenlerle Arap (Suriye) geleneğinde dört köşe minareler yaygın olarak uygulanmıştır. Buna karşılık Doğu (Asya) geleneğine bağlı olarak yapılan minareler, sivri, zarif ve yüksek olup ulûhiyetin yücelişini temsil ederek gökyüzüne doğru yükselir. ⁶ Türkler

ile Anadolu'ya giren yuvarlak gövdeli minare mimarisinin kökü Asya'ya dayanır. Anadolu'nun abidevi minareleri XIII. yüzyılda yapılmaya başlanmıştır. ⁷ Selçuklu minareleri; gerek Arap-İran ve gerekse Osmanlı minarelerinden ilk başta hemen göze çarpacak kadar farklıdır. Osmanlı minarelerinden daha kalın ve güdükçe olan bu minarelerin şerefeden külâha kadar olan petek kısımları, şerefeden kaideye kadar olan beden kısımlarına nispeten ince ve kısadır. Çoğunlukla tuğladan inşa edilen Selçuklu minarelerinin yüzleri muhtelif renkte sırlı tuğlalarla, birtakım geometrik şekiller teşkil edecek şekilde örülmüştür. Anadolu Selçuklu minarelerinin çini süslemede getirdiği yenilik ve zenginlik yerini Beylikler devri örneklerinde bir gerileme dönemine bırakmıştır. Bu dönemde çini mozaik, dekoratif tuğla ve tuğla mozaikle süslü minareler gittikçe azalmıştır. ⁸ Osmanlı devri minareleri tezyinat itibariyle daha sadeleşmesine rağmen, bağlı buldukları cami binasının dış güzelliğinin tamamlayıcı unsuru olmuşlardır. ⁹ Minarelerin ortadan kaldırılması halinde ibadet yapılarının neler kaybedeceği düşünülürse, özellikle Klâsik Devir Osmanlı cami mimarisinin bu bağlamdaki gücünün büyük çapta, minare boyutları, sayıları ve konumları ile yakından ilgili oldukları anlaşılır. Bu husus aynı zamanda kubbeli Bizans kiliseleri ile Osmanlı camileri arasında hemen fark edilen temel ayrımlardan biri olmuştur. ¹⁰ Cumhuriyet dönemine kadar yapıldığı devrin estetik, sanat ve sosyal zevklerini yansıtan minareler bugün çoğu yerde ekonomik nedenlerle, daha sade ve basit olarak yapılmaya başlanmıştır. Biz bu çalışmamızda Afyonkarahisar şehir merkezinde bulunan Selçuklu, Beylikler, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait 21 tane cami ve mescidin minarelerini, inşa tarihlerini göz önüne alarak kronolojik bir düzene göre sıralayarak cami ve mescitler hakkında kısaca bilgi verdikten sonra minareleri konum, plân şeması ve dekorasyon bakımından inceleyeceğiz.

*Uzm. Öğrt. Araştırmacı-Yazar

¹ Celâl Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1966, c. 3, s. 1409; Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara 1984, s. 732; Meydan Larousse, İstanbul 1977, c. 8, s. 809.

² Emel Esin, "Minare", Türk Ansiklopedisi, c. 24, s. 205. Nusret Çam, ilk minarenin m. 665 yılında Basra Valisi Ziyad bin Ebu Süfyan tarafından Basra Camii'nin genişletilmesi sırasında yaptırıldığını belirtmektedir. Bkz: İslâm'da Sanat, Sanatta İslâm, Akçağ Basım Yayım, Ankara 1999, s. 180, n. 183.

³ Arseven, a. g. e. , c. 3, s. 1410; Esin, a. g. m. , s. 205; Filiz Gündüz, "Minare", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2005, c. 30, s. 98; Aygün Ülgen, Osmanlı Dönemi Minarelerinde Form ve Dekorasyon, İlgî Dergisi, s. 6, sayı: 80, Kış 1995.

⁴ Arseven, Türk Sanatı Tarihi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul tarihsiz, c. 1-2, s. 229.

⁵ Nurhan Atasoy, Afif Bahnassi, Michael Rogers; The Art of İslâm, Unesco and flammariön, 1990, s. 21'den naklen Aygün Ülgen, Klâsik Devir Minareleri, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1996, s. 2.

⁶ İlhan Özkeçeci, Kayseri Câmi Mimarisinde Minber-Minareler, Türkiye Diyanet Vakfı Kayseri Şubesi Yayınları No: 2, Kayseri 1993, s. 3; Mehmet Kartal, "Minarelerin Oluşumu ve Kayseri Minareleri", İlgî Dergisi, Sonbahar 1989, Sayı: 59, s. 10.

⁷ Semavi Eyice, "Minare", İslâm Ansiklopedisi, Maarif Basımevi, İstanbul 1960, c. 8, s. 330.

⁸ Gönül Öney; "Büyük Selçuklu Devri Minarelerinde Süsleme", Kültür ve Sanat, İstanbul Haziran 1967, Yıl 2, Sayı 4, s. 6.

⁹ Eyice, a. g. m. , s. 333 -

¹⁰ Ülgen, a. g. e. s. 9.

Kuyulu Mescit

Katalog no:1

Yeri: Zaviye Sultan Mahallesi

Yapım Tarihi: Selçuklu Dönemi

Yaptıran: Belli değil

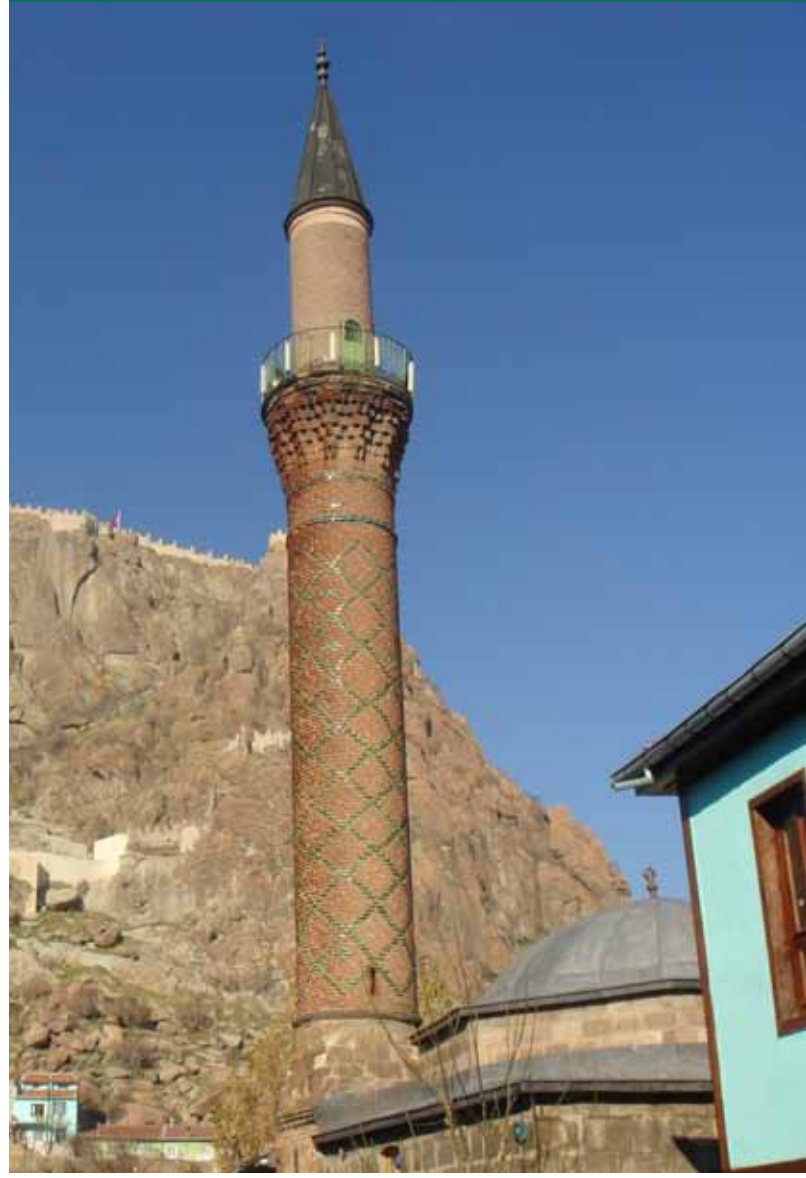
Kitâbesi: Yok

Zaviye Sultan Mahallesi'nde, Kuyulu Camii sokak ile Türbe caddesinin kesiştiği köşede bulunur. Cami 8. 50x 4. 50 m. ebadında bir arsa üzerine kesme taştan kare plânlı ve tek kubbeli olarak inşa edilmiştir. Selçuklu eserlerindedir. ¹¹ Girişi kuzeyde olan mescit değişik tarihlerde onarımlardan geçmiş ve birtakım ilâveler yapılmıştır. 1954 yılında mihrabı yenilenmiş, duvarlar mermer kaplanmış, caminin kuzey cephesindeki camekan ve kadınlar yeri ilâve edilmiştir. ¹² 2004 yılında yapılan onarımlarda ise, kubbeler kurşun ile kaplanmış, caminin içi ve dışı yeniden ele alınarak tamir ve bakımı yapılmıştır. 2007-2008 yıllarında ise Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 249. 000. 00 TL harcanarak Başçeşme Camii ile birlikte esaslı bir onarıma tabi tutulmuş, sonradan ilave edilen iki katlı ve üç kubbeli Son Cemaat kısmı yıkılmış, Kadınlar Mahfili içeriye alınmıştır. Ayrıca camiyi rutubetten korumak için de batı ve güney kısmına drenajlar yapılmıştır. Caminin kuzeybatı köşesinde, bahçede Sultan Divani Hazretlerinin müridi Nuh Efendi'ye ait olduğu belirtilen yatır vardır.

MİNARENİN KONUMU:

Minare, kuzeybatı köşede ve caminin beden duvarı üzerinde çıkıntı yaparak çatıdan itibaren yükselir. Minare temeli kuyu üzerinde olduğu için camiye de adını vermiştir. Minare kürsüsünün temelinde ve batı yönünde alt kısmı toprağa gömülmüş, üst kısmı sonradan örülerek kapatılmış bir açıklık vardır. Sivri kemer şeklindeki bu açıklık muhtemelen minarenin kürsüsüne inşa edilen bir çeşme olmalıdır. ¹³

Minare kaidesi prizmal şeklinde düzenlenmiş olup kaidesinde zeminden itibaren dört sıra kesme taş örgüden sonra dönüşümlü olarak almaşık örgü tekniğinde bir sıra taş iki sıra tuğla kullanılmıştır. Pabuç da yine prizmal şeklinde irili ufaklı kesme taşlardan oluşmakta olup yıldızvâri üçgenlerle silindirik gövdeye geçilir. Pabuçtan gövdeye geçişi üzeri balık sırtı süslemeli taş bilezik sağlar. Minare gövdesi yeşil sırlı tuğlalarla baklava dilimi şeklinde geometrik örneklerle süslenmiştir. Şerefe altında yatay iki sıra yeşil sırlı tuğla kullanılmıştır. Kirpi burnu şeklindeki şerefe altı yukarıya doğru çıkıntı yaparak genişler. Şerefe korkulukları önceden demir parmaklıklı iken 2007 yılın-

daki restorasyonda kaldırılarak kesme taş bloklar yerleştirilmiştir. Minare yapı özelliği ile anıtsal bir görünüme sahiptir. Şerefeden itibaren tuğla sıralarından oluşan petek ve külâh yakın zamanda yapılan onarımlar sırasında yenilenmiştir. Caminin inşa kitâbesi yoktur. Ancak cami ile minarenin konumları ve inşa malzemeleri incelendiğinde her iki yapının farklı dönemlerde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu hususta Selahattin Özbey; Minarenin önceleri mevcut bir yapıya ait olduğunu, daha sonra bu yapı yerine şimdiki caminin inşa edildiğini belirtmektedir. ¹⁴ Minare, sahip olduğu özellikler ile Ulu Camii minaresi ile yakın benzerlikler göstermektedir. Bilindiği gibi Ulu Camii 1271 tarihli olup bugünkü minaresi XIV. Yüzyılda inşa edilmiştir. Bu nedenle Kuyulu Camii minaresi de aynı yüzyılda yapılmış olmalıdır. ¹⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2007 yılında yapılan restorasyonda cami ile beraber minare de tamir edilmiş, son cemaat yerindeki minare girişi dışarıda kalmıştır. Minarenin tuğla aralarındaki beton harçlar da kırılarak Horasan harçla yeniden derzlenmiştir.

¹¹ Süleyman Gönçer, Afyon İli Tarihi, Karınca Matbaası, İzmir 1971, c. 1, s. 307; Mehmet Saadetin Aygen, Afyonkarahisar Camileri, Ulusöğlü Matbaası, Ankara 1973, s. 51; Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983 (ilâveli 2. baskı), s. 91.

¹² Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi Anıt Tescil Fişi 13. 09. 1978.

¹³ Selahattin Özbey, Afyon'da Türk-İslâm Anıtları (Tek Kubbeli Camiler ve Mescitler), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İzmir 1986, s. 22

¹⁴ Özbey, a. g. e, s. 24.

¹⁵ Özbey, a. g. e, s. 24

Ulu Camii

Katalog no: 2

Yeri: Camii Kebir Mahallesi

Yapım Tarihi: h. 671/ m. 1272

Yaptıran: Sahipata Nusretüddin Hasan

Kitâbesi: Var

bu tarihten sonra da "Camii Kebir" (Ulu Camii) olarak anılmaktadır.¹⁷

Cami en son 2005-2006 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından esaslı bir şekilde tamir ve restorasyonu yapılarak aslına uygun hale getirilmiştir.

MİNARENİN KONUMU:

Anadolu Selçukluları, minareleri camilerde değil, medreselerde uygulamışlardır. Bundan dolayı Afyonkarahisar Ulu Camii minaresi de camiden ayrı olarak sonradan yapılmıştır.¹⁸

Minare, camiin kuzeybatı köşesine yakın, kesme taştan kare kaideli ve beşgen topuklu olarak XIV. Yüzyılda, ancak Selçuklu mimarisi tarzında yapılmış olup bütün Selçuklu minarelerinde olduğu gibi gövde yeşil, lacivert mineli, tuğlalarla baklava dilimi şeklinde süslüdür.

Kaide bir sıra taş, üç sıra tuğla şeklinde yapılmıştır. Pabuç tuğla örgü olup üçgenlerden oluşan kuşak şeklinde düzenlenmiştir. Pabucun üzerindeki taştan bir bilezikle silindirik tuğla gövdeye geçilir. Altı sıra tuğla aşırılarak sıralı baklava dilimi şeklinde süslenmiştir. Şerefe dört sıra kırıpi burnu üzerine oturmaktadır. Korkuluklar 14 adet kesme taş birleştirilerek yapılmıştır. Petek alt kısmı düz tuğla örgü olup külah altında iki sıra düz, kesme taş örgülü, külah ise silmeli ve taş kaplamadır.

Minare kapısı, camii içinde ve kadınlar mahfilinde olup ahşaptır. Buradan itibaren şerefeye 76 basamaklı bir merdivenle ulaşılır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından minare de cami ile birlikte 2006 yılında esaslı bir onarımdan geçirilmiş, tuğla aralarındaki beton harçlar kırılarak Horasan harçla yeniden derzlenmiştir.

Rivayete göre camiin bulunduğu yerde Sivrihisarlı Attar Yusuf Efendi tarafından yaptırılan bir mescit vardı. Bu mescit yıkıldıktan sonra şimdiki camii inşa edilmiş olup caminin doğuya, batıya ve kuzeye açılan üç kapısı vardır.¹⁶

Camiin duvarlarını üç sıra kesme taş kuşak dolaşır. Kuşaklar arası sıralı moloz taştır. Doğuya, batıya ve kuzeye açılan üç kapısı vardır. Doğu kapısının üzerinde Arapça kitâbe, kuzey kapısı üzerinde de Türkçe kitâbe vardır. Arapça kitâbeye göre Sahipata oğlu Nusretüddin Hasan tarafından Dülger (Neccar) Emirhac Bey'e yaptırılmıştır.

XIX. yüzyıla kadar "Hocabey Camii" ismi ile anılmış,

¹⁶ Ömer Fevzi Atabek, Afyon Vilayeti Tarihçesi (Yayına hazırlayan: Turan Akkoyun) Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 1997, s. 155

¹⁷ Yusuf İlgar-Mustafa Karazeybek; "Afyonkarahisar'da Cami ve Mescitler", Afyonkarahisar Kütüğü, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2001, c. 1, s. 305.

¹⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi, "Osmanlılarda Minare", Makaleler, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1985, s. 62-63.

Kubeli Mescidi

Katalog no: 3

Yeri: Kubeli Mahallesi

Yapım Tarihi: h. 731/ m. 1330

Yaptıran: Hacı Ali Bin İndris

Kitâbesi: Var

Kubeli mahallesinde, Kubbeli Camii Ön sokak ile Kubeli Dağ sokağın kesiştiği yerde ve 9. 80x10 m. ebadında bir arsa üzerine kare planlı, tek kubbeli olarak inşa edilmiştir. Mescit; siyah volkanik trakitten kesme taşlar kullanılarak yığma duvar tekniğinde yapılmış olmakla beraber kubbe kasnağında ve onarım gören yerlerde moloz taş, pencere sövelerinde devşirme malzeme kullanılmıştır. Mescitte en dikkate değer süsleme kuzeydeki ahşap giriş kapısıdır.

Mescidin giriş kapısı üzerinde beş satırlık yapılış kitâbesi vardır. Bu kitâbeye göre mescit, h. 731/ m. 1330 yılında Sahipata oğlu Nusretüddin Ahmet bin Mehmet'in emriyle el-Hacı Ali bin İdris tarafından inşa ettirilmiştir.

Mescit en son 2007-2008 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 310.100.58 TL harcanarak Akmescit Camii ile birlikte tamir ve restorasyonu yapılmıştır.

MİNARENİN KONUMU:

Minare; kuzeydeki giriş kapısının tam üstünde, mescidin beden duvarında hafif çıkıntı oluşturarak saçağa kadar kaide oluşturur. Kaideden basit üçgenlerle kısa ve güdük yuvarlak gövdeye geçilir. Gövde üzerinde, kubbe hizasında ve şerefe altında iki tane ince birer bilezik yer alır. Şerefe; altı yukarıya doğru genişleyen beş sıra çıkıntı halinde ve kirpi burnu tarzında olup korkuluğu demir doğramalıdır. Petek; gövde gibi tuğladan yapılmış olup külâh ise çinko ile kaplıdır.

Minareye kadınlar mahfilindeki yuvarlak kemerli ve tek kanatlı ahşap kapıdan çıkış sağlanır. İlk yapılışında ahşap olan minare, mahalle halkından Ahmet Ali DAYIOĞLU'nun yardımı ile 1937-1938 yıllarında tuğladan ve silindirik gövdeli olarak yeniden inşa edilmiştir. Daha sonra depremde yıkılmış, sonradan yenilenmiştir.¹⁹

2007-2008 yıllarında yapılan restorasyonda cami ile beraber minare de elden geçirilmiş, gövde ve petekteki beton sıvalar sökülmüş, tuğla araları Horasan harçla yeniden derzlenmiştir.

¹⁹ Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi Anıt Tescil Fişi 04.09.1978, Atabek, a.g.e. s.153.

Sinanpaşa Mahallesi'nde, Yemeniciler sokaktadır. Eski Kasaplar içinde ve dükkanlar arasında olup kare planlı, tek kubbeli, kubbe üstü çatı ile örtülü, küçük ve eski bir mescittir.

İlk önceleri "Germiyanlar Mescidi"²⁰ diye anılan yapı, Bedesten'e yakın olduğu için "Arasta Mescidi" adı ile isim yapmıştır. Mescidin girişi kuzeyde olup kapı üstünde iki kitâbesi bulunur.

Arasta Mescidi

Katalog No: 4

Yeri: Sinanpaşa Mahallesi

Yapım Tarihi: h. 756/ m. 1355

Yaptıran: Mehmet oğlu Hacı İsmail Bey

Kitâbesi: Var

8.30 x 8.70 m. ebadında bir arsa üzerine kâgir olarak Germiyanoğulları'ndan Çağşadan Mehmet Bey zamanında, Hoca Mehmet oğlu Hacı İsmail Bey tarafından h. 756/ m. 1355 tarihinde inşa ettirilmiştir. ²¹ İkinci kitâbede ise, h. 1311/ m. 1893 yılında Miralay İsmail Bey tarafından tamirinin yapıldığı belirtilmektedir. ²²

1963 yılındaki onarımda minaresi yenilenmiş, dış duvarları sıvanmış, cami kubbesi kırma bir çatıyla örtülmüştür. ²³

MİNARENİN KONUMU:

Caminin kuzeybatı köşesinde, köşe duvarı üzerinde yükselen ve ilk yapıdan olmadığı anlaşılan minarenin; gövdesi tuğla örgülü olup silindirik formdadır.

Şerefe ve külâh taş malzemeden yapılmıştır. Taş bir bilezikle başlayan şerefe zikzak şeklinde bir süsleme kuşağından sonra profillendirilmiş beş sıra bilezikle genişleyerek korkuluğa kadar yükselir. Şerefe korkulukları demir parmaklıklıdır.

Tuğla ile yapılmış petek, üzeri üç sıra bilezikle belirlenmiş taş ve basık külâhla son bulmaktadır. Minare çıkışı mescit içinde, batı duvarında açılan bir kapıdan sağlanmaktadır.

²⁰ Süleyman Sırnı Üçer, Afyonkarahisar Vilayeti Tarihi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1934-1935'den naklen: Mustafa Karazeybek-Zelkif Polat-Yusuf İlgar, Afyonkarahisar Vakıf Eserleri c. I, İleri Ofset Matbaacılık, Afyonkarahisar 2005, s. 112

²¹ Gönçer, a. g. e. , c. I, s. 341-342; Aygen, a. g. e. , s. 26; Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, s. 103.

²² Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, s. 104; İlgar-Karazeybek, a. g. m. , s. 307.

²³ Özbey, a. g. e. , s. 18; Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi Anıt Tescil Fişi, 16. 10. 1978.

Akmescit Camii

Katalog No: 5

Yeri: Akmescit Mahallesi

Yapım Tarihi: h. 800/ m. 1397

Yaptıran: Ketencioğlu Hacı Hamza Bey

Kitâbesi: Var

Akmescit Mahallesi'nde ve Hıdırlık eteklerindedir. Ak-mescit Dağ sokak ile Akmescit Zaviye sokağın kesiştiği yerdedir.

İvaz Hamza Çelebi Camii²⁴ olarak da anılan yapı hicri 800/m. 1397 yılında Ketenci Hacı Hasan oğlu Hacı Hamza tarafından Klasik Osmanlı tarzında ve tek kubbeli olarak inşa ettirilmiştir. Son cemaat yeri sonradan ilave edilmiş olup giriş kapısı üzerinde üç satırlık kitâbesi vardır.

Süleyman GÖNÇER'e göre mescit, beyaz badanalı olduğu için "Ak Mescit" adını almıştır. Mescidi yaptıran Hacı Hamza "Ketenci Hoca" diye ün almış, müderris veya sibyan mektebi hocası ve kendi mescidinin imamıdır.²⁵

En son 2007-2008 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 310.100. 58 TL harcanarak Kubeli Mescidi ile birlikte tamir ve restorasyonu yapılmıştır.

MİNARENİN KONUMU:

Caminin kuzeydoğu köşesinde yer alan minare, arazinin eğimli olması nedeniyle oldukça yüksek bir görünüme sahiptir.

Yarı cami duvarıyla birleşik durumda olan kaide düzgün kesme taşlarla iki bölüm halinde inşa edilmiştir. Kare prizma şekilli alt bölüm köşelerde pah yaparak üstte sekizgen prizmaya dönüşür. Pabuç üçgenlerden oluşan kuşak şeklinde düzenlenmiş olup buradan silindirik gövdeye geçiş üçgenlerle sağlanmıştır. Üçgenlerin her birinde dönüşümlü olarak taş ve tuğla kullanılmıştır.²⁶

45

İzmir

Tuğla olan gövdenin alt ve üst başlarında yarım silindirik taş bilezik vardır. Şerefe, tuğladan mukarnaslarla süslenmiş sarkıtlar üzerine oturmaktadır. Şerefe korkulukları demir parmaklıklıdır. Petek, tuğla örgülü, külâh ise sivri olup kurşun levhalarla kaplıdır.

Minare kapısı iç mekânda ve güneyde olup derinliği az bir niş içindedir. Buradan 78 basamaklı bir merdivenle şerefeye çıkılır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2007 yılında cami ile birlikte restorasyona alınmış, bu restorasyonda gövde ve petekdeki beton harçlar sökülmüş ve Horasan harçla yeniden derzlenmiştir.

²⁴ İlgar-Karazeybek, a. g. m. , s. 308

²⁵ Gönçer, a. g. e. , c. I, s. 356-357

²⁶ Özbey, a. g. e, s. 50

Kâbe Mescidi

Katalog no: 6

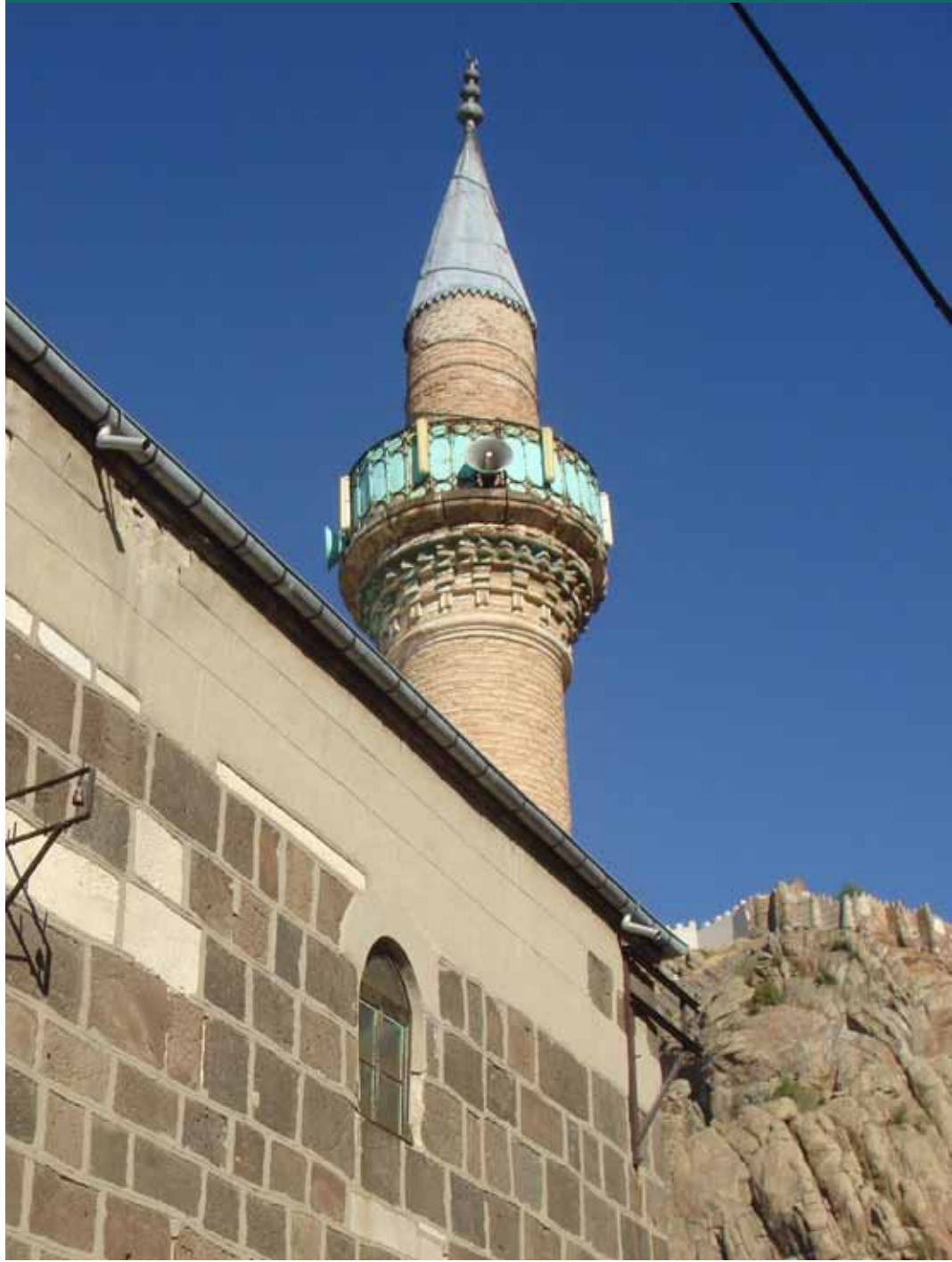
Yeri: Çavuşoğlu Mahallesi

Yapım Tarihi: h. 800/ m. 1397

Yaptıran: Hacı Yusuf Oğlu Hacı

Mehmet

Kitâbesi: Var

Çavuşoğlu Mahallesi, Kâbe Mescit sokağında, kare planlı olarak yapılmıştır. Kabe ölçüsünde yapıldığı için "Kâbe Mescidi" diye anılır.

Mescidin cephe ve yan duvarları kesme taş, diğer kısımları iri yontma taştan ve tek kubbeli olarak inşa edilmiştir. Mihrabı alçı işi süslemelidir.

Sokak yüzeyinden oldukça yüksek olarak yapılan mescidin giriş kapısının üzerinde üç satırlık kitâbesi vardır. Bu kitâbeye göre mescit; h. 800/ m. 1397 yılında Elegeçmez Hacı Yusuf oğlu Hacı Mehmet tarafından yaptırılmıştır.

Hacı Mehmet hakkında hiçbir bilgimiz yoktur.

MİNARENİN KONUMU:

Minare, mescidin güneydoğu köşesinde olup saktan itibaren yükselir. Kadınlar mahfilindeki beş basamaklı bir merdivenle minareye çıkılan kapıya ulaşılır. Gövde tuğla örgülü ve kısadır. Şerefeye 30 basamaklı bir merdivenle ulaşılır. Şerefeye; altta iki sıra dış, üstte kirpi burnu şeklinde dışa taşıntı yaparak genişler. Şerefeye korulukları demir parmaklıklı ve saç profillidir. Petek, gövde gibi tuğla örgülü, külah ise sivri olup çinko kaplıdır.

Mescit ve minarenin yapı malzemeleri farklıdır. Yine kitâbenin son satırında h. 1221 tarihi yazılıdır. Buna göre minare bu tarihte yapılan bir onarım sırasında ilave edilmiş olmalıdır.

Yukarıpazar Mescidi

Katalog no: 7

Yeri: Yukarıpazar Mahallesi

Yapım Tarihi: h. 870/ m. 1465

Yaptıran: Hoca Turgut Bin İsmail

(Çerci Turgut)

Kitâbesi: Var

Yukarıpazar mahallesinde, Ulu Camii caddesi ile Askeri Hastane caddesinin kesiştiği köşededir. Mescit, kare plânlı bir arsa üzerine kârgir, tek kubbeli olarak iri bazalt taşlardan yapılmış olup yer yer devşirme yapı malzemesi de kullanılmıştır.

Mescidin ön duvarında, kapı üzerinde iki kitâbe vardır. Bu kitâbelerden biri Karamanoğlu Yusuf Bey tarafından yaptırılan "Kale Mescidi"nden getirilmiştir. Diğer kitâbe ise inşa kitâbesi olup buna göre mescit; hicri 870 / miladi 1465 yılında Hoca Turgut lakaplı Turgut bin İsmail tarafından yaptırılmıştır. ²⁷

MİNARENİN KONUMU:

Minare; mescidin doğusundaki giriş kapısının sol

üst yanından, beden duvarında düzgün kesme taşlarla çıkıntı yaparak çatıdan itibaren yükselir. Kısa gövdeli olarak tuğla ile yapılmıştır. Şerefe tek olup şerefe altı yuvarla doğru genişleyen dört çıkıntı halinde ve kirpi burunu tarzındadır. Külâh sivri alemli ve çinko ile kaplıdır. Minareye 28 basamaklı bir merdivenle çıkılır.

Minarenin çıkıntı yapan beden duvarında yarım daire içine alınmış " Maşallah. 1316" tarihi yazılıdır. Bu tarih minarenin yapım tarihi olmalıdır.

Yapıldığında ahşap olan minare; 1902 yılında çıkan yangından sonra mahalle halkından Ahmet Ali DAYIOĞLU'nun yardımları ile 1937-1938 yıllarında tuğla olarak bugünkü şekli ile inşa edilmiştir. ²⁸

Arapmescit Camii

Katalog no: 8

Yeri: Arapmescit Mahallesi

Yapım Tarihi: h. / m. 1433, 1438 (?)

Yaptıran: Arap Dede (Muslihiddin Mısri)

Kitâbesi: Var

İkinci kitâbeye göre ise Hacı Mehmet Ağa'nın kızı Fatma Kadın h. 1269 / m. 1853 yılında onarımı yaptırmıştır. Bu onarımda cami kubbesi oluklu kiremit döşenerek rutubetten kurtarılmıştır.³⁰

Cami 10. 20 x17. 40 m. ebadındadır. Yapı malzemesi olarak cami duvarlarında bazalt taş, minarede tuğla kullanılmıştır.

Bugün iki yol arasında kalan caminin kuzeyinde mezarlık, batıda duvara bitişik olarak yapılmış "Muslihiddin Mısri" hazretlerine ait türbe vardır.

MİNARENİN KONUMU:

Caminin kuzeybatı köşesinde olup harim ile son cemaat yeri arasındadır. Minare, yarısı caminin ana mekan duvarıyla kaynaşmış, sekizgen prizmatik formlu, bir sıra taş, üç sıra tuğla biçiminde almaşık düzende yapılmış bir kaide üzerine oturmaktadır.³¹ Bu almaşık örgü düzeni XV. yüzyıl özelliklerini taşımaktadır. Aynı özellik Başçeşme Camii (h. 901/ m. 1495-6) minaresinde de görülür.³²

Kaidesi dikdörtgen prizmalı olup belli bir yükseklikten sonra köşelerde pah yaparak sekizgene dönüşmesi ile iki bölümlü bir izlenim verir. Pabuç üçgenlerden oluşan kuşak şeklinde düzenlenmiş olup gövde burgu biçimi taştan bilezikle başlar ve tuğla örgü sarkıtlarla süslenmiş şerefeye kadar devam eder. Şerefenin alt kısmı sarkıtlarla süslenmiştir. Şerefe korkulukları demir parmaklıklı olup kurşun levha ile çevrilidir.

Petek 1971 yılında yenilenmiş, külâhı da camdan yapılmıştır. Minare kapısı ahşap olup harimin içindedir. Buradan 82 basamaklı bir merdivenle şerefeye ulaşılır.

Arapmescit Mahallesi'nde Arapmescit caddesi ile Hacı Mahmut I. Kaya sokağın kesiştiği yerdedir.

Cami, ilk önce minaresiz ve tek kubbeli bir mescit olarak m. 1433, 1438 yıllarında Arap Dede adında bir kişi tarafından yaptırılmış²⁹ daha sonraki yıllarda onarılıp genişletilerek minber konmuş ve bugünkü şeklini almıştır. Bu onarımlarla ilgili olarak dış kapı üzerinde çift sütun ve beşer satırlık iki kitâbe vardır.

Birinci kitâbeye göre mahallenin ileri gelen zenginlerinden Ömeroğullarından Hacı Mehmet Ağa ilk onarımı h. 1224 / m. 1809 tarihinde yapmıştır.

²⁹ Gönçer, a. g. e. , c. II, s. 283.

³⁰ Gönçer, a. g. e. , c. II, s. 282-283.

³¹ Ahmet Topbaş, "Arapmescit Camii", Zafer Gazetesi, Sayı 260, 16-17 Nisan1990.

³² Özbey, a. g. e. , s. 34.

Gedik Ahmet Paşa Camii

Katalog no: 9

Yeri: Barbaros (Kahil) Mahallesi

Yapım Tarihi: h. 877-878 / m. 1472-1473

Yaptıran: Gedik Ahmet Paşa

Kitâbesi: Var

Barbaros Mahallesinde ve Kurtuluş caddesinin başındadır. Camii; Bursa üslûbu ile klasik üslûp arasında bir geçit teşkil etmekte olup, Gedik Ahmet Paşa tarafından Anadolu Beylerbeyliği zamanında Mimar Ayas Ağa'ya yaptırılmıştır.

Plan olarak ters (T) tipindeki cami; iki büyük kubbe ve yanlarda üçer kubbe ile örtülmüştür. Son cemaat yeri ise altı sütunlu ve beş gözlüdür. Cami, plan ve genel görünüşüyle Erken Osmanlı Devri mimarisi içinde özel bir yer tutmaktadır.³³

Camii; değişik zamanlarda tamir ve restorasyonlar görmüştür. Portalin üzerinde 12 satırlık 1795 tarihli tamir kitâbesi vardır. Bu kitâbeye göre, caminin tamiri Müftüzâde Ahmet Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Mehmet Saadettin AYGEN; şimdiki Marulcu Camii yapılmadan önce halk tarafından Gedik Ahmet Paşa Camii'ne "Marulcu Camii" adının verildiğini söyler.³⁴

MİNARENİN KONUMU:

Minare solda, caminin kuzeydoğu köşesinde ve tamamen kesme taştan yapılmıştır. Kaide kare tabanlı olup üçgen satırlarla pabuca geçilir. Pabuç küp formunda ve üzeri beş sıra ters yaprakla pah yapılarak sekiz köşeye dönüşür.

Gövde yivlidir. Önce dik olarak çıkan yivler daha sonra kırılarak helezoni (burmalı) yivleri meydana getirir. Yivler bir yarım dönüşle zikzak çizerek şerefe altında sona erer. Yivlerin arası lacivert çinilerle süslenmiştir. Şerefe altı mukarnaslı olup iki sıra stalaktik, bir sıra yaprakla süslüdür. Şerefeden sonra ince ve düz olarak devam eden petek, sivri ve konik bir külâhla son bulur.

Selçuklu geleneğinden etkiler taşıyan burmalı minare geçmişle gelecek arasında bir köprü gibidir.³⁵ Minarenin kapısı üç renkli mermerden olup çok gösterişli ve adeta Afyonkarahisar'ın sembolü gibidir.³⁶

Minare ile ilgili Ekrem Hakkı Ayverdi; "Caminin minaresi solda olup adetleri pek fazla olmayan burma minarelerin en güzel ve en kıymetlilerindendir"³⁷ derken Oktay Aslanapa da düşüncelerini şöyle dile getirir: " XV. yüzyılda yapılan bazı camilerde minareler erken Osmanlı devrinden daha da geriye doğru uzanarak Selçuklu ve Karaman ananesine dönmektedir. Edirne'deki 1447 tarihli Üç Şerefeli Camiinde istisnai olarak görülen burmalı minare, Gedik Ahmet Paşa Camiinde şahane bir üslûpla tekrar ortaya çıkarak geçmişle gelecek arasında bir köprü vazifesini görmekte ve ayrıca kuvvetli ışık ve gölge tesiri ile de Anadolu'nun en muhteşem minareleri arasına girmektedir."³⁸

³³ Metin Sözen, Anadolu Kentleri 1, Doku Yayınları, İstanbul 1971, s. 121.

³⁴ Aygen, a. g. e. , s. 52-53

³⁵ Sözen, a. g. e. , s. 121.

³⁶ A Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1986, s. 103, Atanur Meriç, "Afyon Eski Eserleri, Bu Eserlerde Üslûp ve Süsleme Unsurları", Kültür ve Sanat Dergisi, Afyonkarahisar özel sayısı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Mart 1994, s. 23.

³⁷ Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisi'nde Fatih Devri (1451-1481) III, Baha Matbaası, İstanbul 1973, s. 14.

³⁸ Oktay Aslanapa, "Fatih Devri Abideleri", Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I, Berksoy

Misri Camii

Katalog no: 10

Yeri: Hacı Alioğlu Mahallesi

Yapım Tarihi: h. 883/ m. 1478

Yaptıran: Kasım Paşa

Kitâbesi: Yok

tan, Abdürrahim Misri Camii, Kasımpaşa Camii adlarıyla da anılır.

Yapıdaki son değişiklikler 1955 yılında Misri Camii Yapıtırma ve Yaşatma Derneği tarafından gerçekleştirilmiştir.⁴³

MİNARENİN KONUMU:

Minare camiden ayrı olarak sonradan yapılmıştır. Bu hususta Halit Çal, minarenin 1483 yılında caminin kuzey kısmı ve türbe ile birlikte yapıldığını belirtir.⁴⁴

Minare; caminin batı cephesinin ortasına bitişik olarak yapılmıştır. Kesme taştan dikdörtgen prizma şeklinde düzenlenen kaide caminin saçağına kadar devam eder. Üçgenlerden oluşan ve prizmatik çıkıntılar şeklinde düzenlenen pabuç kesme taştan olup orta yüzlerinde silme yıldız vardır. Yukarıya doğru daralarak burmalı kaval silmeden bir bilezikle tuğla gövdeye geçilir.

Minare; 1/3 yüksekliğe kadar düz silindirik gövdeli olup diğer kısım şerefe altına kadar yivli tuğla örgülüdür. Şerefe altı alçı kaplama işlemeli taş dizisi ile, yatay ve dikey tuğla dizisinden oluşur. Şerefe korkulukları kesme taştandır.

Petek, kısa ve düz silindirik formda, külâh ise konikal ve sivri olup kurşun kaplıdır. Gövde, şerefe ve petek'teki yıpranmalar 04 Şubat 2002'de meydana gelen depremde daha da artmıştır. Bunun üzerine Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Ekim 2002'de minare onarımına alınmış, tuğlalar arasındaki beton harçlar kırılarak tuğla araları Horasan harçla derzlenmiştir. Gövde ve petekteki koruma amaçlı demir çemberler de kaldırılarak güzel bir görünüm kavuşturulmuştur.

Hacı Alioğlu Mahallesinde, h. 883/ m. 1478 yılında Kasım Paşa tarafından yaptırılmıştır.³⁹ Zilhicce 888 tarihli vakfiyeye göre; 15x21 m. ebadında bir arsa üzerine kargir ve tek kubbeli olarak inşa edilen mescit;⁴⁰ daha sonraki yıllarda yapılan ilavelerle büyütülmüştür. Bugünkü haliyle camii; ardarda eşdeğerde kare planlı, kubbeli iki kısımdan meydana gelir. Ana girişi doğudan olup batı ve kuzeyde de birer giriş kapısı daha vardır.

Mihrabındaki çini mozaiklerin "Kale Mescidi"nden nakledildiği söylenir.⁴¹

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde "Abdürrahim Efendi Mescidi" diye anılan⁴² camii; halk arasında Misri Sul-

³⁹ İlgar-Karazeybek, a. g. m. , s. 297, 317.

⁴⁰ Aygen, a. g. e. , s. 9-10.

⁴¹ Ali Osman Uysal, Afyon'da Üç Eser, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 42, 45.

⁴² Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Devlet Matbaası, İstanbul 1935, c. IX, s. 32.

⁴³ Uysal, a. g. e. , s. 39.

⁴⁴ Halit Çal, "Tarih İçinde Afyonkarahisar Şehrinin Fiziki Gelişimi", III. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 22-24 Ekim 1993, Zafer Matbaası, Afyon 1994, s. 309.

Kentsel Sitte Bir Mekân Afyonkarahisar Mevlevihanesi ve Keçe

R. Gülenay Yalçinkaya

51

Yaşınar

Kentsel sitte kültür turizmi açısından çekim merkezi olan; geçmişi günümüzden yaklaşık 700 yıl öncesine dayanan Afyonkarahisar Mevlevihanesi, ilk Mevlevihanelerdendir. Tarihinde çeşitli yangınlar geçirmiş ve yenilenmiştir. 1902 yılındaki yangında tamamen yok olmuş; bugünkü şekliyle yeniden yapımı 1908'de tamamlanmıştır. XIV. Yüzyıl sonları ve XV. Yüzyıl başlarında yaşayan ve Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nde görev yapan; Mevlana'nın torunlarından Sultan Dîvanî'nin (Divane Mehmet Çelebi, Sultan Semâî, Sultan Dîvâne) adıyla anılmaktadır. Mevlevihane kuruluşundan başlayarak âsitane olma özelliğini korumuş; Konya'dan sonra ilk sırada önemli olmuştur.

Şehir merkezinde Zaviye Sultan Mahallesi'nde bulunan; "Zaviyeli Mescit" özelliğindeki bu yapı, Neo-Klasik ve Türk Barok tarzında yapılmıştır. Ana mekân ve diğer birimleriyle birlikte 5000 metrekarelik alan üzerinde bulunmaktadır.

Ana binada ibadethane, semahane ve türbe bir arada bulunmaktadır. Şerbethane ve kadınlar bölümü ile son cemaat mahalli de ana binadadır. Ana bina dışında bulunan diğer birimler şadırvan, derviş odaları, matbah, su deposu ve mezarlıktır.

Tekke ve zaviyelerin kapatılması ile ilgili kanun gereğince 1925'de Mevlevihane kapatılmış ve cami olarak kullanılmaktadır. Halk arasında yaygın olarak Türbe Camisi olarak tanınan Mevlevi Camisi'nin dışında bulunan matbah ve derviş odaları, 2008 yılında müze olarak düzenlenmiştir.

Mevlevi Camisi'nde (Ana Bina) Keçe Unsurlar

Mevleviliğin zikri olan sema icra edilirken tennure denilen giysi giyilir ve sikke denilen başlık takılır. Keçe sikke nefsin mezar taşı olarak sembolize etmektedir.

Mevlevihane'de mimari süslemede nefsin mezar taşı sayılan keçe sikkenin taş, metal ve ahşap kullanılarak oluşturulmuş sembolleri dikkat çekicidir. Mimari unsurlar içinde sembolik olarak varlığı yanı sıra kumaş üzerinde işleme olarak da görülen keçe sikke sembollerin tamamı destarlı olarak betimlenmiştir. Afyonkarahisar Mevlevi camisinde sembolik unsurlar dışında somut olarak da keçe, kapı perdesi ve sikke olarak bulunmaktadır.

Ahşap Sikke Sembol

Metal Sikke Sembol

Son cemaat mahallinin piramit çatıları ucunda ve ana kubbe üstünde bulunan piringç alemler destarlı sikke şeklindedir.

Ana kapı girişi üstünde bulunan taş kabartma destarlı sikke sembol içinde kabartma besmele yazısı bulunmaktadır.

Kubbe ve Piramit Kubbelerde Sikke Alemler

Taş Kabartma Keçe Sikke Sembol

İç mekânda da bu unsura ahşap ve metal olarak rastlanmaktadır. Korkuluklar üstünde bir süsleme unsuru olarak sikke semboller bulunmaktadır.

Mitrib mahfilini çeviren korkuluğun köşesinde ahşap bir keçe sikke sembol vardır. Semahaneyi çevreleyen ahşap parmaklık babaları üstünde ve kadınlar bölümüne çıkan ahşap merdiven korkulukları üstünde de ahşap keçe sikke semboller devam etmektedir.

Semahaneyi Çeviren Ahşap Korkuluklar

Sultan Divânî Sandukası ve Metal Parmaklıklar

Sultan Dîvânî'ye ait sandukayı çevreleyen piriç parmaklıkların dört köşesi de piriç destarlı keçe sikke sembolle tamamlanmaktadır. Keçe sikke semboller puşide levhalarına da işlenmiştir. Dival tekniğiyle metal ip kullanılarak bezenmiş olan bu örtülerden Sultan Reşat'ın hediyesi olan Sultan Divani sandukasını örten yeşil kadife puşide levhası üzerinde Hicrî 1331 (Miladi 1915) tarihi bulunmaktadır. Daha önce Sultan Dîvânî sandukası için II. Abdülhamit'in gönderdiği, günümüzde Aba Puş Bali Çelebi sandukası üzerinde bulunan kırmızı kadife puşide levhasına ise Hicrî 1310 (Miladi 1894) tarihi işlenmiştir.

Sultan Divani Sanduka Örtüsü Levhası

Sandukalar Üstünde Keçe Sikkeler

Mekânda keçenin somut örnekleri de bulunmaktadır. Türbe bölümünde sandukalar üstünde kalıplanmış ve zamklanmış tepme keçe sikkeler bulunmaktadır. Bu keçe sikkeler destarlıdır. Ana binanın iki kapısı saraçla işlenmiş tepme keçe kapı perdeleriyle örtülmüştür.

KAYNAKÇA

- Örcün BARIŞTA. "İşlemlerde Bazı Mevlevî Sembolleri (19. Yüzyıl Ve 20. Yüzyıl) Osmanlı İmparatorluk Dönemi", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl:2, Sayı:2, (II. Milletlerarası Osmanlı Devletinde Mevlevihaneler Kongresi, Tebliğler, Özel Sayı), Mayıs 1996.
- Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik, Yayına Hazırlayan Yusuf İLGAR AKÜ Yayınları No: 42, Afyon, 2002.
- Yusuf İLGAR, Karahisâr-ı Sâhib Sultan Dîvânî Mevlevihanesi ve Mevlevî Meşhurları. Afyonkarahisar Belediyesi Yayın No:14, Afyonkarahisar, 2008.
- R. Gülenay YALÇINKAYA. Halk Plastik Sanatlarından Keçecilik ve Afyonkarahisar'da Yansıması, Keçeye Ter Düştü. Elik Yayınları Kültür Serisi:2, Uşak, 2009.

Geçmiş Zaman Olur ki

Bir Nuhun Gemisi Vardı

afyon76@gmail.com

Afyon'da otobüs taşımacılığı deyince bir neslin belki de ilk hatırladığı isimlerden biri "NUHUN GEMİSİ".

Şimdiki gibi trafikte belli bir yaş şartının ve araçtaki yolcu sayısının sıkı sıkıya kontrol edilmediği yıllarda özellikle köylere çalışan otobüslerin yaşına ve haline bakılmazdı. Tek amacı şehre, pazara gidip gelmek olan insanlarımız elbetteki henüz lüksün ve verdiği yol parasının hakkını aramak gibi bir düşüncenin peşinde değillerdi. Otobüsün içi doluysa bagajda veya o yıllarda pek çok aracın üstünde yer alan bagajlarda çuvalların üstünde, arasında seyahat edenlere sık sık rastlanırdı. Öyle ya köye dönemeyip şehirde otelde ya da handa sabahlamaktansa ne şekilde olursa olsun evine dönmek en güzelydi.

Fotoğrafın ilginç bir hikayesi var. Bildiğiniz gibi arasıra gündeme gelen Nuhun Gemisi'ni arama çalışmaları 1970'li yıllarda da gündeme damgasını vurmuş. İşte o günlerde AFYON-ÇAY arası otobüs taşımacılığı yapan Halil Sakarya'ya ait Nuhun Gemisi adlı otobüsde Hürriyet Gazetesi muhabiri Muzaffer Nal'ın dikkatini çekmiş ve sonraki günlerde gazetede bir haber "MODERN NUHUN GEMİSİ".

Aslına bakarsanız otobüsünde Nuhun Gemisinden farkı yok. Yolcu olarak ne ararsanız var. Köpek, eşek, koyun, tavuklar... Hepsi bir arada yolculuk yapıyor. Ortasına kadar koltuk olan, arkadaki koltukları sökülüp ortaya çıkan boşluk diğer yolculara(!) tahsis edilen bir otobüs. Rivayete göre yolda aracı sık sık çevirip durduran ve "bu araç insan taşımak için yapılmış, senin aracında ne ararsan var" diyen polislere şoförün cevabı "Üzerindeki yazıyı okumadınız mı?" olur.

Aradan geçen otuz yıldan fazla bir zaman zarfında günümüzde hala bu şekilde yolculuk yapılan köylerimiz var mıdır bilinmez.

Uzun yıllar ilimiz yollarında seyreden ve ilk defa görenlerin hayret dolu bakışlarıyla izlediği Nuhun Gemisine ne mi oldu? 1988 yılına kadar ne bulursa taşımaya devam eder ve o yıl Isparta-Yalvaç ilçesine satılır. O günden bu yana 1937 model bu otobüsü yollarda bir daha da gören yok.

Gedik Ahmet Paşa ve İmaret Külliyesi

Ahmet TUNCA*

Her gün önünden geçipte, “Kimdir burada yatan, bu camiyi kim yapmıştır, hangi Türk büyüğüdür, bu yapının geçmişi nedir? Diye merak bile etmediğimiz, ülkenin tapu senetleri vardır.

Bunlar; camiler, medreseler, hanlar, hamamlar, kümbetler, kaleler mezar taşları v. b. çoğaltabileceğimiz önemli yapılardır. Bazıları İslami yönden, ilmi ve askeri yönden hizmet etmiş kişiler, kimileride ilimize ve ülkemize önemli hayırlar yapmış insanlardır.

Kimileri kadın, kimileri erkek, kimi asker, kimi sivil-dir. İllâ ve illâki her Türk çocuğu tarihini geçmişini topraklarını ilini kasaba ve köyünü, tarihini yetiştirdiği abidevi şahsiyetleri bilmek, tanımak zorundadır diye düşünüyorum.

* Gazeteci-Yazar

Gedik Ahmet Paşa Kimdir?

Osmanlı 1299 (1302) yıllarında kurulduktan sonra Sultan Orhan Gazi zamanında düzenli orduya geçebilmenin sancıları çekilir. Bu amaçla ilk yeniçeri teşkilatının temelleri atılır.

O dönemde ve sonraları. 1826'ya kadar 500 yıl hizmet verecek düzenli orduya geçilmeye başlanır. Bu amaçla asırlarca işgal edilen topraklardan toplanan ya da gönüllü olarak ailelerin Osmanlıya verdikleri çocuklardan yeniçeri ordusu oluşturulur.

Toplanan bu çocuklar büyütülür, kimileri yeteneklerine göre sınıflara ayrılır kimi tabip, kimi mühendis, kimi vezir olur. Kimileri de asker.

Gedik Ahmet Paşa'nın da devşirmelerden olduğu sarayda, Enderun'da uzunca bir süre eğitimden geçirilerek orduya katıldığı ve vezirliğe – beylerbeyliğine kadar yükseldiği biliniyor.

Peki, kökü, soyu sopu kimdir?

Kesin bir bilgi olmamakla beraber, Arnavut kökenli olduğu tarih kitaplarında yazılıp çizilir. Yani devşirmedir.

Külliye

Gedik Ahmet Paşa Camii

Kalenin etrafında ya da hemen hemen her gün İmaret Camii ve külliyesi çevresinde döner dururuz. Namaz kılarız, bahçesinde dinlenir sohbet ederiz. Hamamında yıllardır yıkanırız. Meydanındaki dükkânlardan alışveriş eder, Gedik Ahmet Paşa kütüphanesinden faydalanır hatırası ile anılan okulunda okumuşuzdur. Cenazeleriniz G. Ahmet Paşa camisinden kalkar.

Ama ne gariptir Gedik Ahmet Paşa ile ilgili dört cümle edeceğimiz yoktur. Sizce de garip değil mi?

KARAMAN BEYLİĞİ

Karaman Beyliği Selçukluların Anadolu ya gelişlerinden hemen sonra Karaman dolaylarına yerleştirilen Oğuz boylarındandır. Özbeöz Türk'türler. Ne var ki, gerek Selçuklular döneminde, gerek Osmanlılar döneminde devlete hep başkaldırmış, isyan etmiş çeşitli savaflara sebep olmuşlar; zaman zaman devleti ele geçirip Selçuklu, Osmanlı'nın yerine geçmek için dışındaki Türklerle olsun, yabancı ülkelerle olsun yakın ilişkilere girmişlerdir. Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'la yapılan Otlukbeli Savaşında da Uzun Hasan'dan yana olmuşlardır.

Fetret döneminden önce 1402'de Timur'la birlik olmuşlar, Fatih'ten sonraki Cem Sultan olayında vb. daha birçok olayda Osmanlıyla karşı karşıya gelmişlerdir. Karaman'da Şehzade Mustafa Valilik yapmış, sonra yerine hastalanınca yine Fatih'in oğullarından Sultan Cem Vali olarak atanmıştır. Osmanlı Hanedanlığıyla dünür olmalarına rağmen bu hırs asırlarca sürüp gitmiştir. Sultan Fatih Karaman'ın halli için bir Ordu gönderir ve başına Gedik Ahmet Paşa getirilir. Üstelik Gedik Paşa Anadolu Beylerbeyidir, ismi makamı giderek büyüyecek vezir, sonra Sadrazam olacaktır.

1472–1473 yıllarında Gedik Ahmet Paşa, adıyla anılan ya da İmaret Camii, külliyesi olarak bilinen ve bugüne kadar ayakta kalan yapılar topluluğunu Karaman seferi sırasında ünlü Osmanlı Mimari Ayaz Ağa'ya yaptırır. (Bugünkü Kâhil Mahallesine)

CAMİNİN YAPILMASI

Ayaz Ağa, camiye yapmaya başladıktan sonra, uzunca bir süre inşaat devam eder. Binanın oturması beklenir. Karahisar halkı henüz İmaret Külliyesinden uzak, yukarı mahallelerde iskan edilmiş, caminin bitiminden sonra şehir aşağılara doğru kaymaya, böylece düze inmeye başlamıştır. Önce camiye başlanır, hikâye ya da efsaneye göre inşaatta çalışan işçilerden biri, bir sabah duvara taşıdığı kucağındaki taşı alır götürür geri getirir. Bu olay Ayaz Ağa'nın dikkatini çeker. Ameleyi çağırıp sorar. O da gece hamamcı olduğunu ancak yıkanacak yer olmadığı için güsül abdesti alamadığını yani temizlenemediğini anlatır. Camii bırakılır ve önce hamamın inşaatına başlanır. Önce hamam bitirilir. Sonra Camii, Medrese, aşevi (İmaret) yapılır.

Taş Medrese

Taş Medrese İç Görünüm

arak hizmete sokulur. Çeşitli devirlerde dört beş kez tamirat tadilat geçirir. Bunun için Afyonkarahisar Camileri adlı Alimoğlu Şirketler Grubunun bastırıldığı Merhum Ahmet Topbaş, Mevlüt Üyümez, Fevzi Kaya'nın yazdığı Editörlüğünü Mehmet Sarlık'ın yaptığı kitaba bakabilir ve mimarisıyla ve tarihiyle ilgili geniş bilgi edinebilirsiniz. Bu konuda kitap yazan Merhum Dr. Mehmet Sadettin Aygen'i de (Afyonkarahisar Camileri) rahmetle analım. Bu muhteşem külliye 500 yıldır halkımıza hizmet ediyor. Aşevinin bir bölümü yıkılmış, medrese, geçmişte çeşitli okullara ve müze olarak hizmet etmiştir. Yunan İşgalinde depo, hapisane, karakol olarak kullanıldığı biliniyor.

27 Ağustos günü 300 kadar Afyonlu hapsedilir. Yunanlılar şehirden çekilirken Camiyi ateşe verirler, Yunanlıların zulmünden halkı kapıları kırarak bir mahalleli kadın kurtarır. Gedik Paşa'nın adı böylece ebedileşmiştir. Kitaplarını bağışlayan Gedik Ahmet Paşa ilk kütüphanesinde temelini atmış olur. Adını taşıyan bir İlköğretim Okulumuzda mevcuttur.

Sonuç

Fatih Sultan Mehmet Hanın gözdesi Gedik Ahmet Paşa veziri azam ve kaptan-ı derya olarak 140 parça gemi 18 bin piyade, 1000 sipahiyle birlikte 28 Temmuz 1480 günü İtalya'ya keşfe çıkar. Otronto Kalesini fethedince Avrupa ve papa ayağa kalkar. Gedik Ahmet Paşa, etrafa haber salarak Fatih'in büyük bir orduyla İtalya'ya geldiği haberini yayar. Ne yazık ki 1481 yılı ilkbaharında Fatih hastalanır ve 3 Mayıs'ta vefat eder. Gedik Ahmet Paşa'da orduyu ve donanmayı İstanbul'a geri çekmek zorunda kalır. Cem Sultan Karaman'da Vali'dir. II. Beyazıt ise Amasya'da, II. Beyazıt yeniçerilerin ve İshak Paşa'nın yardımıyla tahta oturur. Ve uzunca bir süre devam edecek Karaman Valisi kardeşi Cem Sultan'la savaşılar başlar. Ka-

ramani Mehmet Paşa Cem Sultan'ı, diğerleri Beyazıt'ı istemekte sarayda da bu yüzden kavgalar olmakta kelleler uçurulmaktadır. Otronto'dan dönen Gedik Ahmet Paşa ve arkadaşları Beyazıt'a rağmen gizliden gizliye devleti ele geçirmeye çalışırlar. Bunu bilen Beyazıt Han bir gün büyük bir ziyafet verir. Bu ziyafete devletinin ileri gelenlerini çağırır. Onlara sırmalı kaftanlar gönderir.

Gedik Paşa'dan intikam alma zamanı gelmiştir. Ona siyah yünden bir kaftan gönderir. Bu ölüm habercisi demektir. Yemekten sonra dilsiz bir hadım ağası Gedik Paşa'yı hançerleyerek öldürür. (14 Ekim 1482)

İsmail Hakkı Danişment'e göre suçu: İshak Paşa ve Hersekzade Ahmet Paşayla bir çete oluşturarak Türk Kökenli devlet adamlarını kenara getirmek, bugünkü deyişimle derin devlet oluşturmak sebep olarak gösterilir. Allah rahmet eyleye.

Vakfiyesi

1461'de Anadolu Beylerbeyi,

1475'de Kırım'ı fetheden komutan,

1481'de İtalya'ya sefere çıkan denizci,

Ve kimilerine göre Arnavut, kimilerine göre Rum veya Sırp kökenli,

Süleyman Gönçer'e göre Denizli-Sarayköy'lü.

Kökeni ne olursa olsun, bu devlete ciddi hizmetler eden ünlü bir devlet adamı ve

İmaret Camimizin banisidir.

Vakfiyesinde 11 köy, 3 bahçe, 1 bağ, 1 bedesten, 1 arasta, 1 ev, 1 çeltik nehri, çok sayıda dükkan, değirmen bulunmaktadır. Buralardan çıkan gelirlerin, görevlilere nasıl dağıtılacağı dahi belirlenerek, bu eserlerin ayakta kalması sağlanmıştır. Maalesef bu vakfiyelerden bugün eser kalmamıştır.

Bolvadin'de Bir Lale Devri Eseri AĞILÖNÜ ÇEŞMESİ

Prf. Dr. A. Osman Uysal¹

Ağılönü Çeşmesi

Kültür Tarihimizde, Sultan III. Ahmet (1703-1730) ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa (1718-1730) ile özdeşleştirilen bir döneme “Lâle Devri” denilmektedir. ² Lâle Devri, XVII. yüzyıl içerisinde askerî ve siyasî alanlarda birbirini takip eden bozgunların ardından gelen uzunca bir barış devresidir. ³ Bu döneme “Lâle Devri” denilmesinin sebebi; lâlenin, ilk defa bu zamanda ortaya çıkıp, rağbet görmesi değildir. Aslen bir Doğu çiçeği⁴ olan lâle, Türkler tarafından çok eskiden beri tanınmaktaydı. Tarihî kaynaklar, Fatih Devri’nde bile İstanbul’da lâle yetiştirildiğini göstermektedir. ⁵ XVI. Yüzyılda İstanbul’a elçi olarak gelen Busbecq, yol boyunca lâle, nergis, sümbül bahçelerine rastlamıştır. ⁶ Lâlenin, Avrupa’ya Busbecq tarafından götürüldüğü kabul edilmektedir. ⁷

XVI. yüzyılda çini, seramik, kumaş, . . . v. d. malzemeler üzerinde lâlenin, öteki çiçeklerle birlikte yoğun bir biçimde işlendiğini biliyoruz. Bu anlayış XVII. yüzyılda da devam etmiştir. Ancak, III. Ahmet’in saltanatıyla birlikte “lâle”, en gözde çiçek hâline gelmiştir⁸ ki; Godwin bunu, Sultan’ın lâleye olan sevgisine bağlamaktadır. ⁹ Dönemin sanat eserlerine bakıldığında, süsleme unsuru olarak lâlenin tek başına öne çıkmadığı, en az onun kadar gül, karanfil, sümbül, nergis, . . . v. d. gibi çiçeklerin de yaygın bir biçimde kullanıldığı dikkati çekmektedir. Fakat söz konusu dönemde lâle, sanat ala-

nından ziyade; günlük hayatta en çok sözü edilen, sevilen, yetiştirilen ve aranılan bir süs bitkisi olarak ilk planda göze çarpmaktadır. III. Ahmet’in bu uzun saltanat yıllarında, yediden yetmişe herkes lâle müptelâsı olmuş ve “lâle sevgisi”, âdeta toplumsal bir saplantı hâline gelmişti. Öyle ki, sadrazamından ırık hamalına kadar bütün İstanbullular, bahçesinde ya da saksısında lâle yetiştirme sevdasına düşmüştü. ¹⁰

Dünyada yaklaşık 4000 kadar çeşidi¹¹ olduğu sanılan lâlenin, XVIII. yüzyıl başındaki Osmanlı Ülkesinde; bir kayda göre 558,¹² diğer bir görüşe göre ise 1586 çeşidi üretilmiştir.¹³

Aynı yıllarda bazı yazarlar, lâle üzerine risaleler kaleme alıyorlar; devrin ünlü şairi Nedim’de, en güzel şiirlerinin ana motifi olarak lâleyi kullanıyordu.¹⁴ Aşırı rağbet yüzünden gittikçe artan lâle soğanı fiyatlarına narh konmuş, bu işler için bir “Şukûfe Meclisi” kurularak, başına Şeyh Mehmed Lâlezârî getirilmişti. ¹⁵ Bütün bunlar, III. Ahmet’in 1703’ten, Patrona Halil ayaklanmasının patlak verdiği 1730 tarihine kadar süren ve Çırağan, Sâdabâd, Neşetabâd gibi saraylar ile köşklerde, yıllarda, lâle bahçelerinde zevk ve safa âlemleriyle geçen döneme “Lâle Devri” denilmesine yol açmıştır. ¹⁶

Lâle Devri, diğer alanlarda olduğu gibi sanat alanında da batı tesirlerinin hissedilmeye başlandığı bir devir-

dir. Gerçi, bu zamandaki Türk Sanatı'nda Batı'nın Barok, Rokoko gibi üslûplarının yoğun bir etkisinden söz edilemez. Ama, yine de, sonraki yıllarda Baroğun benimsenmesine yol açan çözümler, Lâle Devri'nde kendini göstermiştir. ¹⁷ Bu dönem, dinî mimarîden ziyade, sivil yapılarıyla tanınmıştır. ¹⁸ XVI. ve XVII. yüzyıllardaki gibi görkemli eserler meydana getirilmemiş olmakla birlikte; İstanbul saraylar, köşkler, sebiller ve çeşmelerle süslenmiştir. Doruk noktaya ulaşan çiçek merakı ve sevgisi, sanatın bütün dallarını da aynı derecede etkilemiş ve süslemeye XVI. Yüzyılda belirmeye başlayan natüralist anlayışın daha da yaygınlaşmasına yol açmıştır. Burada ele alacağımız Bolvadin Ağılönü Çeşmesi de; XVIII. Yüzyıl Türkiyesinin bir taşra kasabasında yer almasına rağmen, aynı anlayışı yansıtan bir örnek olması nedeniyle incelenmeye değerdir. Ağılönü Çeşmesi, şehir merkezinin doğusunda kalan Ağılönü Semtinde, Şeyhler Mahallesi'ndeki Tekke Sokağı'nda yer almaktadır. Çeşme, Şeyhler Camisi'nin hemen kuzeydoğusuna düşer. Dörtgen prizmal gövdeli yapı, bugün, kuzeyindeki binaya bitişik durumdadır. Tek cephelidir. Üzeri sonradan ahşap bir saçakla örtülmüştür. Güney cephesinde yer alan çeşme nişi fazla derin değildir. Yuvarlak kemerli nişin kemer yüzeyi silmelerle hareketlendirilmiştir. Bunlardan ortadaki burmalı kaval silme şeklinde verilmiş olup; cephe yüzeyinden dışa doğru taşınmış meydana getirir. Burmalı silmeyi iki yandan kuşatan düz silmeler ise; yüzeyel bir özellik gösterdikleri için cephede taşınmış oluşturmazlar. Dışa doğru çıkıntı yapan üzenge taşının oturduğu düşey mermer blokların yüzeylerinde, devrin modasını yansıtan bir mermer işçiliği görülmektedir.

Bolvadin Ağılönü Çeşmesi, genel görünüşü. Yuvarlak kemerli nişin iç kavsi de silmelerle kuşatılmıştır. Nişin ortasında bulunan yatay dikdörtgen kitabe panosunun hemen altına, yine yatay dikdörtgen çerçeveli ve büyükçe bir mermerden oluşan ayna taşı yerleştirilmiştir. Ayna taşının ortasındaki sivri kemerli küçük niş su oluşu fonksiyonunun görmektedir. Cephede, kemer köşelikleri düz bir biçimde yapının üst kenarına kadar devam ederler. Yalnız burada, yaklaşık kare ölçülerdeki cephenin üst kenarı, yarım oluklu bir silmeyle dışa doğru çıkıntı yapar. Yapının üstüne yerleştirilen düz ahşap saçak, hem örtü hem de gölgelik fonksiyonunu üstlenmiştir.

Yığma duvar tekniği ile inşa edilen çeşmede, nişin iki yanındaki düşey bloklar ile kitabe ve aynalık taşı mermerdendir. Geriye kalan kısımlarda ise düzgün kesme taş malzeme söz konusudur. Ağılönü Çeşmesi, gösterdiği tezyinat bakımından, çiçek sevgisinin alıp yürüdüğü Lâle Devri'nin mimarî zevkini ve bezeme üslûbunu yansıtmaktadır. Silmelerle hareketlendirilen yuvarlak kemerli ni-

şin iki yanındaki düşey mermer blokların üzerine, nişteki ayna taşının ve kitabe panosunun yüzeylerine bitkisel motifler kabartılmıştır. Nişin sağında yer alan düşey dikdörtgen pano, düz satıldı bir silme ile çerçevelenmiştir. Çerçevenin üst kenarının ortasında nesih tarzında çeşme nişi da yazılmış "maşaallah" ibaresi bulunmaktadır. Panonun yüzeyine kabartma tekniği ile çiçekli bir vazo ve bunun iki yanına kaplar işlenmiştir. Her üç kap da, ortak bir sehpanın üzerinde yanyana durmaktadır. Vazonun iki tarafındaki kaplardan birisi buhurdanlık, diğeri ise esans kabı olmalıdır. Öteki kaplardan büyük tutulan vazo; yuvarlak gövdeli, ayaklı ve ince boyunlu olup, tam ortaya yerleştirilmiştir. Gövdeden itibaren yukarıya doğru daralan boyun, ortadaki bilezikten başlamak üzere tekrar genişleyerek ağız kısmıyla son bulmaktadır. Boynun iki yanındaki kulplar, dışa doğru bombe yaptıktan sonra kıvrılarak boyun ve gövde ile birleşirler. Boynun ortasında olduğu gibi, gövde ile ayak arasında da bir bilezik dikkti çeker. Gövdenin ortasında, cepheden verilmiş bir gül motifi görülmektedir. Vazodaki çiçek buketi lâle ve güllerden oluşmaktadır. Çiçekler ve dalları, vazonun hemen ağzındaki gül ile ortada düşey bir eksen teşkil eden ve ilk bakışta buğday başağını andıran lâlenin iki tarafına simetrik bir şekilde yerleştirilmişlerdir. Eksendeki gül ile bunun iki tarafındaki ikişer gül ve yaprakları cepheden; gül tomurcukları ise profilden verilmişlerdir. Kompozisyonun üst kısmını işgal eden lâle ve iki tarafındaki birer tomurcuk da profilden tasvir edilmiştir.

Nişin sağındaki pano yerleşmiştir. Ancak, lâlenin ince uzun yaprakları, tıpkı gül yapraklarındaki gibi cepheden ele alınmışlardır. Buket kompozisyonu, (gül yapraklarının uçlarındaki dikenlerine varıncaya dek ayrıntılı işlenişlerinden de anlaşılacağı gibi) çok natüralist bir yaklaşımla ortaya konulmuştur.

Vazonun sağındaki, buhurdanlık olması muhtemel yuvarlak gövdeli kabın tepesinde üç dilimli palmet şeklinde bir tutacağı bulunmaktadır. Kabın tam ortasından geçen iki yatay profil, gövde ile kapağın sınırlarını belirlemektedir. Bu çizginin üstünde kalan yatay kuşağın yüzeyine soyut kabartmalar işlenmiştir. Aşağıya doğru daralan gövde, dar bir boyunla dairesel tabanlı ayağa bağlanmaktadır.

Soldaki kaptaki yuvarlak gövdeli olup, dairesel tabanlı bir ayağa sahiptir. Ancak, burada boyun kısmı, gövdeden ağza doğru daralan bir form gösterir. Gövdesinin ortasına bir çiçek motifi işlenmiştir.

Kapların oturduğu sehpanın yatay dikdörtgen yüzünün ortasında, ters yerleştirilmiş şematik bir lâle kabartması vardır. Çeşme nişinin solundaki mermer bloğun yü-

zeyinde de (nişin sağındaki mermerde olduğu gibi) kabartmalar bulunmaktadır. Öbürü gibi düşey dikdörtgen formlu olan pano, düz bir silmeyle çerçevelenmiştir.

Diğer panodan farklı olarak burada, çerçevenin üst kenarında herhangi bir yazıya rastlanmaz. Çerçevenin sınırladığı yüzey; sadece bir vazodan çıkan çiçeklerle kaplamıştır. Burada görülen tek vazodan pek farklı değildir. Vazo, çerçevenin alt kenarının üzerine oturtulmuştur. Dairesel tabanlı konik ayak, gövdeden daha alçak kabartılmıştır. Yuvarlak gövde ile ağız kısmı arasında, boynun tam ortasında bir bilezik; iki yanında ise kıvrımlı kulplar yer alır.

Gövdenin ortasındaki gül motifi, her haliyle, diğer panodaki vazonun gülüne benzemektedir. Vazodaki buket, diğer vazoda olduğu gibi, kabin ağızına yakın gül ve bunun üstünde yükselen lâlenin iki yanındaki çiçek ve dallarla simetrik bir düzen gösterir. Ortadaki gülün sağında ve sollunda ikişer gül; üstteki lâlenin iki tarafında birer lâle ve yine simetrik tomurcuklarla buket kompozisyonu oluşturulmuştur. Güller ve yapraklar yine cepheden verilmiş; lâleler ve tomurcuklar ise profilden resmedilmiştir.

Ayrıntılı bir natüralist işçiliğin gözlemlendiği kompozisyonda; vazonun iki yanından aşağıya doğru sarkan yapraklardan bazıları, dalından kopmuş vaziyette- dir. Bu özellik, diğer vazoda görülmez.

Çeşmedeki öteki mermer parçalarda olduğu gibi, ayna taşının yüzeyinde de temiz bir işçilik söz konusudur. Yatay dikdörtgen çerçeveli ayna taşının ortasındaki küçük düşey dikdörtgen çerçevenin içine kaş kemerli bir niş açılmıştır.

Nişi sınırlayan kemerin düz silmesi, tepe noktasından sonra yukarıya doğru devam ederek üç dilimli bir palmetle son bulur. Palmetin altında geniş bir bilezik, silmeyi kavramıştır. Çerçevenin düz silmesi ile palmet tepelikli kemer kavsi arasında kalan köşelilere simetrik olarak bitkisel motifler işlenmiştir. Kıvrımlı ve dilimli bir yaprak ile rûmî ve palmetlerden meydana getirilmiş; uçlarında kıvrımlı çiçekleri bulunan stilize bitkinin türü konusunda bir tahminde bulunmak güçtür. Nişi içine alan çerçevenin üst

Kenar Süslemeleri

kenarı boyunca yan yana sıralanmış beş dilimli palmetlerin arasında, onlardan daha alçak kabartılmış lotusu andıran motifler vardır. Bu kompozisyonu sınırlayan ince şeridin üstünde ise iri harfli “maşaallah” yazısı okunmaktadır. Niş çerçevesi, palmet dizisi ve yazının teşkil ettiği düşey dikdörtgen alan, iki yandan, kaş kemerli yüksek kartuşlarla kuşatılmıştır. Kartuşların içerisine birer servi ağacı motifi kabartılmıştır.

Nişin solundaki pano, ayna taşı çeşme nişinin ortasına gelecek şekilde, ayna taşının üzerine konulan yatay dikdörtgen çerçeveli mermer kitabe, nesih tarzındaki yazı ve işçiliği ile; yapıyı belgelemenin yanı sıra, süsleyici bir unsur olarak da önem taşımaktadır. Kitabede, yatay kartuşların dilimli kemeri andıran dış kenarları arasındaki köşeliler, yarım çiçek motifleriyle doldurulmuştur.

Kitabe: Ağılönü Çeşmesi'nin kitabesi sekiz satırlık olup, dönemin Türkçe'siyle nesih hatla yazılmıştır:

1- Ol bu sırr-ı âb-ı dergâh kemâlîm odur

- 2- Karahisarî Paşazade Hacı Mustafa Ağa
- 3- Ahsen malından ol bu çeşmeyi icra' idüb
- 4- Menba'-i lûtfundan işrab eyleye bu âb-ı safa
- 5- Avn-i Hak'la faiz-i akranla bulmuş kemâl
- 6- Rûz-i mahşerde şefî' ol yâ Rabb-i Mustafa
- 7- Ey gör ve mü'minin lûtf eyleyüb tarîki bak
- 8- İç bunun su (yu) Şâkirâ kıl Mustafa kuluna dua

Kitabede, kartuşların arasında kalan boşluklara, yukarıdan itibaren: "Allah, Yâ Muhammed, Ebubekr, Ömer, Osman, Ali, Hasan, Hüseyin, sene 1160" ibareleri yazılmıştır.

Kitabeye göre çeşme; H. 1160/M. 1748 tarihinde, Hersekzade Ahmet Paşa'nın torunu Karahisarlı Paşazade Hacı Mustafa Ağa tarafından yaptırılmıştır. Kitabede, eserin ustası hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Kitabedeki şiir Bolvadinli şair Şakir'e aittir. Şakir sözcüğü ebced hesabı ile çözüldüğünde çeşmenin yapılış tarihi olan H. 1160 tarihi bulunur. Anadolu Türk Mimarisi'nde,

Selçuklulardan Batılılaşma Dönemine gelinceye dek çeşme nişini sınırlayan kemerin biçimi -istisnalar hariç sivridir. Çeşmenin boyutları ve niş (göz) sayısı ne olursa olsun, bu özellik değişmeyen bir karakter olarak belirmektedir. Ağılönü Çeşmesi'nde ise yuvarlak kemerli bir niş karşımıza çıkıyor. Ancak, İstanbul'da Bayezit Medresesi yakınındaki 1703 tarihli Hacı Mehmet Çeşmesi, 1710'da yaptırılan İstanbul Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi, III. Ahmet Çeşmesi (1729) gibi aynı dönemin eserleri ile, bunu takip eden yıllarda yapılan Üsküdar Çeşmesi (1732), Tophane Çeşmesi (1732) ya da Azapkapı Çeşmesi (1733) gibi, Batı etkilerinin Anadolu'dan daha önce hissedilmesi gereken İstanbul'a ait çeşmelerde bile, hâlâ klâsik sivri kemerler kullanılmaktadır.

Bu nedenle kemer biçimi açısından, Ağılönü Çeşmesi'nin genel anlayışın dışında kaldığı düşünülebilir. Buna karşılık süsleme, devrin çiçeğe olan tutkusuyla şekillenen modasını yansıtmaktadır. Ağılönü Çeşmesi'nin ayna taşıdaki palmetler, çok eskiden beri bilinen ve yaygın olarak kullanılan motiflerdir. Kaş kemerli kartuşların içinde kalan serviler ise; XVI. ve XVII. yüzyıl çini ve min-

Ağılönü Çeşmesi ve Muharrem Bayar

yatürlerinde¹⁹ çok rastlanılan bir motif olup, mezar taşları üzerinde de kullanılmıştır. 1663 tarihli Edirne Kara Mustafa Paşa Çeşmesi'nde olduğu gibi XVII. yüzyıl çeşmelerinin ayna taşlarında karanfil, sümbül, lâle ve diğer çiçeklerle birlikte selvi ağacını da görebiliyoruz.²⁰ Lâle Devri'nin sonlarında inşa edilen İstanbul /Galata Bereketzâde Çeşmesi (1732)'nin ayna taşındaki serviler, Ağılönü Çeşmesi'ndekilere benzer şekilde simetrik düz enlen işlerdir. Ağılönü Çeşmesi'nde, nişin iki yanındaki panolarda, vazolu çiçek buketlerinden meydana gelen natüermortlar, Lâle Devri için çok karakteristik kompozisyonlardır. Ancak, bu tarz düzenlemeler, sadece Lâle Devri'ne özgü olmayıp, çok daha erken tarihlerden beri görülmektedirler.

Öyle anlaşılıyor ki, Türk Sanatı'nda bu unsurun süsleme ögesi olarak kullanılışı Osmanlılar zamanında revaç bulmuştur.²¹ İlk olarak Bursa Yeşil Türbe (1421)'nin mihrabında çini üzerinde çok stilize bir biçimde rastladığımız vazolu çiçek buketi; XV. yüzyıldan Bursa Cem Sultan (Atik Mustafa) Türbesi ve Edirne Muradiye Camisi duvar resimleriyle. Edirne Üç Şerefeli Cami revak kubbelerindeki süslemelerde tespit edilmektedir. XVI. yüzyılda Topkapı Sarayı, İstanbul Rüstem Paşa Camisi gibi eserlerin duvar çinilerine işlenen natüeralist eğilimli vazolu buketler, aynı yüzyılda seramik ve minyatürlerde de kullanılmıştır. Bu yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenen²² sıraltı tekniğinde İznik işi bir seramik tabakta; Ağılönü Çeşmesi'nin sağ panosundakini hatırlatan bir düzenleme dikkati çekmektedir. : Tabağa yerleştirilen üç vazodan ortadaki: Ağılönü Çeşmesi'nde olduğu gibi, diğerlerinden daha büyüktür ve başlı başına bir yapıyı anlatan sehpanın üzerinde yer almaktadır. Diğerler: ise çizgisel bir zemine oturmaktadırlar. Benzeri bir düzenlemeyi, 1582 tarihli "Sûrnâme"nin minyatürlerinden birisinde de buluyoruz. Burada III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmet'in sünnet düğününe katılan çiçekçi esnafı tasvir edilmiştir.²³ Minyatürde, teskere üzerinde yanyana dizilmiş çiçekli vazolardan ortadaki, yine diğerlerinden büyük tutulmuştur. Ötekiler ise, simetrik olarak iki yana dizilmişlerdir. Malzeme ve teknikleri farklı olmasına rağmen, vazolu buket tasvirleri taş, mermer, çini, seramik, minyatür ve duvar resimlerinde; XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar ortak bir anlayışla ele alınmış görünüyolar. Vazolu çiçek buketi, 1669 tarihli Edirne Yıldırım Çeşmesi kitabesinin iki yanında da yer alır. Yıldırım Çeşmesi örneği, bu kompozisyonun mimarî dekorasyonda kullanılmasına, Lâle Devri'nden önce başlanıldığını ortaya koyuyor. XVIII. yüzyıl başından İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa (Köprülü) Yalısı'nda olduğu gibi, Lâle Devri'nde de vazolu çiçek buketi önceki dönemlere göre daha natüeralist bir üslûpta ele alınmış; III. Ahmet'in Topkapı Sarayı'ndaki

"Yemiş Odası"ndan, III. Ahmet Çeşmesi ile Üsküdar İskelesi Çeşmesi. ve dönemin sonunda Tophane, Azapkapı gibi çeşmelere varıncaya dek, çeşitli malzeme ve tekniklerle mimarî dekorasyonda kullanılmıştır. Fakat, adı geçen çeşmelerde artık, Baroklaşma eğilimi de kendini belli etmiştir. Edirne Yıldırım Çeşmesi kitabesinde vazolu buket İstanbul / Üsküdar İskele Çeşmesinde ayna taşında vazolu buket aynı durumdadır. Bu nedenle, onlardaki çiçek natüermortları daha plastik olmalarına rağmen, Ağılönü Çeşmesi'ndekiler kadar natüeralist değildiler.

Öte yandan, III. Ahmet Çeşmesi, Azapkapı Çeşmesi ve Tophane Çeşmesinde mermer üzerine kabartılan natüermortlar, Ağılönü Çeşmesi'ndeki gibi bir sehpa üzerine konulmuştur. XVI. yüzyıl İznik işi tabakta da görüldüğü şekilde; bu tür uygulamalarda vazo boşlukta değil, bir sehpa üzerinde tasvir edilerek, mekan ve hacim duygusu yaratılmaya çalışılmıştır. Aynı uygulamanın paralelleri biz, 1676-77 tarihli Gazneli Albümü'ndeki sulu boya resimlerde görebiliyoruz.²⁴ Söz konusu örneklerdeki sehpa tasvirlerinde, üç boyutluluk ve perspektif kaygısıyla hareket edildiği hissediliyor. İstanbul III. Ahmet Çeşmesi'nde sehpa üzerinde vazo. (Goodwin'den). İstanbul Tophane Çeşmesi'nde sehpa üzerinde vazo. Ağılönü Çeşmesi'nde ise sehpa, profilden tasvir edildiği için derinlik duygusundan yoksundur. Gazneli Albümü ve benzeri örneklerdeki minyatürler ile mimarî süsleme örnekleri; vazonun günlük hayatta sehpa üzerine konulduğunu ve ister nakkaş, ister taşçı ustası olsun, konuyu işleyen sanatçıların, tıpkı bitkilerde olduğu gibi vazo ve mobilya tasvirinde de gerçekçi anlatıma yönelmeye çalıştıklarını düşündürmektedir. Vazolu çiçek buketleri, İstanbul İbrahim Paşa mezarlığındaki bir örnekte karşılaştığı şekilde, XVIII. yüzyıl mezar taşlarında da tatbik edilmiştir

Ağılönü Çeşmesi'ndeki vazoları dolduran çiçeklerden gül; özellikle XVI. yüzyıldan itibaren natüeralist bir eğilimle tasvir edilmeye başlan Gazneli Albümü'nde sehpa üzerinde vazo yapmış ve minyatür, çini ve mermer üzerinde yoğun olarak kullanılmıştır.

Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan 1565-66 tarihli "Muhibbi Divanı"nın bezeme ustası bilinmeyen minyatürlerdeki güller; yaprak uçlarındaki dikenlerine varıncaya kadar detaycı bir işçilikle meydana getirilmişlerdir.²⁵ Aynı özellikleri, dönemin ünlü nakkaşı Kara Memi'nin eserlerinde görmek mümkündür. ²⁶ Bu özellik XVII. Yüzyılda devam etmiş ve XVIII. yüzyılın duvar resimlerinde ve mermer levhalarında aynı anlayışla tekrarlanmıştır.

Ağılönü Çeşmesi'ndeki buketlerde, kompozisyonun üst kısmı buğday başağı gibi bir izlenim bırakan lâleler ta-

rafından oluşturulmuştur. Gül gibi lâle de, Türk Sanatı'na Lâle Devri'nden önceki dönemlerde girmiş ve bilhassa XVI. yüzyıl çini ve seramikleri üzerinde stilize formlarla ve çok çeşitli renklerle, ana süs öğelerinden birisi olarak kullanılmıştır. Buna karşılık XVI. yüzyıl minyatürlerinde lâle, çini ve seramiğe göre daha natüralist bir üslûpta işlenmiştir. Meselâ Matrakçı Nasuh'un "Der Beyan-ı Menazıl-ı Sefer-i Irakeyri" adlı eserinde, şehir tasvirlerinden arta kalan boşluklara resmedilen natüralist çiçekler arasında lâleler vardır.

Gazneli Albümü'nde sehpa üzerinde vazolu (Y. Demiriz'den) İstanbul Kaptan İbrahim Paşa Mezarlığı'ndaki bir mezar taşında vazolu buket (A. S. Ünver'den) onda lâleler de vardır. XVI. yüzyılda Edirne S limiye Camisinin fil ayaklarından birisi üzerinde gördüğümüz ters lâlelerden sonra, XVII. yüzyıl mimarî süslemesinde taş ve mermer üzerinde gül ve diğer çiçeklerle birlikte lâle de kullanılmaya devam etmiştir.

Bu dönemden Edirne Yıldırım Cami Çeşmesi (1667) nde²⁷ kitabenin iki yanındaki vazolara gül ve zerrin motifleriyle birlikte lâleler yerleştirilmiştir. XVII. yüzyılın kitapları-

nı süsleyen minyatürlerde ve cilt süslemelerinde natüralis üslûpta lâleler bulunmaktadır. XVII. yüzyılın sonundan İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa yalısı ile; Lâle Devri'nden III. Ahmet'in Yemiş Odası ve Bursa Tahir Paşa Konağı (1724) nın kalem işi vazolu buketlerinde; İstanbul Emetullah Valide Sultan Çeşmesi (1710), III. Ahmet Çeşmesi (1729) ve III. Ahmet Devri'nin hemen ardından inşa edilen Tophane, (1732), Azapkapı (1733), Galata Bereketzâde çeşmelerinin üzerlerindeki mermer kabartma vazolu buketlerde, süslemenin ana motiflerinden birisi lâledir. Bütün bu yapılardaki natüralistlerde lâle, genellikle kompozisyonun üst kısmını işgal etmektedir. Bu arada XIX. yüzyılda Derviş Süleyman el-Mevlevî adında birisinin kaleme aldığı "Sümbül-nâme" adlı çiçek risalesinde, adı bilinmeyen bir nakkaş tarafından yapılan çiçek resimleri arasındaki İstanbul Rüstem Paşa Camisi çinilerinde stilize lâle (G. Öney'den). "Gülrengi Kırlangıç"²⁸ adıyla anılan lâle cinsi ince, uzun ve zarif gövdesi, sivri yapraklarıyla; Ağılönü Çeşmesi'nde, İstanbul III. Ahmet, Azapkapı, Tophane, Üsküdar ve Bereketzâde çeşmelerinde karşılaştığımız sivri uçlu yapraklara sahip lâlelere çok benzemektedir. Ayrıca, 1725-27 yılları arasında yapıldığı sanılan²⁹ bir lâle

mecmuasındaki resimler arasında “Nuri Cenân” adını taşıyan lâle, aynı biçimsel özelliğe sahip görünmektedir. Bu benzerlik, adı geçen yapılarındaki ince, uzun lâle motiflerinin sanatçı fantezisinin bir ürünü değil; belli lâle cinsi ya da İstanbul Rüstem Paşa Camisi çinilerinde stilize lâle olabilir.

Matrakçı Nasuh’un İstanbul konulu bir minyatüründe diğer çiçeklerle birlikte lâleler (F. Çağman’dan) cinslerinin formuna bağlı kalınarak yapılmış bezemeler olduğunu ortaya koymaktadır.³⁰ III. Ahmet’in Yemiş Odası, Mudanya Tahir Paşa Konağı ve İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Yalısındaki lâleler de, Ağılönü Çeşmesi ve diğer örneklerdekilere benzemektedirler. XVII. Yüzyıldan Ali Çakeri imzalı halkî tekniğindeki bir süslemede³¹, Gazneli Albümü’ndeki resimlerde³² ve 1727-28 tarihli bir şiir kitabında Ali Uskûdarî’nin yaptığı resimler arasında söz konusu lâle formuna rastlıyoruz. Ayrıntılı bir incelemeye bu örneklerin sayısının çoğaltılması mümkündür. Burada incelemeye çalıştığımız Ağılönü Çeşmesi süslemelerinin motif ve kompozisyon açılarından değerlendirilmesinin de gösterdiği gibi; Lâle Devri, kendinden önceki dö-

nemlerden henüz kopamamış bir aşamayı ifade etmektedir. Bu nedenle, dönemin motif repertuarını oluşturan³³ Y. Demiriz, lâle formlarının böyle dar ve uzun resmedilmesiyle ilgili olarak “Bu, sanatçının bir fantezisi değil, yetiştirilen lâlelerin formlarına bağlı gerçekçi bir yaklaşımdır.” demektedir.

Sümbül-nâme’de yer alan “Gülrengi Kırlangıç” adlı lâle (Y. Demiriz’dan) turan unsurların kökeni; lâle modası ya da Batı etkilerinin yoğunlaşmasında değil, önceki dönemlerde ve bilhassa XVI. yüzyıl süslemelerinde aramak gerekiyor. Öte yandan, Anadolu’daki Lâle Devri eserlerinin tam katalogu henüz çıkartılmamış olmakla birlikte; bilinen örnekler, taşranın her alanda olduğu gibi- sanat alanında Payitaht’taki gelişmelere karşı duyarlı ve buradan gelecek etkilere açık olduğunu göstermektedir.

Anlaşıldığı kadarıyla, Anadolu’daki uygulamalar, (aynı görkemlilikte olmasa bile) merkezdeki örnekleri taklit ve takip ediyordu. XVIII. Yüzyıl Türkiye’sinin küçük bir kasabasında inşa edilen bu çeşme de, (dönemin diğer yapılarıyla birlikte) bizi, böyle düşünmeye sevk etmektedir.

¹ Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Öğretim Üyesi

² Yılmaz Öztuna, bu ismin Y. K. Beyatlı tarafından verildiğini, Ahmet Refik’in de aynı isimle bir kitap yazmasından sonra söz konusu tabirin kabul gördüğünü belirtmektedir. ÖZTUNA, Y., Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi, C. 6, Ötüken Yayınevi, İstanbul. 1978, s. 289. Ahmet Refik’in eserinde dönemin tarihi, hikâye üslubunda aktarılmaktadır, Bkz. ; Ahmet Refik, Lâle Devri, Yayınlayan: Abdullah Tanrıncı-Oktay Enünlü, Pınar Yayınevi, Tarihsiz (6. Baskı).

³ ÖZTUNA, Y., a. g. e., s. 289, 1683’teki Viyana bozgunundan sonra 1699 tarihinde ağır şartlarla imzalanan Karlofça Anlaşması bu dönemin başlangıcıdır. Karlofça Anlaşması için bkz. ; UZUNÇARŞILI, İ. H., Osmanlı Tarihi, C. III, T. T. K. Yayınlarından, T. T. K. Basımevi, Ankara. 1983 (3), s. 585-595.

⁴ Feyzullah Dayıgil’e göre, bir doğu çiçeği olan Lâlenin yabanî cinsi “Kafkasya, İran, Japonya, Güney Asya’dan Orta Asya’ya doğru, uzanan bölgelerde ve kısmen de Türkiye’nin bazı yerlerinde yetişmekte olup; Avrupa ve Amerika’ya bu bölgelerden gitmiştir.” DAYIGİL, F., “İstanbul Çinilerinde Lâle”, Vakıflar Dergisi, Sayı: I, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1938, s. 83; AKTEPE, M., “Damat İbrahim Paşa Devrinde Lâle”, Tarih Dergisi, C. IV, Sayı: 7 (Fylül. 1952), İstanbul. 1953, s. 85.

⁵ ÜNVER, A. S., “Türkiye’de Lâle Tarihi”, Vakıflar Dergisi, Sayı: 9, V. G. M. Yayını, Ankara. 1971, s. 265 Dönemin tarihçisi Dursun Bey, “Ebu’l-Feth” adlı eserinde, Fatih’in yeni yaptırdığı sarayın bahçesinin lâle, gül, nergis, yasemen gibi çiçeklerle tezyin edildiğini kaydetmektedir; Tursun Bey, Tarih-i Ebu’l-Feth, Haz. : A. Mertol Tulum, Baha Matbaası, İstanbul. 1977, s. 73.

⁶ BUSBEQ, Ogier Ghiselin de, Türkiye’yi Böyle Gördüm, Haz. : Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser: 31, Tarihsiz, s. 34.

⁷ DAYIGİL, F., a. g. m., s. 84; ÜNVER, A. Ş., a. g. m., s. 265.

⁸ ARSEVEN, C. E., Les Arts Decoratifs Turcs, M. E. Basımevi, İstanbul. 1950, p. 58.

⁹ GOODWIN, G., A History of Ottoman Architecture, London. 1971, p. 364.

¹⁰ ÖZTUNA, Y., a. g. e., s. 298.

¹¹ DAYIGİL, F., a. g. m., s. 84.

¹² ARSEVEN, C. E., op. cit, p. 59.

¹³ DAYIGİL, F., a. g. m., s. 85. Ahmet Refik, aynı dönemde 839 çeşit lâle

yetiştirildiğinden söz ediyor. Ahmet Refik, a. g. e., s. 35. Uzunçarşılı’nın eserinde ise lâlenin 239 cinsi bulunduğu ifade ediliyor. UZUNÇARŞILI, İ. H. Osmanlı Tarihi, C. IV, T. T. K. yayım, T. T. K. Basımevi, Ankara. 1982 (3), s. 168.

¹⁴ Bkz. ; Nedim Divanı, Haz. : Ahdülbâki Gölpinarlı, İstanbul. 1972

¹⁵ 14 GOODWIN, G., op. cit., p. 364.

¹⁶ ARSEVEN, C. E., Türk Sanatı, Cem Yayınevi, İstanbul, 1970, s. 176.

¹⁷ AREL, A., 18. Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, Doçentlik Çalışması, Trabzon. 1972, s. 43.

¹⁸ KUBAN, D., 100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul. 1970 (2), s. 188

¹⁹ Bkz. ; ÖNEY, G., Türk Çini Sanatı, İstanbul, 1976, s. 67; ATASOY, N., ÇAĞMAN, F., Turkish Miniature Painting, İstanbul, 1974, Pl. 6, 7, 9.

²⁰ ANONİM, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul:!. 1975. s. 269.

²¹ AKAR, Azade, “Tezyini San’atlarımızda Vazo Motifleri”, Vakıflar Dergisi, Sayı:VIII, V. G. M. Yayınları, Ankara. 1969, s. 268.

²² İZET, H., “İznik Çiniciliği”, Türkiyemiz, Sayı: 17, Ekim. 1975, s. 30.

²³ ÇAĞMAN, F., Miniature, Prepared on the Occasion of “The Age of Sultan Suleiman the Magnificent” Exhibition, Turkish Republic, Ministry of Culture and Tourism, Tarihsiz, p. 26.

²⁴ DEMİRİZ, Y., Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler, İ. Ü. Ed. Fak. Yayın No: 3205, İstanbul. 1986, s. 268, 272-276

²⁵ DEMİRİZ, Y, a. g. e., s. 180.

²⁶ Bkz. ; DEMİRİZ, Y, “Kitap Süslemesinde Gül”, İlgı, Sayı: 32, İstanbul. 1981, 30

²⁷ ÖZTÜRK, M., Edirne Çeşmeleri, A. Ü. D. T. C. F. Sanat Tarihi Kürsüsü, (Yayınlamamış Öğr. Lis. Tezi), Ankara. 1979, s. 19.

²⁸ DEMİRİZ, Y., a. g. e., s. 200, 204.

²⁹ AYVERDİ, E. H., XVIII. Asırda Lâle, İstanbul. 1950, s. 5.

³⁰ DEMİRİZ, Y, a. g. e., s. 356.

³¹ DEMİRİZ, Y, a. g. e., s. 49-51.

³² DEMİRİZ, Y, a. g. e., s. 273

³³ Bkz. ; DEMİRİZ, Y., a. g. e., s. 304-311

Büyük Taarruz Şehitliği

Başkomutan Tarihi Milli Parkı

İhsan KIRGIZ*

Başkomutanlık Tarihi Milli Parkı genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasına temel olan Türk Kurtuluş Savaşımızın son evresi Başkomutan Savaşı'nın geçtiği savaş alanlarını kapsar.

Başkomutan Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün önderliğinde ve Onun silah arkadaşları ile Kahraman Mehmetçiğin kesin zaferi ile sonuçlanan Türk Milleti'nin dünya milletleri arasında yeniden doğmasına neden olan 26 Ağustos 1922 Büyük Taarruz Harekatı ile 30 Ağustos 1922 Başkomutan Meydan Muharebelerinin geçmiş olduğu ;Kocatepe (rakım 1874m), Beytepe, Belentepe, Kurtkayası, Kalecik Sivrisi Tepe, Erkmén Tepe, Çiğiltepe, Tınaztepe, Zafertepe, Berberçam Tepe, Adatepe ile Çalköy ve Dumlupınar gibi yerleşim alanlarının da içine alarak Murat Dağları'nın doğu yamaçlarına kadar uzanan 40. 769. 000 hektar alanı kapsamaktadır.

6831 Sayılı Orman Kanununun 3. maddesine göre Kocatepe (Afyonkarahisar) ve Dumlupınar (Kütahya-Uşak) çevresindeki alanlar 31. 08. 1981 tarih ve 8/3580 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Başkomutan Tarihi Milli Parkı ilan edilmiştir. Kocatepe ve Dumlupınar olmak üzere 2 bölümden oluşur. Afyonkarahisar-Kütahya kısmında Uşak illeri içerisinde yer almaktadır. 31/05/2000 tarihin-

* Orman Yüksek Mühendisi

Kocatepe Kıtabeli

de yayınlanan 2000/810 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Başkomutan Tarihi Milli Park sınırlarında değişiklik yapılarak Kocatepe bölümü ile Dumlupınar Bölümü'nü birbirine bağlayan 53. 4 Km. yolun her iki tarafındaki 250 metrelik kısmı çıkartılarak Devlet Karayoluna çekilmiştir.

2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu kapsamında olan Başkomutan Tarihi Milli Park'ının Dumlupınar Bölümü-Dumlupınar Tarihi Sit Alanı, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 03/04/1990 gün ve 1067 sayılı

kararı ile, Kocatepe Bölümü ise Kocatepe Tarihi Sit Alanı olarak Eskişehir Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 14/01/2000 gün, 1041 sayılı kararı ile tescilli yapılmıştır.

Başkomutan Tarihi Milli Parkı; Türk Ordusunun ve Türk Milletinin vatanını işgal eden davetsiz misafirlere karşı verdiği özgürlük ve bağımsızlık mücadelesinin sembolüdür. İşgal, zulüm, yağma kültürü ile yetişen ve her türlü silah, araç, gereç, cephane, giyim, yiyecek vs. her türlü donanıma sahip işgalci Yunan ordusu ve destekleyicileri emperyalist ülkelerin "İonia Muhtar İdaresi" emelleri Atatürk'ün deyimiyle "Vatanın Haremi İsmetinde" boğulmakla kalmamış, Anadolu'nun ebedi hür ve egemen kalmasını sağlamıştır. Vatanları için dünyanın hiçbir ordusunda görülmeyen insanüstü gayretle direnen, azimli, inançlı, gecenin koyu karanlığında uykusuz, yorgun, susuz, sessiz ölüme giden Mehmetçiklerin destanıdır.

Kocatepe Bölümü:

20. 440. 50 hektar alanı kapsar. Afyonkarahisar'ın 20 km. güneyindeki Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın savaş idare yeri Kocatepe (1874 m) ile Kocatepe'nin görüş üstünlüğünde olduğu doğu-batı yönünde uzanan "Zafer sıradağları" adı ile anılan Beytepe-Belentepe-Tınaztepe-Çiğiltepe'den oluşmaktadır. Doğu-Batı yönünde uzanan kayalık derin yar ve derelerle çevrili bu tepeler Yunan işgal kuvvetleri tarafından üç kademeli tel örgü, siiper, lağım tarlaları, makineli tüfek ve toplarla donatıldı. İngiliz kurmay heyetinin 7 senede alınamaz dediği bu mevkiyi Mehmetçik 2 günde sökerek düşmanı Afyonkarahisar ve Büyük Sincanlı ovasına atmıştır.

Hafızalardan silinmeyen ise tüm ordu birliklerimizin Yunan Savaş Uçaklarının kontrolüne rağmen büyük bir gizlilik içerisinde kısa bir sürede Kocatepe'ye intikal et-

Çiğiltepe Şehitliği
Reşat Bey'in Büstü

tirilmesi, 5. Süvari Kolordusu'nun bütün ağırlıklarını bırakarak bir gecede tespih tanesi gibi sıralanarak karanlıkta tek at, tek süvari Kırka Geçidi'nden Sincanlı Ovası eteklerine indirilişi, 57. Alay Komutanı Albay Reşat Bey'in söz verdiği saatte düşmandan geri alamadığı Çiğiltepe'de intihardır.

Kocatepe Bölümü İçerisinde;

1-Kocatepe Anıtı ve Kitabesi

2- Yüzbaşı Agah Efendi Şehitliği

3-Büyük Taarruz Anıtı ve Başkomutan Mustafa Kemal Anıtı

4-Albay Reşat Bey Çiğiltepe Şehitliği

5-Zafer Müzesi bulunmaktadır.

Dumlupınar Bölümü:

20. 328. 50 hektar alanı kapsar. 30 Ağustos 1922'de Başkomutan Meydan Muharebesi'nin cereyan ettiği alanları içine almaktadır. Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün savaş idare yeri 1181 rakımlı Zafer Tepe ile Çalköy-Zafer Tepe-Ağaçköy üçgeni içerisinde Berberçamtepe, Nasuhtepe, Adatepe bölgele-ri savaşın yoğun olarak geçtiği alanlardır. Göğüs göğü- se süngü hücumu ile devam eden çarpışmalar gece-

nin koyu karanlığına kadar devam etmiştir. Düşmanın önemli bir kısmı bu topraklara gömülmüştür. Hafızalardan silinmeyen ise Yunan top mermisinin açmış olduğu çukura gövdesi ile gömülen, dışarıda kalan katılmış tek kolu ile sancağı dimdik tutan Mehmetçiğin bugün Berberçamtepe’de bulunan Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı’dır. Bu anıtın 30 Ağustos 1924’te yapılan temel atma töreninde bizzat Atatürk’te bulunmuştur ve anıtın fikrini de Atatürk vermiştir.

Dumlupınar Bölümü içerisinde;

1-Zafer Anıtı

2-Şehit Sancaktar Anıtı

3-Şekip Efendi Şehitliği

4-Üçtepeler Şehitliği

5-Dumlupınar Anıtı

6-Dumlupınar Şehitliği

7-Dumlupınar Müzesi ve Atatürk Evi

bulunmaktadır.

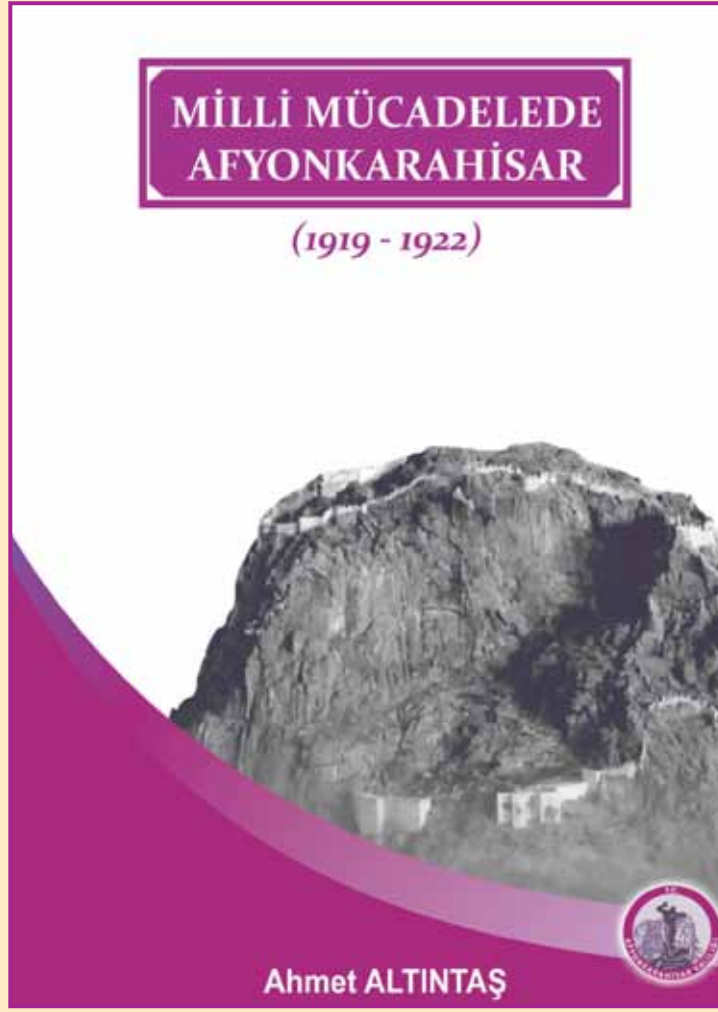
1989 yılında hazırlanmış olan Başkomutan Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planında;

“Kurtuluş Savaşımızı kesin zafere ulaştıran Türk Milletinin inancı, bağımsızlık aşkı ve mücadele azmini tarih sayfalarına altın harflerle yazdıran, Ulu Önder Büyük ATATÜRK ve Onun silah arkadaşları ile kahraman

Mehmetçiğin Büyük Taarruz ve Başkomutan Muharebeleri sonunda elde ettikleri kesin zaferi bugünkü ve gelecek nesillerin hafızalarında canlı tutmak üzere yöreyi koruma, kullanma dengesi içerisinde düzenlenecek bir milli park statüsüne kavuşturmak planın ana amacını teşkil etmektedir. ” denmektedir.

“Milli Mücadele’de Afyonkarahisar” Yayınlanıyor

Afyonkarahisar bilinen tarihinden itibaren önemli bir yerleşim merkezi olup Anadolu coğrafyasında doğudan-batıya, güneyden-kuzeye geçiş yollarının kesiştiği merkezlerden olmuştur. Anadolu’nun Türkleşmesiyle beraber gerek Selçuklular gerekse Anadolu Selçukluları döneminde artan bir şekilde ağırlığını hissettirmiş, konumu nedeniyle bir ara Anadolu Selçuklu Devleti’nin hazinelerinin emanetçiliğini yapmıştır. Afyonkarahisar, ovasının ortasından gökyüzüne yükselen kalesiyle özdeşleşmiş Karahisar-ı Sahip adıyla bu dönemde anılır olmuştur. Osmanlı Devleti’nin Anadolu’ya hakim olmasıyla bir-

likte Afyonkarahisar, Osmanlı Ordularının Doğu Seferlerine giderken uğrayıp konakladıkları bir merkez olup seferlere tanıklık etmiştir. Afyonkarahisar, Sanayi Devrimiyle birlikte buharlı trenlerin Osmanlı coğrafyasında ilk sirenlerinin duyulduğu yerleşim merkezlerinden birisi olmuş İzmir’den Afyonkarahisar’a uzanan demiryolunun son durağı olup Ege bölgesinin lezzetli ürünlerinin İzmir’e ulaştırılmasında aracılık etmiştir. İstanbul’dan Bağdat’a uzanan bir başka demiryolunun da geçiş güzergahında yer almış iki demiryolu ağını bünyesinde birleştirmesi nedeniyle stratejik önemi daha da artmıştır.

Son derece önemli ve kadim bir kent olan Afyonkarahisar, Birinci Dünya Savaşı'nın acı günlerini daha çok cephelere giden askerlerin trenlerdeki tavırlarıyla hissetmiş onların dertlerine çare olmaya çalışmıştır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla birlikte stratejik önemi bu kez şehrin aleyhine olmuş İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar tarafından kontrol altına alınmıştır. Afyonkarahisar, İngilizlerin istasyonu işgal etmelerini, cephane depolarına el koymalarını, Lise binasını boşaltmalarının

acılarını iliklerinde hissetmiştir. Bu acı günlerde Afyonkarahisar, Fransız işgal kuvvetlerinin yerli Rum ve Ermenilerle bir olup intikam alma girişimlerinin de şahidi olmuştur. Afyonkarahisar, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini derinden hissetmiş tepkisini ilçe ve köyleriyle bir bütün olarak mitinglerle göstermiş, Millî Mücadele'ye olan inancını gür sesiyle haykırmıştır. Afyonkarahisar bu dönemde biraz da isimsiz kahramanların tarih sahnesine çıkmasına ev sa-

Büyük Taarruz'da Türk Süvarileri

hipliği yapmıştır. 23. Tümen Komutanı Ömer Lütfi Bey'in İngilizlerle olan mücadelesini, Bayatlı Arif Bey'in Kuva-yı Milliye'yi oluşturma gayretlerini, İsmail Şükrü Hoca'nın Çelikalay'la gösterdiği direnişi, Koçzâde Mehmet Şükrü Bey'in İkaz Gazetesi'yle verdiği mücadeleyi, Müftü Hüseyin Bayk'ın gönüllere akıttığı morali hayranlıkla izleyip desteklemiştir. Afyonkarahisar, işgalin tüm karanlığıyla çöktüğü o günlerde yolunu bulmaya çalışan sıradan insanları fark etmiş, Emirdağ-Soğukkuyu'dan Palaoğlu Kara Ahmet, Kolonşan'dan Eğri Kafa, Kel Recep'in, Bolvadin'den Mehmet Tabak'ın, Hacı Ata'nın, Tokuşlar'dan Haydar Ağa'nın, Düzağaçlı Hafız Erzincanlı Ahmet'in v. b. isimsiz kahramanların destanlaşmasını izlemiştir.

Afyonkarahisar, Yunan işgalini iki defa yaşamış esaretin acısını benliğinde hissetmiş "ellik gavurlarını", işbirlikçi mutasarrıfları tanımış, Anastas Bey'in, Mahmut Mahir Bey'in yaptıklarını, işgal kuvvetleriyle ortaklıklarına şahit olmuştur. Her gecenin sabahı olduğu gibi Afyonkarahisar da çilesini Büyük Taarruzla doldurmuştur. Afyonkarahisar, Mustafa Kemâl'in "zaferin kilidi" olarak nitelendirdiği Büyük Taarruz'un Kocatepe'den İzmir'e uzanan İstiklâl Yolunun başlangıcını teşkil etmiş, Yunan Ordusunun büyük kısmının yok edildiği Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin yolunu açmıştır.

Özetini vermeye çalıştığımız tüm bu olay ve kişiler AKÜ Öğretim üyesi Doç. Dr. Ahmet ALTINTAŞ'ın hazırladığı "Millî Mücadele'de Afyonkarahisar" adlı eserde arşiv belgeleri, bilimsel eserler, canlı tanıklar, eşliğinde aktarılmaya çalışılmıştır. Bu eser, tüm bu olaylara ve kahramanlara bir parça da olsa ışık tutma, onların sesine kulak verme amacıyla Afyonkarahisar Valiliği'nin katkılarıyla hazırlanmış olup bundan sonra yapılacak çalışmalara da basamak olması arzu edilmektedir.

"Afyonkarahisar, son büyük zaferin kilidi oldu, esası oldu. Afyonkarahisar, tarihi mücadelemizde unutulmaz parlak bir sayfaya malikdir."

Gazi Mustafa Kemal Atatürk
(Afyonkarahisar 21 Ekim 1925)

1900 Yılı başlarında Gazlıgöl Hamamı (Sultan II. Abdülhamid Koleksiyonu)

Gazlıgöl Binlerce Yıldır Şifa Veriyor

Hasan ÖZPUNAR

Son günlerde ilimizin gündeminde olan ve termal devremülk satışlarıyla gündeme gelen Gazlıgöl Kaplıcası'nın binlerce yıllık geçmişi olduğunu biliyor muydunuz? Ya da girdiğiniz havuzun Romalılardan bu yana kullanıldığını ve Korunması Gerekli Tarihi Roma Hamamı olarak tescillendiğini.

Rivayet odur ki eski Frig uygarlığında Kral Midas 'ın her şeye sahip olmasına rağmen çocuğu olmaz. Adaklar adar, Tanrıya yalvarır ve nihayet günün birinde bir kız çocuğu olur. Adını Suna koyduğu kız büyüdükçe dünyalar güzeli olur amma velakin bir hastalığa yakalanır ve bütün vücudunda çıbanlar çıkar. Kral Midas'ın bütün çabalarına rağmen bir türlü iyileşmeyen yaralarından bıkan güzel Suna, acısından kendini dağlara vurur ve dere tepe gezmeye başlar. Kızının bu durumuna üzülen Kral, ona

gözkulak olmaları için peşine adamlarını takar. Başiboş bir halde gezen Suna bir gün yeşilliklerle çevrili bataklık bir bölgeye gelir. Bu bataklık bölgede kamışların arasında sıcak su çıkmaktadır. Suna bataklık olmasına aldırmadan suya girer, kaynayan sudan kana kana içer ve yorgunluktan kendini suya bırakır. Yaralarının ağrısından dağ tepe gezen güzel Suna burada rahatladığını, ağrılarının hafiflediğini hisseder. Sonraki günlerde de sürekli suya girip çıkmaya başlar ve bir süre sonra yaralarının iyileşip kabuk bağladığını görür. Artık eski güzelliğine kavuşmuştur. Bunun üzerine babası Kral Midas'ın yanına döner ve başından geçenleri anlatır. Kral Midas derhal bu bölgeye hamam yapılmasını ve gelip geçenin, hastaların burada şifa bulmasını emreder. İşte Gazlıgöl'de ilk hamamın yapım öyküsü de böyle başlar.

Gazlıgöl civarında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan eserlere bakılırsa buranın Frigler zamanından beri bilindiği ve kullanıldığı anlaşılmaktadır. Frigya Salutaris (Şifalı Frigya) olarak adlandırılan bu bölge Frig uygarlığının merkezi olan Metropolis (Ayazın), Gazlıgöl'e sadece 10 km uzaklıktadır.

Bugün Gazlıgöl'de bulunan eski hamam'da 1992 yılında yapılan restorasyon çalışmaları sırasında çevrede daha da eski hamam kalıntıları bulunmuş ve halen kullanılan bu hamamın mimari tarzının Roma Dönemi yapılarından olduğu kesinlik kazanmıştır. Yapılan incelemelerde özellikle sütun başlıklarından da anlaşılabilen kadarıyla burasının tarihi "Roma Hamamı" olarak tesciline karar verilmiş ve Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 10-06-1996 tarihinde almış olduğu 123 no'lu kararla bu adla tescilli yapılmıştır.¹

Osmanlı dönemine bakıldığı zaman o dönemde tutulan Şer'iyye Sicilleri'nin incelenmesinden Fatih Sultan Mehmet'in Karamanoğulları üzerine sefere çıktığında ordusuyla burada konakladığı ve bu hamamın gelirini İstanbul'da Okçular Tekkesi'ne vakfettiği bilinmektedir. Uzun bir süre bu tekkeye giden gelirler sonradan saray muhafızlarına geçmiş ve Padişah 4. Murat zamanında da Hekim Mustafa Efendi 'ye devredilmiştir. Afyonkarahisar Şer'iyye Sicilleri'nin en eskisi olan Hicri 1046 (m. 1630) tarihli ve 232 no'lu bu belgede Hekim Mustafa Efendi'nin Gazlıgöl'ü 6 sene işlettiği anlaşılmaktadır. 19. yy. ortala-

rında Hicri 1263 m. 1847 yılına ait bir belgede Karahisar-ı Sahib'deki Gazlıgöl, Gecek ve Ömer kaplıcalarıyla bazı taş köprülerin tamiri için gerekli meblağın nereden karşılanacağına bildirilmesine dair Karahisar-ı Sahib Meclisi'nin mazbatasına rastlıyoruz.

1895 yılında Anadolu-Bağdat Demiryolu hattının geçmesi sonucu Gazlıgöl'ün önemi artar. Artık büyükşehirlerle kesintisiz bağlantısı vardır. Eskiden günlerce süren yolculuk trenle artık bir güne sığmaktadır. Demiryolu İstasyonunun yapılması Gazlıgöl'ü uğrak bir mekan yapar. Bugünde tanıtma için çaba harcadığımız Frig Vadisine o dönemde gelen yabancı gezginler hatıratlarında Ayazın'ın Hamam İstasyonundan at arabası ile 1 saat uzakta olduğundan bahsederler. O yıllarda yapılan tarihi öneme sahip istasyon binası günümüzde lojman olarak kullanılmaktadır.

1896 yılına gelindiğinde hamam ve yakınındaki ekşisu adıyla bilinen Madensuyu dolum yerinin işletmesini Maarif Encümeni Başkatipliği yapmaktadır. Aynı yıl Hazineye ait olan ve Maarifçe işletilmekte olan Gecek, Ömer ve Gazlıgöl Kaplıcalarının yanına belediye idaresi tarafından bina inşa edilerek yatılı kalınmasının sağlanması ve buralardan elde edilecek gelirinde ilk dereceli okulların ihtiyaçlarında kullanılması kararlaştırılır.²

1900'lü yılların başlarında Gazlıgöl Kaplıcası'nın imarı için bazı planlar yaptırılmış fakat uygulanamamıştır. Bu planlara göre İsveç Mimarisi tarzında ahşap iki katlı otel,

Şifalı İçmece

Şifalı İçmece

Yüzyıl Önce Hamamın Önünde İnsanlar

iki yeni havuz ve otelle havuzlar arasında hem sokağa, hem koridora açılan tek katlı odalar yaptırılması düşünülmüştür.³

1900'lerin başında Akdeniz'deki Girit Adası'nın Osmanlı'nın elinden çıkması sonucu buradan gelen muhacirlerden bazıları Gazlıgöl Hamamı bitişiğinde yapılan evlere yerleştirilirler.⁴ Aynı yıllarda Bursa'dan Konya'ya trenle bir yolculuk yapan ve geçtiği yerleri "Bursa'dan Konya'ya Seyahat" isimli kitabında çok güzel aktaran Mehmet Ziya Efendi, Gazlıgöl'den şöyle bahseder.

"Burada Milli Eğitime ait kaplıca ve çeşmelerin yanında, padişah tarafından benzeri görülmemiş bir tarzda 30-40 kadar ev yaptırılmış ve Girit Muhacirleri yerleştirilmiştir."

O dönemde muhacirlerin haricinde burada yerleşim yoktur, sadece mevki olarak tanımlanmaktadır. Arşivlerdeki bir belgede "Karahisar-ı Sahip'in Gazlıgöl Mevkii'ne yerleştirilen Girit Muhacirleri'nin oluşturduğu Karye'ye (köye) Padişah'ın isminin verildiği" belirtilmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla burada yeni oluşan köye devrin padişahı Sultan II. Abdülhamit'e izafeten "Hamidiye" adı verilmiş

Gazlıgöl Hamamların Bulunduğu Alanın Tapusu

fakat sonraki yıllarda Gazlıgöl adı köyün adı olarak benimsenmiş ve halen de bu adla anılmaktadır. Bununla birlikte yine aynı dönemde Afyonkarahisar'a gelen Girit göçmenlerinin bazıları, merkezde o dönemde tarlalardan ibaret olan şimdiki Emniyet Müdürlüğü civarına yerleştirilmişler ve burası Hamidiye Mahallesi olarak isimlendirilmiştir. Girit göçmenlerinin birçoğu sonraki yıllarda buraları terk ederek başka yerlere yerleşmişlerdir.

Bu yıllarda Gazlıgöl Hamamı ve Ekşisu denilen Madensuyu, saray tarafından çok iyi bilinmektedir. Dönemin Padişahı Sultan II. Abdülhamit'in "Yıldız Albümleri" denilen ve dünyanın dörtbir yanından binlerce fotoğrafın bulunduğu arşivlerinde Gazlıgöl'e ve Madensuyuna ait pek çok görüntü vardır. Fotoğrafları Padişahın özel fotoğrafçılarının ve sarayın hekimbaşı İbrahim Paşa'nın çektiği düşünülürse bölgeye verilen önem daha iyi anlaşılabilir.

Yıldız Albümlerinde 100 Yıl Önce Gazlıgöl Hamamı

1906 yılında Maarif tarafından işletilen Gazlıgöl Hamamı'nın Dersaadet'te, İzmir adlı oteli çalıştıran Filibeli Ahmet Hilmi Efendi'ye ihale ile kiralandığı görülmektedir. (5) Sonradan çok benimsediğimiz, geçtiğimiz yıllara kadar uygulanan Müstecir eliyle çalıştırma ilk defa bu dönemde ortaya çıkmış olabilir.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında İdare-i Hususi'ye (İl Özel İdaresi) bırakılan Gazlıgöl Kaplıcaları'nın sınırları H. 1331 M. 1915 tarihli tapuya göre şu şekildedir.

Köyü: Gazlıgöl-Hamidiye

Şarken: Şimendifer hattı (tren yolu)

Garben: Öz (dere) ve ekşi su (maden suyu) karşısında Şimendifer köprülerinden Kovalık kenarında Faik Bey tarlası

Şimalen: Faik Bey tarlası karşısından ekşi suyun üstündeki kovalık harası ile tahta köprü başı olan mahalle müntehi,

Cenuben: Kocaoğlu tarlasının yukarı başı

Gazlıgöl Hamamı o dönemde sadece Türkler tarafın-

Çinili Havuz

dan değil diğer azınlık mensuplarınca da şifa amaçlı olarak sıkça gelinen bir yerdir. Usta yazar Fatih Rıfki Atay bu konuda şunları yazar;

“Gazlıgöl sularından şimdiye kadar yalnız İngilizler ve köylüler istifade etmişti. Büyük Harpten evvel İngilizler buraya gelip çadır kurarlardı, hamamı kapatırlardı ve kür yaparlardı.”

Hicri 1336 (1920) tarihli bir belgede Eskişehir’de Şimendifer Kumpanyası’nda görevli Arslanyan’ın kızı Heranuş’un tedavi için Gazlıgöl’e gitmesine müsaade olduğu ve yine aynı tarihte Şeftren Agob Efendi’nin ailesinden Arusyak Hanım’ın tedavi için Gazlıgöl Hamamına gitmesine dair seyahat müsaadesi verildiği anlaşılmaktadır.⁶

Ülke içindeki demiryollarının o dönemde yabancı şirketlerce işletildiği ve sıradan bir memuriyet olan makasçılığa dahi Türkler’in alınmadığını üstteki belgeden ve yine o dönemde Gazlıgöl’de makasçılık yaparken Çay ilçesine tayini çıkan Artin Gedik’le ilgili bir belgede görebiliriz.⁷

Milli Mücadele’de büyük hizmetleri olan hemşehrimizden Yedeksubay Ömer Lütfi Altınay, hatıralarında işgalci Yunanlıların yüksek rütbeli subaylarını Gazlıgöl’ün havuzunda yakaladığını ve onlardan çevredeki Yunan kuvvetleriyle ilgili çok önemli bilgiler alındığını anlatır. Bu dönemde Gazlıgöl’de hamamın çevresinde var olan ahşap odalar, işgal yıllarında Yunan askerlerince yakılır.⁸

Demiryolu hattının üzerinde olması ve Frig uygarlığının merkezi olan vadiye yakınlığı sebebiyle sık sık yabancı gezginlerin uğradığı Gazlıgöl’e 1920’li yıllarda gelen Alman Profesör Richart Hartman izlenimlerini şöyle anlatır; *12 Mayıs sabahı saat 04, 15’te yani şafak söküpte gün ağarırken 20 km uzaklıkta ki Hamam’a hareket ettik. Çok*

ünlü olan bu banyo merkezi bizim için bir sürpriz oldu. Çünkü banyo çok ziyaret edilen antik termal bir yerdirdi. Fakat buradaki evlerin görüntüsü çok fakirdi ve banyo için gelenler de çok mütevazı insanlardı. Batılılar için hemen hiçbir cazibesi olmayan ve o insanların bir gün bile kalmaya tahammül edemeyeceği kadar gösterişsiz bir yer. Küçük bir dere ve su kenarında birkaç çalı. Eski mermerle yapılmış bir çeşme. Vadinin bir tarafında kesme taş duvarlarla pejmurde bir banyo yeri, diğer tarafında biraz yüksekte pencerelerine cam yerine kağıt yapıştırılmış harabe şeklinde evler. Biraz uzakta, bu evlerle karşılaştırıldığında saray sayılabilecek istasyon binası. Banyonun yakınında temiz, boyalı güzel örtüsüyle bir yaylı durmakta.⁹

Cumhuriyetin ilk yıllarında (1926) Gazlıgöl’ün hemen yakınında bulunan Madensuyu’nun işletilmesi Kızılay’a verilir ve buraya modern bir tesis yapılır. Tesisin yapılmasıyla birlikte Gazlıgöl’ün ünü de artar.

Atatürk’te 21 Haziran 1934’te beraberinde İran Şahı olduğu halde Afyonkarahisar ziyareti sırasında tren ile Eskişehir istikametinden gelirken Hamam İstasyonunda halk tarafından karşılanır. Atatürk burada İran Şahına tren penceresinden Maden Suyu işletmesini gösterir ve İstasyon Şefi tarafından kendilerine ikram edilen Maden suyu’nu içerler.¹⁰

1940 yılında eski hamamın üstündeki kısımda yeni bir havuz yapılır. Cilt hamamı denilen bu hamamın suyu diğerlerine göre daha ılıktır. Fakat Gazlıgöl Kaplıcalarının asıl önemini artıran, kaplıca işletmesinin Afyonkarahisar Belediyesi’ne devredilmesi olmuştur. 1958 yılında zamanın Afyon Belediye Reisi Hayri Telek, İl Özel İdaresine ait olan Gazlıgöl Kaplıcası’nın işletilmesine talip olur. 01-02-1958 tarihinde Özel İdareyi temsilen Vali Vekili Hüseyin

Gazlıgöl Eski Tren İstasyonu

Meydanoğlu ve Afyon Belediye Reisi Hayri Telek arasında imzalanan mukaveleyle kaplıcanın işletilmesi 75 yılına Afyon Belediyesi'ne devredilir.

Bu mukavelenin ana şartları şöyledir.

1-Gazlıgöl Kaplıca Tesislerinin modern bir zihniyetle ve turistik ve sıhhi esasların icap ettirdiği bir şekilde işletilmesini sağlamak,

2- Kaplıcanın turistik bir tesis haline gelmesini sağlamak için lüzumlu tesislerin en geç 5 yıl içinde yaptırılması.

Kaplıcanın Afyon Belediyesi'ne devrini takip eden 1960'lı yıllarda Gazlıgöl'de büyük değişimler olur. Belediye Başkanı Hazım Bozca zamanında hamamlarda bakım yapılır, kaplıcaların ortasından geçen dere ıslah edilerek üzerine köprü, gelenlerin rahatça kalabilmesi için apart odalar yaptırılır. Bugün Traverten Hamam denilen büyük havuzun yapımı, çevrenin yeşillendirilmesi o yıllarda yapılan çalışmalardır. 1980'li yıllara gelindiğinde Gazlıgöl Kaplıcaları yine atılım dönemine girer. 1988 yılında dönemin Afyon Belediye Başkanı Erdal Arar yeni bir yatırıma imza atar ve ikiz hamam denilen yeni havuzların temelini atar. Tamamen modern bir tarzda inşa edilen bu hamamlar, havuzları, saunası, soyunmalık ve soğuklukları ile göz doldurur. Aynı tarihlerde tren istasyonunun arkasındaki kısma ailecek kalınabilecek villalar yaptırılır. 20 yıldır Afyonkarahisar Belediyesi Yüntaş AŞ. Tarafından işletilen Gazlıgöl kaplıcasında vücudun ihtiyaç duyduğu tedavi ve dinlenme imkânı rahat bir şekilde sağlanabilmektedir.

Yıllardır sadece Afyonkarahisarlılara ve çevre illerden gelenlere şifa dağıtan termal kaynaklarımız son yıllarda yurdun dörtbir yanından gelen misafirlerini ağırlıyor. Özel sektörün gerçekleştirdiği projeler, oteller ve devremlük villalarla birlikte yatak sayısı hızla arttı. Böylece kaliteli hizmet anlayışı yerleşti. Romatizmadan eklem bozukluklarına, kadın hastalıklarından çocuk felcine, solunum yolları hastalıklarından, şişmanlığa, nevroitik bozukluklar-

Gazlıgöl Antik Hamam

dan, kalp rahatsızlıklarına kadar geniş tedavi portföyüne sahip olan Gazlıgöl Kaplıcaları kaplıca tedavisinin yanında içmeleri ile böbrek taşı dökmede etkilidir. Dünya çapında tanınmış Avrupa Kaplıcaları'ndan Wichy 'de bulunan sıcak su kaynaklarında litrede 1 gram serbest karbondioksit bulunurken Gazlıgöl'de bu rakam 2, 64 'tür.¹¹ Dünyaca ünlü Kızılay Madensuyu 'nun yanıbaşında yer alan Gazlıgöl Kaplıcaları sıcak su içmesinin yanında tamamen doğal, açık madensuyu çeşmesiyle de şifa veriyor.

Yeri gelmişken Afyonkarahisar'ın yetiştirdiği şairlerden Osman ÇİZMECİLER'in Gazlıgöl için yazdığı bir şiiri de burada aktaralım.

SU NAME

Hiçbir derdin yoksa bile,
Yönel şöyle bizim ile,
Ünü var dilden dile,
Çık gel dostum Gazlıgöl'e.

Ne demişti pir Mevlana,
Her ne isen koş gel bana,
Aynı sözü tıptan yana,
Söyle, gel, gör Gazlıgöl'e

İç iltihap, çıban, yara
Dayanamaz bu sulara,
Hiç düşünme kara kara,
Çık gel dostum Gazlıgöl'e

Taşın kumun varsa eğer,
Mide, böbrek, karaciğer,
Kurtulursun birer, birer,
Dersin dünya varmış meğer.

Çift Hamamların Yapılışı-1988

Romatizma, ağrı, sızı
Eritmesin azap sızı,
Ovdurmasın kolu, dizi
Çık gel dostum Gazlıgöl'e

Var yüzlerce kaplıcalar,
Amma dertli şifa arar
Safa değil, şifası var,
Çık gel dostum Gazlıgöl'e

Kalma öyle pek bigane,
Şifa haktan, su bahane
Yeryüzünde iki tane,
Çık gel dostum Gazlıgöl'e

Hak sevgisi, Tanrı işi,
Gazlıgöl'ün bir de eşi,
Fransa'da adı "Vişi"
Çık gel dostum Gazlıgöl'e

Bu kıymetli su, gür değil,
Kıymet, az'a eder meyil,
Bu kanundur, bir sır değil
Çık gel dostum Gazlıgöl'e

Dipnotlar

- 1 Eskişehir Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 10/06/1996 tarihli karar
- 2 Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Dosya No:223 Gömlek No:6 Hicri 1312 (1896)
- 3 Aygen M. Sadettin. Afyonkarahisar Kaplıcaları Ve Maden Suları sh. 39 Türkeli Yy. 1979
- 4 BOA. Dosya No:2269 Gömlek No:79 Hicri 1317 (1901)
- 5 BOA. Dosya No:759 Gömlek No:17 Hicri 1321 (1906)
- 6 BOA. Dosya No:55 Gömlek No:15 Hicri 1336 (1920)

7 BOA. Dosya No: 60 Gömlek No: 20 Hicri 1336 (1920)

8 ATABEK Ömer Fevzi. Afyonkarahisar Vilayeti Tarihçesi AKÜ Yayınları Afyon 1997

9 Hartman Richard . Im Neuen Anatolien (Yeni Anadolu'da), Leipzig 1927

10 Atatürk Afyon'da-AYGEN M. Sadettin – GÖRKAN Muzaffer -Türkeli Yay-Afyon 1982 shf . 122

11 Dr. A. Scheller'in analizi. Türkiye Madensuları. Türk Hıfzıshha Mecmuası shf. 3 1940

Afyon'um

Hoca'ya sormuşlar bir gün
Hocam nerelisin
Hoca bu der ki
Daha evlenmedim ki

Ben sende doğmadım Afyon'um
Evlendim bir Afyon'lu güzelle
Deseler nerelisin diye
Sence ne derim ey Afyon'um

Tarlalarında koştum oynadım
Ev oldular hepsi gözümün önünde
Benimle büyüdün Afyon'um
Çocukları unuttun büyürken

Koşacak tarlalar kalmadı çocuklara
Çocuklar koşamayacaksa büyüme
Büyüme ki onlar büyüsün doyasıya
Büyüyeceksen adam gibi büyü olur mu

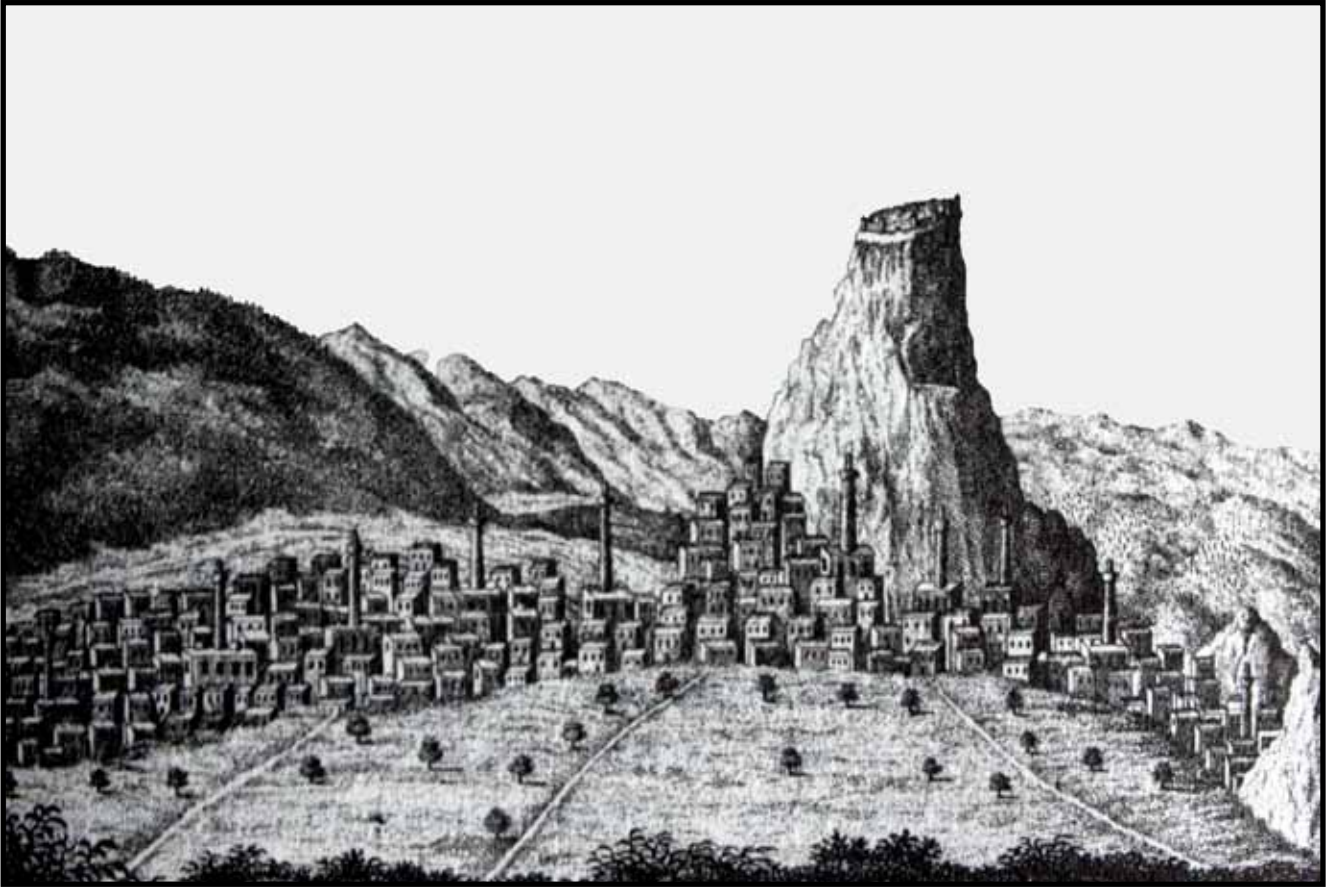
Çocuklar uçurtma uçuramayacaksa büyüme
Çocuklar düşmeyecekse büyüme
Çocuklar oyun oynamayacaksa büyüme
Çocuklar sosyalleşmeyecekse büyüme

Büyümekten anladığın evlerse
Büyümekten anladığın arabalarsa
Büyümekten anladığın yabancılışmaksa
Büyüme ey Afyon'um büyüme

Ben sende büyüdüm yollarında koşarak
Ben sende büyüdüm tarlalarında coşarak
Afyon'um biz bir aile gibiydik bağrında
Bağrından yaralar açılıyor bak ağlatarak

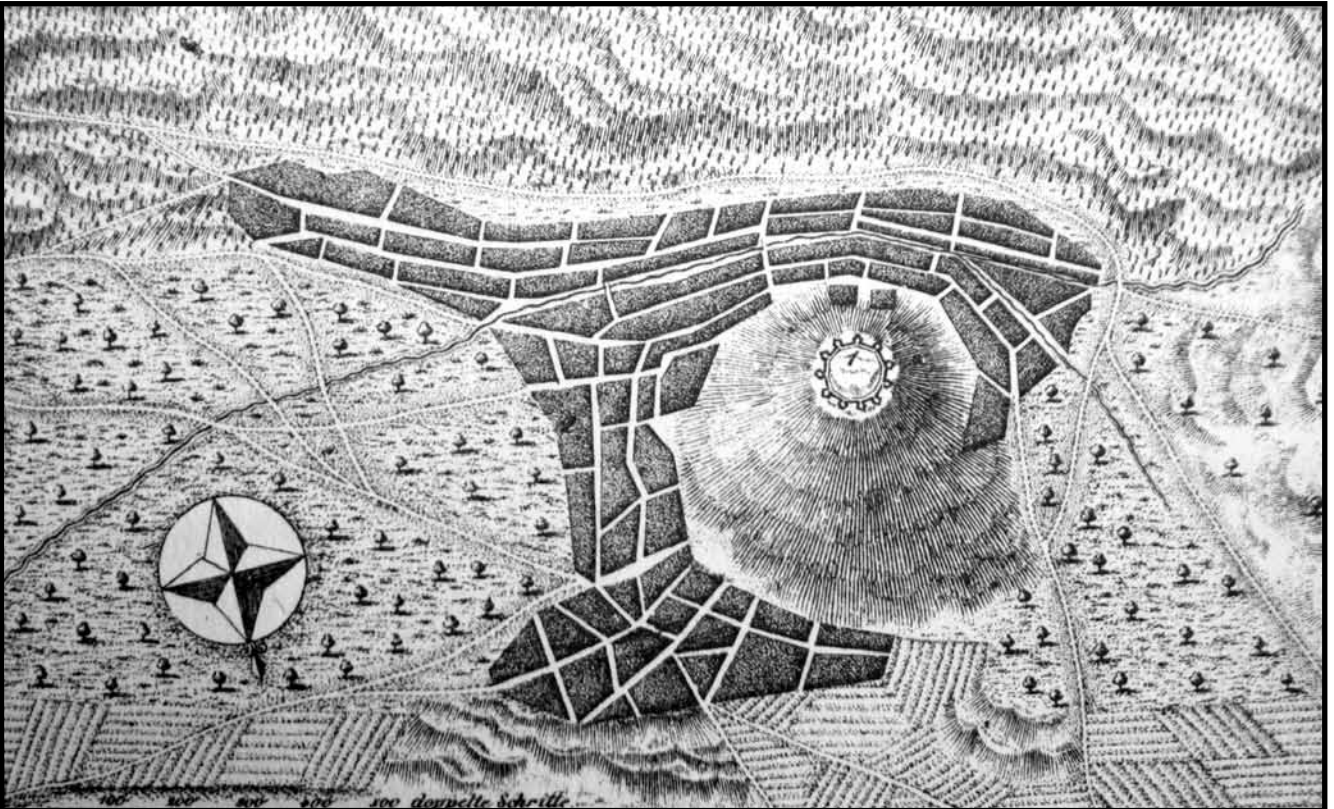
Sana canım feda ey Afyon'um
Eşiime cansın, kızıma cansın
Yoluna kurban olayım canım Afyon'um
Büyüme sakın kaybolacaksa anılarım

Mehmet BOZDAĞ
25. 03. 2006 Cumartesi

Afyonkarahisar'ın 1760 yılına ait gravürünü ve şehir planını Taşpınar'a hediye eden Sayın Valimiz Haluk İMGA'ya teşekkürler

Grundriss and Prospectder Stadt Kara hissâr.

Kusura Kalma Beyim Ben Gidemem Afyon'dan

Aç yatar, çıplak gezer, sırtımda taş taşırım,
Başıma bela yağsa sabreder alışırım,
Canıma kasteleyen hasımla barışırım.
Yalnız bir şey yapamam, çıkarma hiç kafandan,
Kusura kalma beyim, ben gidemem Afyon'dan.

Çok severim Afyon'u, bundandır çektiklerim,
Kalbimi kandil yapar, başucunda beklerim,
Bu şehrin nimetiyle doludur iliklerim,
Bu hususta çekinmem, kasırgadan, tufandan,
Kusura kalma beyim, ben gidemem Afyon'dan.

Sağır'ını, kör'ünü, kel'ini, dilsiz'ini,
Babamın her eşyada göze çarpan izini,
Kınık'daki bağıni, acımsı pekmezini,
Canımdan çok severim, ayırlamam onlardan,
Kusura kalma beyim, ben gidemem Afyon'dan.

Ne kadar çok sevdiğim burada yaşamada.
Kafam, kalbim sayısız hatıra taşımada.
Her şey olurda, yalnız sevgi olmaz demode,
Çok kere yemek yedik hepimiz bir kazandan,
Kusura kalma beyim, ben gidemem Afyon'dan.

Çocukluğum, gençliğim, orta yaşım burada,
Hepsi de terü taze, hepsi de bir arada,
Kırk yıla bir göz attım, hiç hail yok arada,
Memnunum bu şehrin olgunundan, toyundan,
Kusura kalma beyim, ben gidemem Afyon'dan.

Burada büyümüşüm, burada gelişmişim,
Burada gönül vermiş, burada sevmişim,
Burada çok şeyleri bir pula değişmişim,
Görüyorsun bağılyım, bu şehre dörtbir yandan,
Kusura kalma beyim, ben gidemem Afyon'dan.

Burada öğrendim ben ağlamayı, gülmeyi,
Burada zevk edindim dosta gönül vermeyi,
Nasıl terk ederim ben dostum Hasan Emre'yi,
Mümkün müdür ayrılmak bu kadar çok ihvandan,
Kusura kalma beyim, ben gidemem Afyon'dan.

Anamı hatırlatır o canım Hacer Teyze,
Biz onlara giderdik, o da gelirdi bize,
Bana boncuk takardı, gelmesin diye göze,
Zemzem diye içerim bu diyarın suyundan,

Kusura kalma beyim, ben gidemem Afyon'dan.

İşte çocukluğumun şen İmaret avlusu,
İşte komşumuz Ahmet, işte yavuklusu,
Şu ağacın altında kuşa kurardık pusu,
Dedemin dedesi de geçermiş bu meydandan,
Kusura kalma beyim, ben gidemem Afyon'dan.

O canım matbaalar, mürettepler, patronlar,
Ufacık gazeteler, benim olan sütunlar,
Ben onları severim, onlar da beni anlar,
Nasıl ayrı kalırım, bu ruh veren füsundan,
Kusura kalma beyim, ben gidemem Afyon'dan.

Dün hocamdı, bugün dost; çok hocalar tanırım,
Gün gelir el öperim, gün gelir nazlanırım,
Otuz yıl önce gibi onlara yaslanırım,
İsterseniz okurum, size ayet Kur'an'dan,
Kusura kalma beyim, ben gidemem Afyon'dan.

Aşık Altınığneyi, Kemani Yamener'i,
İki tek çekirdekle içtiğimiz günleri,
Nasıl terk ederim ben? o rengarenk dünleri,
Kudretinden fazla şey istemeyin insandan,
Kusura kalma beyim, ben gidemem Afyon'dan.

Abbas ile Hüsen'i, meşhur helva yiyeni,
Lehimde konuşanı, aleyhimde diyeni,
Kale'yi, Devrane'yi, Şah Sultan Divani'yi,
Hepsini çok severim, inan ki hem taa candan,
Kusura kalma beyim, ben gidemem Afyon'dan.

Bu şehrin kuzusunu, yılanını severim,
Sözünü, sohbetini, yalanını severim,
Bir şey dersem gülersin, hatta seni severim,
Rica ederim etme beni dinden imandan,
Kusura kalma beyim, ben gidemem Afyon'dan.

Ali Türk KESKİN

1957 Yılında Malatya'ya Tayin Edilmesi Sebebiyle Yazdığı Şiir